

DENIS DIDEROT

FELSEFE
KONUŞMALARI

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

FRANSIZCA ASLINDAN ÇEVİREN: ADNAN CEMGİL

Genel Yayın: 2876

Hümanizma ruhunun ilk anlayış ve duyuş merhalesi, insan varlığının en müşahhas şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesiyle başlar. Sanat şubeleri içinde edebiyat, bu ifadenin zihin unsurları en zengin olanıdır. Bunun içindir ki bir milletin, diğer milletler edebiyatını kendi dilinde, daha doğrusu kendi idrakinde tekrar etmesi; zekâ ve anlama kudretini o eserler nispetinde artırması, canlandırması ve yeniden yaratmasıdır. İşte tercüme faaliyetini, biz, bu bakımdan ehemmiyetli ve medeniyet dâvamız için müessir bellemekteyiz. Zekâsının her cephesini bu türlü eserlerin her türlüsüne tevcih edebilmiş milletlerde düşüncenin en silinmez vasıtası olan yazı ve onun mimarisi demek olan edebiyat, bütün kütlenin ruhuna kadar işliyen ve sinen bir tesire sahiptir. Bu tesirdeki fert ve cemiyet ittisali, zamanda ve mekânda bütün hudutları delip aşacak bir sağlamlık ve yaygınlığı gösterir. Hangi milletin kütüphanesi bu yönden zenginse o millet, medeniyet âleminde daha yüksek bir idrak seviyesinde demektir. Bu itibarla tercüme hareketini sistemli ve dikkatli bir surette idare etmek, Türk irfanının en önemli bir cephesini kuvvetlendirmek, onun genişlemesine, ilerlemesine hizmet etmektir. Bu yolda bilgi ve emeklerini esirgemiyen Türk münevverlerine şükranla duyguluyum. Onların himmetleri ile beş sene içinde, hiç değilse, devlet eli ile yüz ciltlik, hususi teşebbüslerin gayreti ve gene devletin yardımı ile, onun dört beş misli fazla olmak üzere zengin bir tercüme kütüphanemiz olacaktır. Bilhassa Türk dilinin, bu emeklerden elde edeceği büyük faydayı düşünüp de şimdiden tercüme faaliyetine yakın ilgi ve sevgi duymamak, hiçbir Türk okuru için mümkün olamayacaktır.

23 Haziran 1941

Maarif Vekili

Hasan Âli Yücel

HASAN ÂLÎ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

DENİS DİDEROT
FELSEFE KONUŞMALARI

ÖZGÜN ADI
ENTRETIENS

FRANSIZCA ASLINDAN ÇEVİREN
ADNAN CEMGİL

YAYINA HAZIRLAYAN
VOLKAN YALÇINTOKLU

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2010
Sertifika No: 11213

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ
NEBİYE ÇAVUŞ

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

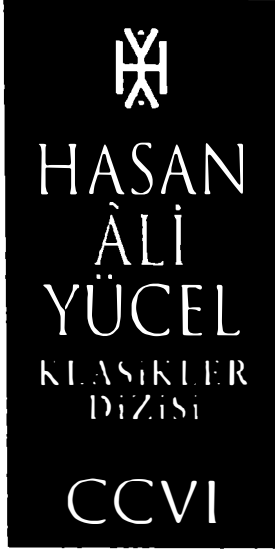
1. BASIM, EKİM 2013, İSTANBUL

ISBN 978-605-360-980-3 (CİLTLİ)
ISBN 978-605-360-978-0 (KARTON KAPAKLI)

BASKI
YAYLACIK MATBAACILIK
LİTROS YOLU FATİH SANAYİ SİTESİ NO: 12/197-203
TOPKAPI İSTANBUL
(0212) 612 58 60
Sertifika No: 11931

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında
gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla
çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskulttur.com.tr

DENİS DIDEROT

FELSEFE KONUŞMALARI

FRANSIZCA ASLINDAN ÇEVİREN:
ADNAN ÇEMGİL

TÜRKİYE BANKASI
Kültür Yayınları

İçindekiler

BİRİNCİ BÖLÜM	1
D'Alembert ile Diderot Arasında Konuşma	3
D'Alembert'in Rüyası	23
Konuşmanın Devamı	91
İKİNCİ BÖLÜM	103
Bir Filozof ile La Maréchale *** Arasında Konuşma	105
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	129
Başrahip Barthélemy ile Diderot Arasında Konuşma	131

BİRİNCİ BÖLÜM

D'Alembert ile Diderot Arasında Konuşma

D'ALEMBERT

Bir yerlerde var olan fakat uzayın hiçbir noktasında bulunmayan, uzayda yer kaplayan ama hacmi olmayan bu uzayın her noktasının tamamıyla altında yer alan, özü itibarıyla maddeden farklı ama ona bağlı olan, hiç durmadan onu izleyen ve kendi hareket etmeden maddeyi hareket ettiren, etkileyen ve onun geçirdiği her türlü değişime tabi olan bir varlık hakkında en ufak bir fikrim olmadığını, böylesine çelişik yapıları bir varlığı kabullenmenin çok zor olduğunu itiraf ediyorum. Ama bu varlığı inkâr eden, başka belirsizliklerle karşılaşacaktır. Çünkü netice itibarıyla, onun yerine koyduğunuz şu duyarlık maddenin genel ve temel bir niteliği ise bunu bir taşın da hissetmesi gerekir.

DIDEROT

Neden olmasın?

D'ALEMBERT

Böyle bir şeye inanmak çok güç.

DIDEROT

Evet, kestiği, yonttuğu, ezdiği taşın feryat ettiğini hiç duymamış biri için bu böyledir.

D'ALEMBERT

İnsanla heykel, mermerle et arasındaki farkı söylemenizi isterdim.

DIDEROT

Büyük bir fark yok. Etten mermer, mermerden de et yapılır.

D'ALEMBERT

Ama ikisi aynı şey değildir.

DIDEROT

Devindirici güç dediğiniz şeyin dirençle aynı şey olmayışı gibi.

D'ALEMBERT

Ne dediğinizi anlamıyorum.

DIDEROT

Anlatayım. Bir cismin bir yerden başka bir yere taşınması devinim değildir, devinimin eseridir. Duran bir cismin devinimiyle taşınan bir cismin devinimi aynıdır.

D'ALEMBERT

Yeni bir bakış açısı.

DIDEROT

Ama yeni olması gerçek olmadığı anlamına gelmez. Duran cismin yer değiştirmesini önleyen engeli kaldırın, cisim yerini değiştirecektir. Şu koca meşenin gövdesini çevreleyen havanın yoğunluğunu aniden azaltırsanız, içindeki su bir anda genleşeceğinden onu yüz bin parçaya ayırır, sizin vücudunuz için de aynı şeyi söyleyebilirim.

D'ALEMBERT

Peki öyle olsun. Ama hareketle duyarlık arasında nasıl bir ilişki var? Devindirici güç ve direnç için geçerli olduğu gibi etkin ve edilgen duyarlıkları da belirsizliklerle mi açıklayacaksınız? Yer değiştirmeye kendini belli eden bir devindirici güç, basınçla ortaya çıkan bir direnç, hayvanların ve belki de bitkilerin belirgin tepkilerinden kaynaklanan etkin duyarlık ve varlığı etkin duyarlık haline geçişle kanıtlanabilecek edilgen bir duyarlık.

DIDEROT

Bir mucize.. Söylediğiniz gibi.

D'ALEMBERT

Böylece heykelde yalnızca edilgen duyarlık; insanda, hayvanda, hatta belki bitkide de etkin duyarlık bulunuyor.

DIDEROT

Şüphesiz mermer kütlesiyle et dokusu arasında fark vardır. Ama durumun yalnız bundan ibaret olmadığını da kabul edersiniz.

D'ALEMBERT

Şüphesiz öyledir. Dış görünüşleri bakımından insanla heykel arasında ne kadar benzerlik olursa olsun, iç yapıları arasında hiçbir ilişki yoktur. En usta heykeltıraşın yontma kalem bile bir deri parçasını yaratamaz. Fakat bir direnci devindirici güç haline geçirmenin çok kolay bir yolu vardır. Bu, her gün yüzlerce kez tanık olduğumuz bir olaydır. Buna karşılık bir cismin edilgen duyarlık halinden etkin duyarlık haline nasıl geçirildiğini anlayamıyorum.

DIDEROT

Anlamak istemiyorsunuz da ondan. Bu da diğeri kadar yaygın rastlanan bir olaydır.

D'ALEMBERT

Bu denli yaygın olarak rastlanan olay nedir, söyler misiniz lütfen?

DIDEROT

Söyleyemeye utandığınız için ben anlatacağım. Bu her yemek yiyişinizde gerçekleşen bir şeydir.

D'ALEMBERT

Her yemek yiyişimde mi?

DIDEROT

Evet. Çünkü yemek yerken ne yapıyorsunuz? Besinin etkin duyarlığına karşı koyan engelleri ortadan kaldırıyorsunuz, onu kendinize katıyorsunuz, onu et haline dö-

nüştürüyorsunuz, onu canlandırılıyorsunuz, onu duyarlı kılıyorsunuz ve sizin besin üzerinde yaptığınız şeyi key-fim isterse ben mermer üzerinde yaparım.

D'ALEMBERT

Peki ama nasıl?

DIDEROT

Nasıl mı? Onu yenilebilir hale getirerek.

D'ALEMBERT

Mermerin yenilebilir hale getirilmesi! Bu bana o kadar kolay görünmüyor.

DIDEROT

Bunu size kanıtlayabilirim. Gördüğünüz heykeli büyük bir havana koyar ve eze eze...

D'ALEMBERT

Lütfen sakın olun, bu heykel Falconet'nin bir şaheseridir. Üstelik Huez'in ya da bir başkasının eseri olsa bile...

DIDEROT

Heykelin parasını aldıysa Falconet bunu hiç umursamaz; Falconet bugün ve gelecekte kendisi hakkında ne düşüneceklerine pek önem vermez.

D'ALEMBERT

Pekâlâ. Heykeli tuz buz edin bakalım.

DIDEROT

Mermer kütlesi incecik toz haline geldiği zaman, bu tozu humusa veya bitki yetiştiren toprağa karıştırıp iyice yoğururum, sonra sularım ve karışımın organik maddelerinin ayrışıp dönüşmesi için bir yıl, iki yıl, yüzyıl beklerim. Benim için zamanın hiçbir önemi yok. Bu bütünlük neredeyse tamamen homojenleşip humus halini aldığı anda ne yaparım bilir misiniz?

D'ALEMBERT

Humusu yemeyeceğinizden eminim.

DIDEROT

Evet. Ama humusla uzlaşacağımız bir nokta vardır; bu da kimyagerin verdiği adla *latustur*.

D'ALEMBERT

Latus, yani bitki mi?

DIDEROT

Çok doğru söylediniz. Bu toprağa bezelye, bakla, lahana ve daha başka sebzeler ekerim. Bitkiler toprakla beslenir, ben de bu bitkileri yerim.

D'ALEMBERT

Doğru ya da yanlış, şu mermerden humusa, humustan bitki âlemine, oradan hayvanlar âlemine, ete geçiş evreleri hoşuma gitti.

DIDEROT

Görülüyor ki, etten yahut kızımın dediği gibi ruhtan, etkin duyarlığa sahip bir cisim yapıyorum. Ortaya koyduğunuz problemi tamamıyla çözememiş olsam da en azından çözüme yaklaşmış bulunuyorum. Çünkü siz de kabul edersiniz ki bir mermer parçasıyla hisseden bir varlık, hisseden bir varlıkla düşünen bir varlık arasında bir hayli fark vardır.

D'ALEMBERT

Kabul ediyorum. Yine de hisseden varlık henüz düşünen varlık değildir.

DIDEROT

İleriye doğru bir adım daha atmadan, size Avrupa'nın en büyük matematikçilerinden birinin hikâyesini anlatmama izin verin. Başlangıçta bu harikulade adam ne idi? Hiç.

D'ALEMBERT

Nasıl hiç? Hiçten hiçbir şey olmaz.

DIDEROT

Siz kelimelerin üstünde fazla duruyorsunuz. Annesi güzel ve hoppa rahibe Tencin¹ erginlik yaşına girmeden, subay

1 D'Alembert edebiyatçı Claudine Guérin de Tencin (1682-1749) ve topçu subayı Louis-Camus Destouches'un (1668-1726) gayrimeşru çocuklarıdır (y.h.n.)

Destouches delikanlı olmadan önce, bizim matematikçinin ilk taslaklarını meydana getirecek olan moleküller bu iki genç ve narin bedeninde içinde dağılmış bir halde bulunuyor, lenf bezlerinden süzülüyor, kana karışarak damarlarında dolaşıyor ve nihayet birleşmelerini sağlayacak olan depolara, yani anasıyla babasının üreme kanallarına yerleşiyorlardı. Ardından birleşme sonucu ortaya çıkan bu tohum yani ilk hücre herkesin bildiği gibi fallop tüplerinden rahme gelip uzun bir kuyrukla oraya bağlandı ve yavaş yavaş büyüyüp fetüs haline geldi, sonunda karanlık zindandan çıkarak doğdu. Onu, kendisine adını veren Saint-Jean le Rond Kilisesi'nin merdivenlerine bıraktılar. Terk Edilmiş Çocuklar Yuvası'ndan alınıp bir camcının iyi kalpli karısı Madame Rousseau'nun memesine emanet edildi. Beslendi, beden ve ruhen gelişti, edebiyatçı, mekanikçi, matematikçi oldu. Bütün bunlar nasıl gerçekleşti? Yemek yiyerek ve bunun gibi tamamıyla mekanik başka işlemlerle. Dört kelime ile genel formül şudur: Yiyin, sindirin, süzün, *in vasi licite, et fiat homo secundum artem*.² Buna göre akademide bir insanın veya bir hayvanın oluşumunu izah edecek biri, peş peşe gösterdiği gelişimler edilgen olan bir varlık, hissedilen bir varlık, düşünen bir varlık, ekinoksların presasyonu sorununu çözen bir varlık, üstün bir varlık, mükemmel bir varlık, ihtiyarlayan, sağlığı bozulan, ölen, dağılan ve çözülüp toprağa karışan bir varlık olarak sıralanan maddi unsurlardan söz edecektir.

D'ALEMBERT

Demek ki, siz tohumların önceden var olduklarına inanmıyorsunuz?

DIDEROT

Hayır.

2 Doğru dürüst bir muhafazanın içinde (yiyin, sindirin, süzün) ve sanatla adam olun.(y.h.n.)

D'ALEMBERT

Ah! Bu sözünüzle beni çok sevindirdiniz.

DIDEROT

Bütün bunlar bir deneye ve bir düşünce tarzına karşı söylenmiştir: Bu tohumları boş yere yumurtada ve belli bir yaşa gelmemiş birçok hayvanda arayan deneye; bize maddenin doğadaki bölünebilirliğinin bir sınırı olduğunu, ancak bunun anlık olarak geçerli olmadığını öğretmeye kalkışan, bir atomun içinde gelişkin bir filin bulunacağını ve bu atomun içinde bir başka gelişkin fil bulunabileceğini ve bunun böylece sonsuza dek süreceğini kabul etmekten tiksinen düşünce tarzına karşı.

D'ALEMBERT

Ama bu tohumların önceden var oldukları kabul edilmeksizin ilk hayvan nesillerinin ortaya çıkışı anlaşılamaz.

DIDEROT

Yumurta mı tavuktan, tavuk mu yumurtadan çıktı meselesinin canınızı bu kadar sıkması hayvanların ilk başta da bugünkü gibi olduklarını düşünmenizden kaynaklanıyor. Ne çılgınlık!.. Başlangıçta ne olduğumuzu bilmediğimiz gibi, gelecekte de ne olacağımızı bilemeyiz. Batıklığın içinde kımıldayan ufacık bir yer solucanı belki büyük bir hayvan olmak üzere gelişmektedir. Büyüklüğü ile bize korku veren iri bir hayvan da belki yer solucanı olmak üzere gelişmektedir ve belki de bu gezegene özgü geçici bir varlıktır.³

3 Diderot, Darwin'den yüzyıl önce transformizmi sezmiş gibi görünmektedir. *Pensées sur l'Interpretation de la nature* (1754) adlı kitabında LVII, Soru 2'de: "Bitki ve hayvanlar aleminde bir canlının yaşamaya başlaması, büyümesi, yaşaması, yaşlanması ve kaybolup gitmesi bütün türler için geçerli değil midir? Din bize hayvanların, yaratıcının elinden bugün gördüğümüz şekilde çıkmış olduklarını öğretmeseydi ve hayvanların ortaya çıkışları ve sonları üzerinde en ufak bir şüpheye düşmek mümkün olsaydı, kendi düşüncelerine dalmış olan filozof hayvanlığın ezelden beri maddenin içinde dağılmış, onun kütlesine karışmış olan birtakım kendine özgü elemanları olduğunu; bu elemanların

D'ALEMBERT

Bunu biraz açar mısınız?

DIDEROT

Diyorum ki... Ama hayır, bu bizi ilk tartışmamızdan uzaklaştıracak.

D'ALEMBERT

Uzaklaşıp uzaklaşmamışız ne fark eder?

DIDEROT

Zamanın içinde birkaç bin yıl ileri atlamama izin verirsiniz?

D'ALEMBERT

Neden olmasın? Zamanın doğa üzerinde hiçbir hükmü yoktur.

DIDEROT

O halde güneşi söndürmeme razı oluyorsunuz demek?

D'ALEMBERT

Büyük bir memnuniyetle. Çünkü sönen ilk yıldız o değil.

DIDEROT

Güneş sönünce ne olacak? Bitkiler, hayvanlar yok olacak, dünya ıssız ve sessiz bir hal alacak. Bu yıldızı tekrar tutuşturun, bir anda sayısız yeni canlının varlık nedenini yeniden tesis etmiş olursunuz, ama aradan yüzyıllar geçtikten sonra bu yeni nesiller arasında günümüzde var

günün birinde koşullar uygun olduğunda birleştiklerini, bu elemanların meydana getirdiği embriyonun peş peşe evrelerden geçtiğini ve geliştiğini ve sonra birbiri ardından hareket, duyum, fikir, bilinç, duygular, ihtiraslar, işaretler, jestler, sesler, telaffuz edilen sesler, dil, kanunlar, bilimler ve sanatlar gibi niteliklerle donatıldığını, bütün bu gelişmelerin olabilmesi için milyonlarca yılın geçtiğini, ayrıca bilemediğimiz gelişmelerin, ilerlemelerin olabileceğini düşünebilirdi. Bundan başka, bir durağanlık sürecinin olduğunu veya olacağını hayvanların o anki hallerinden ardı arkası kesilmeyen bir gerilemeyle uzaklaştıklarını ve uzaklaşacaklarını ve bu süreçte yeteneklerini nasıl kazanmışlarsa öyle kaybedeceklerini ve nihayet ebedi olarak yok olacaklarını, yahut varlıklarını daha da geliştirerek sürdüreceklerini, ama bu süreçte bambaşka bir şekle bürünüp bambaşka niteliklerle donanacaklarını düşünemez miydi?..”

olan bitkilerin ve hayvanların bulunup bulunamayacağını kestiremem.

D'ALEMBERT

Ama dağınık halde bulunan aynı elemanlar birleştikleri zaman neden aynı sonuçları vermesinler?

DIDEROT

Çünkü doğada her şey birbirine bağlıdır. Yeni bir olayın meydana geldiğini varsayan veya geçmiş bir anı yeniden canlandıran kimse yeni bir âlem yaratmış olur.

D'ALEMBERT

Bu da derin düşünen bir filozofun inkâr edemeyeceği bir şeydir. Fakat doğanın düzeninin var olmasını istediği insana geri dönersek... Hatırlarsanız hissedilen varlık halinden düşünen varlık haline geçişi anlatırken sözünüzü yarıda bırakmıştınız.

DIDEROT

Hatırlıyorum.

D'ALEMBERT

Açıkça söylemeliyim ki beni bu konuda bir an önce aydınlatırsanız size minnettar kalırım. Üzerinde düşünmem gereken daha pek çok şey var.

DIDEROT

Bir sonuca varamazsam, tartışmasız bir şekilde kabul edilen olgulara karşı koymam neye yarayacak?

D'ALEMBERT

Önemli değil, varabileceğimiz noktada kalmış oluruz, o kadar.

DIDEROT

Daha ileri gidebilmek için temel niteliklerinde çelişkiler barındıran bir unsur, anlamsız, akla uygun gelmeyen bir kelime icat edebilir miyiz?

D'ALEMBERT

Hayır.

DIDEROT

Bana hisseden bir varlığın kendisiyle ilintili olarak varoluşu ne demektir, söyler misiniz?

D'ALEMBERT

Bu düşündüğü ilk andan şu ana kadar kendi varlığının bilincinde olması demektir.

DIDEROT

Bu bilinç neye dayanır?

D'ALEMBERT

Davranışların belleğe kazınmasına.

DIDEROT

Ya bu bellek olmasaydı?

D'ALEMBERT

Bu bellek olmasaydı, bir beni olmayacaktı, çünkü varlığını yalnız yaşadığı anda hissedeceği için yaşamının bir bütünlüğü olmayacaktı. Hayatı aralarında bir bağ olmayan bir dizi duyumdan ibaret kalacaktı.

DIDEROT

Çok güzel. Peki, bellek nedir? Neden kaynaklanır?

D'ALEMBERT

Güçlenen, zayıflayan, bazen de tamamıyla yok olan bir yapıdan.

DIDEROT

O halde hisseden ve belleğe özgü olan bu yapıya sahip olan bir varlık, edindiği izlenimleri birbirine bağlayarak hayatının bütünselliğini oluşturabilir ve kendi bilincine vardığında inkâr eder, onaylar, sonuçlara varır, düşünür.

D'ALEMBERT

Öyle görünüyor. Ancak kafamda bir soru işareti daha var.

DIDEROT

Aldanıyorsunuz. Kafanızda daha birçok soru işareti var.

D'ALEMBERT

Ama bir tanesi çok önemli. Bu da bizim aynı anda iki şeyi düşünemeyip sadece tek bir şeyi düşünebilmemizdir.

Dolambaçlarında binlerce düşünce barındıran o devasa muhakeme zincirlerini bırakın, basit bir önermeyi oluşturmak için bile hiç olmazsa en az iki şeyin elde bulunması gerekmektedir: Aklın gözüyle gördüğü nesne ve bu nesnenin onaylayacağı ya da yadsıyacağı niteliği.

DIDEROT

Ben de aynı fikirdeyim. Bu beni bazen organlarımızın liflerini, titreyen hassas tellerle kıyaslamaya götürür. Titreyen hassas tel titrer, dokunulduktan uzun zaman sonra bile titrer, tınlar. İşte önümüzdeki nesnenin barındırdığı dinamik bu titreyiş, bu tınlayıştır, akıl ise ona uygun düşen nitelikle meşguldür. Titreyen tellerin bir diğer özelliği başka telleri de titretiyor olmasıdır. İşte böylece bir fikir ikinci bir fikri, ikincisi üçüncüyü, üçü birden de bir dördüncü bir fikri doğururlar ve bu böylece devam eder; bu yüzden düşüncelerine dalmış yahut sessizlik içinde kendini dinlemekte olan filozofun kafasında uyanan, birbirine eklenip akıp giden fikirleri sınırlamak mümkün değildir. Bu enstrümanın hayret verici hamleleri vardır. Bazen uyanan bir fikir kendisinden kavranması güç bir entervalde bulunan bir düşünceyle armoni oluşturur. Ses veren, cansız, birbirinden bağımsız tellerde görülen bu olay neden canlı ve birbirine bağlı noktalar, bağlantılı ve hassas lifler arasında olmasın?

D'ALEMBERT

Bu, doğru olmasa bile çok dâhiyane bir düşünce tarzı. Ama âdeta farkına varmadan kaçınmak istediğiniz soruna geri dönüyorsunuz.

DIDEROT

Hangi sorun?

D'ALEMBERT

İki maddenin birbirinden ayrılmasına kızıyordunuz.

DIDEROT

Bunu gizleyecek değilim.

D'ALEMBERT

Konuya biraz daha yakından bakarsanız, filozofun kendi algısını, enstrümandan ayıran bir varlık, adeta titreyen tellere kulak kabartıp, çıkardığı seslerin ahenkli veya ahenksiz olduğu hakkında hükümler veren bir müzisyen olarak tasarladığınızı göreceksiniz.

DIDEROT

Böyle bir itiraza yer vermiş olabilirim. Ama siz de enstrüman filozofla klavsen dediğimiz enstrüman arasındaki farkı göz önünde tutsaydınız belki de bu itirazı ileri sürmezsiniz. Enstrüman filozof duyar, o hem enstrüman hem de müzisyendir. Duyarlı olduğu için çıkardığı seslerin geçici bilincine sahiptir ve hayvan olmak sıfatıyla da belleği vardır. Bu organik yetenek, sesleri içinde birleştirerek melodiyi meydana getirir ve saklar. Klavsenin duyarlılığı ve belleği olduğunu varsayın, tuşlarında çalmış olduğunuz parçaları kendiliğinden tekrar edip edemeyeceğini söyleyin. Biz duyarlılığa ve belleğe sahip olan klavsenleriz. Duyularımız, etrafımızı çeviren doğanın dokunduğu ve sıklıkla kendi kendine dokunan tuşlar gibidir. Bence sizin ve benim gibi canlı klavsenlerde olup biten işte budur. Enstrümanın içinden ya da dışından edinilen bir izlenim vardır, bu izlenimden bir duyum doğar ve sürüp gider, çünkü bu duyumun bölünemeyecek kadar küçük bir zaman diliminde ortaya çıktığını ve sönüp gittiğini düşünemeyiz, bunu izleyen ve aynı şekilde hayvanın içinden veya dışından edinilen bir izlenim vardır, buna doğal ve sıradan seslerin belirlediği ikinci bir duyum eşlik eder.

D'ALEMBERT

Kabul. Bu durumda, bu canlı ve duyarlı klavsen beslenmek ve çoğalmak yetisiyle de donansaydı, yaşayacak ve kendiliğinden veya dışisiyle canlı ve ses veren küçük klavsenler doğuracaktı.

DIDEROT

Şüphesiz. Sorarım size, saka kuşu, bülbül, müzisyen, insan için de aynı şey geçerli değil midir? Ve bir kanarya ile bir müzik kutusu arasında bundan başka ne fark vardır? Şu yumurtayı görüyor musunuz? İşte bütün ilahiyat teorilerini ve dünyanın bütün tapınaklarını bununla altüst ediyorlar. Bu yumurta nedir? İçine tohum girinceye kadar duyarsız bir kütle. Tohum girdikten sonra da yine duyarsız bir küttedir, çünkü bu tohumun kendisi de cansız ve sıradan bir sıvıdır. Bu kütle yeni bir bünyeye, duyarlığa, hayata nasıl kavuşuyor? Isı ile. Isıyı meydana getiren nedir? Hareket. Hareketin peş peşe etkileri nelerdir? Bana cevap vereceğinize, oturun bu aşamaları birlikte izleyelim. Başlangıçta bu sadece kıvıldaayan bir nokta, uzayan ve renklenene bir ağdır; sonra dokuları oluşmaya başlar, gaga, kanatçıklar, gözler, ayakçıklar görünür, sarı bir madde kütle si kendi etrafında dolandır ve bağırsakları meydana getirir, işte size bir hayvan. Bu kabuğun içinde bağırsığını duyuyorum; tüyleniyor, görmeye başlıyor. Başının ağırlığı gagasını durmadan içine kapandığı hapishanenin iç duvarlarına çarptırır: Nihayet bu duvar çatlar, civciv çıkar, yürür, koşar, çırpırır, kaçar, sokulur, inler, acı duyar, sever, arzular, sevinir, onda da sizin bütün duygularınız, bütün hareketleriniz vardır. Siz de Descartes gibi bunun sadece bizi taklit eden bir makine olduğunu söyleyebilir misiniz? Bunu iddia ederseniz size çocuklarınız bile güler, filozoflar da öyleyse siz de böyle bir makinesiniz, derler. Hayvanla sizin aranızda sadece yapısal bir fark olduğunu söylerseniz, anlayış, zekâ ve iyi niyet sahibi olduğunuzu göstermiş olursunuz. Ama o zaman da size herhangi bir şekilde konumlanmış cansız bir madde ile onu etkileyen kendisi gibi cansız bir maddeden, ısı ve hareketten duyarlığın, hayatın, belleğin, bilincin, ihtirasların ve düşüncenin nasıl elde edilebildiğini soracaklardır. Sizin için şu iki yol-

dan birini seçmekten başka çare yoktur: Ya yumurtanın içinde kendisini açığa vurmaya hazır, gelişmesini bekleyen bir unsurun saklı olduğunu yahut da bu görünmez unsurun kabuğun içine gelişmesinin belli bir anında sokulmuş olduğunu ileri süreceksiniz. Ama bu unsur neydi? Uzayda bir yeri var mıydı, yok muydu? Hareket etmeksizin nasıl gelebildi? Neredeydi? Orada veya başka yerde ne yapıyordu? Kendisine ihtiyaç olduğu anda mı yaratıldı? Daha önce var mıydı? Bir sığınak mı arıyordu? Homojense maddedir, heterojense gelişmeden önceki cansızlığına ya da gelişen hayvandaki canlılığına anlam verilemez. İçinizden geçeni dinleyin, kendinize acırsınız. Duyarlığın, maddenin genel bir özelliği veya örgenleşmenin bir ürünü olduğu yolundaki basit bir varsayımı kabul etmemek yüzünden sağduyuya aykırı davrandığınızı, gizemlerin, çelişkilerin ve anlamsızlıkların uçurumuna yuvarlandığınızı hissedeceksiniz.

D'ALEMBERT

Bir varsayım! Bunu söylemek hoşunuza gidiyor. Ama ya bu, madde ile kökten bir şekilde bağdaşamaz bir nitelik ise?

DIDEROT

Peki, ama maddenin ve duyarlığın özünü bilmeden duyarlığın madde ile kökten bir şekilde bağdaşmaz olduğunu nereden biliyorsunuz? Hareketin ne olduğunu, onun bir cisimdeki varlığını, bir cisimden başka bir cisme nasıl iletildiğini söyleyebilir misiniz?

D'ALEMBERT

Duyarlığın ve maddenin mahiyetini bilmesem de duyarlığın tek ve bölünmez bir nitelikte olduğunu ve bölünebilen bir özneyle bağdaşamayacağını anlayabiliyorum.

DIDEROT

Metafiziko-teolojik tekerlemeler. Ne? Maddenin taşıdığı tüm niteliklerin, tüm duyarlı biçimlerin esas itibarıyla bölünmez olduğunu görmüyor musunuz? Nüfuz

edilemezliğin azı çoğu olmaz. Yuvarlak bir cismin yarısı vardır ama yuvarlaklığın yarısı olmaz. Bir kafanın, bir kulağın, bir parmağın yarısı, üçte biri, dörtte biri olmadığı gibi bir düşüncenin de yarısı, üçte biri, dörtte biri yoktur. Evrende başka bir moleküle benzeyen bir molekül, bir molekülün içinde de başka bir noktaya benzeyen bir nokta yoksa, atomda da bölünemez bir nitelik ve şekil olduğunu kabul etmelisiniz. Özlerini yok ettiğine göre bölünmenin biçimlerle bağdaşmaz olduğunu kabul etmelisiniz. Fizikçi olarak düşünün; neden sonuç ilişkisini izah edemeseniz bile bir etkinin ürününü gördüğünüzde bunu kabul edin. Mantıkçı gibi düşünün; var olan ve her şeyi izah eden bir nedenin yerine, kendisi anlaşılamadığı kadar sonuç ile ilişkisi de hiç anlaşılamayan ve bir yığın güçlük yarattığı halde hiçbir sorunu çözemeyen başka bir neden koymaya çalışmayın.

D'ALEMBERT

Peki, ya böyle bir nedenden vazgeçersem?

DIDEROT

Evrende, insanda, hayvanda tek bir özdek yoktur. Müzik kutusu tahtadandır, insan ettendir. Kanarya ettendir, müzisyen ettendir, ama yapıları başka türdür; ikisinin de kökenleri, oluşumları, işlevleri ve amaçları aynıdır.

D'ALEMBERT

Peki sizin iki klavseniniz arasındaki ses uyumu nasıl oluyor?

DIDEROT

Bir hayvan bir başka hayvana tamamıyla benzeyen duyarlı bir enstrüman olduğundan, aynı yapısal özellikleri taşıdığından, aynı tellerle donanmış olup sevinç, acı, açlık, susuzluk, hastalık, beğenme, korku gibi durumlardan benzer bir şekilde etkilendiğinden kutuplarda ve ekvator çizgisinde farklı sesler vermesi mümkün değildir. Bunun için ünlemlerin şu an ve geçmişte kullanılan tüm dillerde aynı olduğunu görüyorsunuz. Uyumlu seslerin

kökenini ihtiyaçta ve yakınlaşmada aramak gerekir. Duyarlı enstrüman yahut hayvan herhangi bir ses çıkardığı zaman bunun etrafında nasıl bir etki yarattığını, kendine benzeyen diğer duyarlı enstrümanların ya da hayvanların yaklaştığını, uzaklaştığını, bir şeyler istediklerini, verdiklerini, yaraladıklarını, okşadıklarını anlar ve bütün bu etkiler onun ve ötekilerin belleğine bu seslerin oluşumlarıyla bağlantılı olarak kazınır. İnsanların ilişkilerine baktığınızda da seslerden ve davranışlardan başka bir şey görmezsiniz. Ortaya koyduğum sistemin gücünü anlamak için onun da Berkeley'in cisimlerin varoluşlarına karşı ileri sürdüğü sistemle aynı aşılmaz güçlüklerle karşı karşıya bulunduğunu bilmelisiniz. Duyarlı klavsenin kendisini dünyanın tek klavseni olduğunu ve evrenin bütün armonilerini kendisinde topladığını sandığı coşkulu bir an vardır.

D'ALEMBERT

Bu konuda söylenecek çok şey var.

DIDEROT

Doğru.

D'ALEMBERT

Örneğin, sizin sisteminize göre tasımları nasıl oluşturduğumuz ve hangi sonuçlara vardığımız pek anlaşılmıyor.

DIDEROT

Hiçbir sonuç elde etmiyoruz da ondan. Çünkü bu sonuçların hepsi doğadan çıkarılıyor. Biz, birbirleriyle zorunlu veya rastlantısal bir ilişkiyle ilintili olan olayları, yani deneyle öğrendiğimiz olguları ifade etmekten başka bir şey yapmıyoruz: Bu ilişki matematikte, fizikte ve bunlar gibi öteki pozitif bilimlerde zorunlu, ahlâk, siyaset gibi olasılıklara dayalı bilimlerde tesadüfidir.

D'ALEMBERT

Olaylar arasındaki ilişkinin zorunluluğu koşullara göre değişebilir mi?

DIDEROT

Hayır, fakat olayın nedeni gözümüzden kaçan onca özel değişikliklere uğradığından çaresiz olduğu sonuç üzerinde durmak zorunda kalırız. Öfkeli bir adamın kendisine küfredildiği zaman kızacağı konusundaki bilgimiz, bir cismin çarptığı daha büyük bir cismi harekete geçireceği hakkındaki bilgimiz kadar kesin değildir.

D'ALEMBERT

Ya benzerlik?

DIDEROT

Benzerlik en karışık hallerde bile duyarlı enstrümanda ortaya çıkan doğru orantı kuralından başka bir şey değildir. Doğada bilinen bir olay, doğada bilinen bir olaydan sonra geliyorsa, ister doğanın bir verisi olsun, ister doğayı taklit ederek tasarlanmış olsun, üçüncü bir olayın ardından gelen dördüncü olay ne olacaktır? Sıradan bir savaşçının mızrağı üç metre boyundaysa Ajax'ın mızrağının boyu ne olur? Ben iki kiloluk bir taşı atabiliyorsam, Diomedes bir kaya bloğunu fırlatıp atabilir. Tanrıların adımları, atlarının sıçrayışları, onlarla insanlar arasında tasarlanan oran ölçüsünde olacaktır. İşte hayvan diğer üç tele göre akort edilmiş ve uyarlanmış dördüncü telin tınlayışını her zaman kendinde duyar, fakat bu ses doğada her zaman duyulmaz. Bunun böyle olması şairin umurunda değildir, bundan dolayı bu tınlayışın gerçek olmadığını düşünmeyecektir. Ama filozof için durum farklıdır. Doğanın kendisine varsaydığı bir olgudan tamamıyla farklı bir olgu sunması üzerine doğayı sorgulayan filozof, bu durumda benzerliğin kendisini yanılttığını fark eder.

D'ALEMBERT

Hoşça kal dostum, iyi akşamlar ve iyi geceler.

DIDEROT

Şaka ediyorsunuz. Bu konuşmamızı rüyanızda göreceksiniz. Zihninizde bir etki yaratmazsa siz bilirsiniz. Çünkü

daha gülünç varsayımlarla karşılaşmak zorunda kalacaksınız.

D'ALEMBERT

Aldanıyorsunuz. Bir şüpheci olarak yatıp, şüpheci olarak kalkacağım.

DIDEROT

Şüpheci mi dediniz? Şüpheci olunabilir mi?

D'ALEMBERT

İşte yeni bir tartışma konusu daha. Herhalde şüpheci olmadığımı bana ispatlamaya kalkışmayacaksınız. Bunu benden iyi kim bilebilir?

DIDEROT

Biraz durun.

D'ALEMBERT

Çabuk olun, çok uykum var.

DIDEROT

Kısa keseceğim, bir insanın tartıştığı ve doğruluğuna ya da yanlışlığına kesin olarak eşit mesafede durabildiği tek bir sorun olabileceğine inanıyor musunuz?

D'ALEMBERT

Hayır. Bunu olsa olsa Buridan'ın eşeği yapar.

DIDEROT

Bu durumda, şüpheci olarak nitelenen hiç kimse yoktur, çünkü hiçbir belirsizliğe açık kapı bırakmayan matematiğin dışındaki tüm sorunlarda lehte ve aleyhte söylenecek şeyler vardır. Terazî hiçbir zaman tam dengede durmaz ve bizim doğruluğuna inandığımız yana doğru eğilmesi imkânsızdır.

D'ALEMBERT

Ama ben gerçeği sabahları sağda, öğleden sonra solda görüyorum.

DIDEROT

Demek ki öğleden sonraları sabahları inandığınız dogmanın tam tersini düşünüyorsunuz.

D'ALEMBERT

Akşamları da fikirlerimdeki bu hızlı değişimi düşünerek, sabahkine de öğleden sonrakine de inanmıyorum.

DIDEROT

Yani aralarında bocaladığınız fikirlerden hangisinin daha ağır bastığının farkında değilsiniz ve bu ağır basış kesin bir hükme varmanız için yetersiz kalıyor, ayrıca bu derecede sorunlu bir konu ile uğraşmamayı, bunun tartışmasını başkalarına bırakarak daha fazla kafa yormamayı tercih ediyorsunuz.

D'ALEMBERT

Olabilir.

DIDEROT

Ama biri sizi bir kenara çekip dostça ve içtenlikle iki fikirden hangisinde daha az güçlkle karşılaştığınızı söylemenizi istese, cevap vermekte zorlanıp Buridan'ın eşeği gibi mi davranırsınız?

D'ALEMBERT

Sanırım hayır.

DIDEROT

Bakın dostum, bu konu üzerinde iyice düşünürseniz bizim için gerçeği, hakkında hiç tereddüdümüz olmayan düşüncenin değil, fakat çok kere dönüp dolaşıp kendisine geri döndüğümüz düşüncenin yansıttığını göreceksiniz.

D'ALEMBERT

Galiba hakkınız var.

DIDEROT

Bence de öyle; İyi akşamlar, dostum şimdi: *Memento quia pulvis es, et in pulverem reverteris.*⁴

D'ALEMBERT

Ne hüznü bir deyiş.

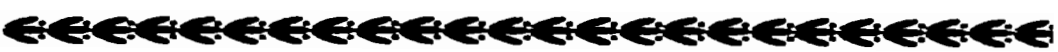
DIDEROT

Ama zorunlu, insana ölümsüzlüğü olmasa da yaşadığının iki katı ömür verin, neler olacağını görürsünüz.

4 Toz olduğunu ve yine toz olacağını hatırla. (ç.n.)

D'ALEMBERT

Ne olmasını bekliyorsunuz ki?.. Ama bütün bunlardan bana ne? Ne olursa olsun. Benim uykum var, iyi akşamlar.

D'Alembert'in Rüyası

Konuşmacılar:

D'Alembert, Mademoiselle de L'Espinasse, Doktor Bordeu

BORDEU

Evet, söyleyin bakalım, haberler nasıl? Hasta mı?

MADemoisELLE DE L'ESPINASSE

Korkarım öyle. Çok sıkıntılı bir gece geçirdi.

BORDEU

Uyandı mı?

MADemoisELLE DE L'ESPINASSE

Daha uyanmadı.

BORDEU

*(D'Alembert'in yatağına yaklaşıp nabzını
yokladıktan ve elini alnında gezdirdikten sonra)*

Önemli bir şeyi yok.

MADemoisELLE DE L'ESPINASSE

Gerçekten mi?

BORDEU

Sizi temin ederim ki nabızı iyi... Biraz zayıf... Biraz terlemiş... Solunumu rahat.

MADemoisELLE DE L'ESPINASSE

Müdahale etmek gerekir mi?

BORDEU

Gerekmez...

MADemoiselle de l'Espinasse

Daha iyi, çünkü ilaçtan hiç hoşlanmaz.

BORDEU

Ben de hoşlanmam. Yatmadan ne yedi?

MADemoiselle de l'Espinasse

Bir şey yemek istemedi. Akşamüstü neredeydi bilmiyorum ama döndüğünde çok endişeliydi.

BORDEU

Biraz ateşi var, geçer.

MADemoiselle de l'Espinasse

Gelir gelmez robdöşambrını giydi, başlığını taktı ve kendini koltuğa bıraktı, orada uyumuş kalmış.

BORDEU

Uyku her zaman için iyidir, ama yatağında uyusaydı daha iyi olurdu.

MADemoiselle de l'Espinasse

Antoine'a da aynı şeyi söyledi diye kızdı. Yatağına yatmaya razı edebilmek için yarım saat uğraşmak gerekti.

BORDEU

Sağlığım yerinde olduğu halde ben de her akşam aynısını yaparım.

MADemoiselle de l'Espinasse

Yattıktan sonra da her zamanki gibi, çocuklar gibi deliksiz uyuyacağına, yatağının içinde sağa sola dönüp durdu, gerindi, üzerinden örtüyü attı, sayıkladı.

BORDEU

Ne söylüyordu? Geometriden mi söz ediyordu?

MADemoiselle de l'Espinasse

Hayır, bir şeyler sayıklıyordu. Önce titreyen teller ve duyarlı lifler diye bir şeyler geveledi. Söyledikleri bana pek çılgınca geldiği için gece onu yalnız bırakmamaya karar verdim. Yatağının yanına küçük bir masa getirerek sayıkladığı şeylerden duyabildiklerimi yazmaya başladım.

BORDEU

Bunu yapmakla çok iyi etmişsiniz. Yazdıklarınızı görebilir miyim?

MADemoiselle de l'Espinasse

Elbette. Ama bir kelimesini bile anlayabileceğinizi hiç sanmıyorum.

BORDEU

Belki de.

MADemoiselle de l'Espinasse

Hazır mısınız Doktor?

BORDEU

Evet.

MADemoiselle de l'Espinasse

Dinleyin. “Canlı bir nokta... Hayır yanılıyorum. Önce hiçbir şey yok, sonra canlı bir nokta... Bu canlı noktaya başka bir canlı nokta ekleniyor, sonra bir başkası ve bu peş peşe etkileşimlerden sonra tek bir varlık meydana geliyor, çünkü ben tek bir varlığım, bundan şüphe edemem... (Bunları söylerken elleriyle baştan başa vücudunu yokluyordu.) Fakat bu bütünlük nasıl meydana gelmiştir? Dostum, bırakın bunları da uyuyun dedim... Sustu. Bir anlık sessizlikten sonra biriyle konuşuyormuş gibi devam etti: Bakın filozof; bir katışmaç, küçük duyarlı varlıkların meydana getirdiği bir doku görüyorum, fakat bu bir hayvan!... Bir bütün, bir sistem, bütünlüğünün bilincine varmış bir benlik! Onu görmüyorum...” Doktor, bunlardan bir sonuca varabildiniz mi?

BORDEU

Elbette.

MADemoiselle de l'Espinasse

Çok mutlu görünüyorsunuz... “Karşılaştığım güçlük yanlış bir düşünceden ileri geliyor.”

BORDEU

Bunu siz mi söylüyorsunuz?

MADEMOISELLE DE L'ESPINASSE

Hayır, sayıklayan. Devam ediyorum... Kendi kendine hitap ederek şunları söyledi: “Dostum d’Alembert gözünü-zü açın, sürekliliğin olduğu yerde bitişikliği varsayıyorsunuz... Evet, bana bunu söyleyebilmesi için çok muzip olmalı... Peki ama bu süreklilik nasıl meydana gelmiş? Buna aldırış ettiği bile yok... Bir cıva damlasının başka bir cıva damlasıyla kaynaşması gibi canlı ve duyarlı bir molekül başka bir canlı ve duyarlı molekülle kaynaşır... Önce iki damla vardı, birbirleriyle temas ettikten sonra yalnız tek bir damla kaldı... Kaynaşmadan önce iki molekül vardı, kaynaşmadan sonra yalnız bir molekül kaldı... Ortak bir kütlenin duyarlılığı da ortak olur.. Gerçekten de neden böyle olmasın ki? Hayvani lifi zihnimde dilediğimce parçalara ayırabilirim, fakat lif bir bütün olmayı sürdürür... Evet bir bütün... Tamamıyla homojen iki molekülün teması sürekliliği oluşturur... Ve bu da düşünülebilecek olan en mükemmel birlik, bağdaşım, uygunluk ve özdeşlik halidir... Evet filozof, bu moleküller ilksel ve basit ise... Ama ya bunlar katışmaçlar, bileşimlerse?.. Yine de bağdaşım ve dolayısıyla özdeşlik, süreklilik mevcudiyetini koruyacak... Ayrıca her zamanki tepkiler ve karşı tepkiler.. Şüphesiz iki canlı molekülün teması iki cansız kütlenin yan yana bulunuşundan farklıdır. Geçelim, geçelim, sizinle tartışmak mümkün ama buna pek isteğim yok. Öyle kılı kırk yaranlardan değilim... Yine de konumuza dönelim. Çok saf bir altın tel, hatırlıyorum, bu onun yaptığı bir karşılaştırmaydı; homojen bir bütünlük, belki de bu bütünlüğün moleküllerinin arasına girip oluşan başka bir homojen bütünlük, duyarlı maddeden yapılmış bir doku, özümlemeyi sağlayan, bir yanda etkin, bir yanda edilgen bir duyarlılıkla kendini hareket şeklinde ortaya koyan bir temas, ayrıca haklı olarak belirttiği gibi duyarlı iki molekül arasındaki temasla, duyarlı olmayan

iki molekülün teması arasındaki fark; peki bu fark ne olabilir?.. Her zamanki etki ve tepki... Ve bu etki ve tepkinin özel nitelikleri... Demek her şey yalnız hayvanda görülen bütünlüğü oluşturmaya hizmet ediyor... Bence bu gerçek olmasa bile, gerçeğe çok yakın..." Gülüyorsunuz Doktor. Bütün bunlardan bir anlam çıkarabildiniz mi?

BORDEU

Hem de çok.

MADemoisELLE DE L'ESPINASSE

Yani delirmemiş mi?

BORDEU

Asla.

MADemoisELLE DE L'ESPINASSE

Bu girişten sonra haykırmaya başladı:

— Mademosille de l'Espinasse, Mademosille de l'Espinasse,

— Ne istiyorsunuz?

— Hiç kovandan çıkan bir arı topluluğu gördünüz mü? Dünya ya da maddenin genel kütlesi kovandır.. Onların bir ağaç dalının ucunda birbirlerine ayaklarıyla tutunarak oluşturdıkları hevengini gördünüz mü? Bu hevenk bir varlık, bir birey, herhangi bir hayvandır.. Ama bu hevenklerin hepsinin birbirine benzemesi gerekecekti, evet tek bir homojen maddeden yapılmış olsalardı... Onları gördünüz mü?

— Evet gördüm.

— Gördünüz mü?

— Evet gördüm.

— Gördünüz mü?

— Evet dostum, size evet diyorum. Şimdi bu arılardan biri ayağıyla tutunduğu diğer arıyı sokmaya kalksa ne olur dersiniz?

— Bilmem ki.

— Söyleyin bakalım...

Demek siz bilmiyorsunuz, ama filozof biliyor. Şayet onu görürseniz, ama ister görün, ister görmeyin bana söz verdi, size sokulan arının da yanındakini sokacağını söyleyecektir. Bunun üzerine hevenkte ne kadar arı varsa o kadar uyarım meydana gelecek, hepsi harekete geçecek, kımıldayacak, durumlarını ve şekillerini değiştirecekler... Vızıltılar, incecik vızıltılar duyulacak, arı hevengini daha önce hiç görmemiş biri karşısında beş, altı yüz başlı ve bin, bin iki yüz kanatlı bir hayvan olduğunu sanacak...”

Buna ne dersiniz Doktor?

BORDEU

Artık fikrimi söyleyeyim. Bu çok güzel bir rüya, siz de bunu yazmakla iyi etmişsiniz.

MADemoiselle de l'Espinasse

Siz de mi sayıklıyorsunuz?

BORDEU

Çok nadir, size gerisini anlatabileceğime söz veriyorum.

MADemoiselle de l'Espinasse

Neredeyse sizden de şüphe edeceğim.

BORDEU

Benden de mi şüphe edeceksiniz?

MADemoiselle de l'Espinasse

Evet.

BORDEU

Ya gerisini söyleyebilirsem?

MADemoiselle de l'Espinasse

Söylerseniz inanın, inanın ki size dünyanın en çılgın adamı gözüyle bakarım...

BORDEU

Kâğıdınıza bakın ve beni dinleyin: Bu hevengi bir hayvan sanan kimse yanılmış olacaktır. Ama Mademoiselle onun sizinle konuşmaya devam ettiğini varsayıyorum. Daha makul bir değerlendirmede bulunmasını ister misiniz?

niz? Arı hevenğini tek bir hayvana dönüştürmek ister misiniz? Arıların birbirine tutundukları ayakları gevşetin, yan yana dururlarken onları bitıştirin, hevengin bu yeni haliyle eski hali arasında şüphesiz açık bir fark vardır. Bu fark da onun önceden birçok hayvandan oluşan bir küme-yken şimdi tek, bütün bir hayvan olmasından başka ne olabilir ki? Bütün organlarımız...

MADEMOISELLE DE L'ESPINASSE

Bütün organlarımız!

BORDEU

Hekimlik etmiş ve bazı gözlemlerde bulunmuş biri için...

MADEMOISELLE DE L'ESPINASSE

Sonra?

BORDEU

Sonra mı? Süreklilik yasasının genel bir sempati, birlik, özdeşlik içinde tuttuğu birbirlerinden farklı hayvanlardır.

MADEMOISELLE DE L'ESPINASSE

Zihnim karıştı. Neredeyse kelimesi kelimesine aynı. Artık herkese, uyanık bir hekimle rüya gören bir filozof arasında hiçbir fark olmadığını söyleyebilirim.

BORDEU

Aşağı yukarı herkesin düşündüğü de budur. Söyledikleri bundan mı ibaretti?

MADEMOISELLE DE L'ESPINASSE

Ah, hayır, daha sonuna gelmedik. Sizin zırvalarınızdan veya kendininkilerden sonra dedi ki:

“— Mademoiselle, orada mısınız?

— Evet dostum.

— Yaklaşın... Daha, biraz daha... Size söyleyeceğim var.

— Nedir? Bakın şu hevenge, işte orada, orada olduğuna inanıyorsunuz değil mi? Bir deney yapalım.

— Nasıl?

— Makasınızı getirin, keskin midir?

— Hem de nasıl.

— Yavaşça yaklaşın, yavaşcacık, bu arıları birbirlerinden ama tam birbirlerine kaynaştıkları ayaklarından ayırın, vücutlarını ortasından kesmemeye dikkat edin. Korkmayın, onları biraz yaralasanız da öldürmezsiniz... Çok iyi, bir peri kadar beceriklisiniz. Görüyor musunuz, nasıl her biri kendi yönünde uçuyor? Birer birer, ikişer ikişer, üçer üçer uçuşuyorlar. Kim bilir sayıları ne çoktur! Ama maksadımı anlayabildiniz mi? Maksadımı anlayabildiniz mi? — Kesinlikle.

— Şimdi... Varsayın... Varsayın...”

İnanın Doktor, yazdıklarımın pek azmı anlıyordum. O kadar alçak sesle söylüyordu ki. Hem yazdıklarımın bu kısmı okuyamayacağım kadar karışık.

BORDEU

İsterseniz... Ben tamamlayayım.

MADemoisELLE DE L'ESPINASSE

Elinizden gelirse...

BORDEU

Bundan kolay ne olabilir? Bu arıların pek küçük, maksınızın kalın ağzından kurtulacak kadar küçücük olduklarını varsayın. İstedığınız kadar kesin, bin bir parçaya ayırın, bir tekini bile öldüremezsiniz ve bu görünmeyen arıların bütünlüğü ezmeden yok edemeyeceğiniz gerçek bir polip olacaktır. Yapışık arıların hevengiyle yan yana duran arıların hevengi arasındaki fark, biz insanlar, balıklar, solucanlar, yılanlar gibi normal hayvanlarla polip halindeki hayvanların arasındaki farktan ibarettir: Yalnız bu teoride bazı değişiklikler yapmak gerek.

(Burada Mademoiselle de l'Espinasse birdenbire yerinden kalkar ve çingırağın ipini çeker)

Yavaş Mademoiselle, biraz daha yavaş, uyandıracaksınız, dinlenmeye ihtiyacı var.

MADemoisELLE DE L'ESPINASSE

Kafam öyle karıştı ki bunu akıl edemedim.

(İçeri giren hizmetçiye)

Hanginiz Doktorun evine gitmiştiniz?

HİZMETÇİ

Ben, Mademoiselle.

MADemoisELLE DE L'ESPINASSE

Çok oldu mu?

HİZMETÇİ

Döneli bir saat bile olmadı.

MADemoisELLE DE L'ESPINASSE

Oraya buradan bir şey götürdünüz mü?

HİZMETÇİ

Hiçbir şey.

MADemoisELLE DE L'ESPINASSE

Bir kâğıt filan?

HİZMETÇİ

Hayır.

MADemoisELLE DE L'ESPINASSE

Şimdi gel de işin içinden çık bakalım. İnanın bunu aklım almıyor. Bakın Doktor, hizmetçilerden birinin karalamalarını size iletmiş olmasından şüphe etmiştim.

BORDEU

Emin olun ki böyle bir şey yok.

MADemoisELLE DE L'ESPINASSE

Şimdi sizin ne kadar yetkin bir insan olduğunuzu anlıyorum. Beraberliğimizin bana büyük yardımı dokunacak. Sayıklaması bununla da kalmıyor.

BORDEU

Daha iyi ya.

MADemoisELLE DE L'ESPINASSE

Bunu sakıncalı bulmuyor musunuz?

BORDEU

Kesinlikle hayır..

MADemoisELLE DE L'ESPINASSE

Şöyle devam etti... “Tamam filozof, demek insansı polip de dâhil olmak üzere her türden polipin varolacağını

kabul ediyorsunuz?.. Ama doğa bize insansı polipi sunmamıştır.”

BORDEU

Şu kafalarından, omuzlarından, sırtlarından ve kalçalarından yapışık olarak yirmi iki yaşına kadar yaşayan ve birbirlerinden birkaç dakika aralıkla ölen iki kızıdan haberi yok demek. Peki sonra ne demişti?

MADemoiselle de l'Espinasse

Ancak tımarhanedekilerin söyleyebileceği bir sürü abuk sabuk şeyler. Şöyle demişti: “Bu ya olmuştur ya da olacaktır. Hem sonra öteki gezegenlerde hayatın nasıl olduğunu kim biliyor?”

BORDEU

Belki o kadar uzaklara gitmeye lüzum yok.

MADemoiselle de l'Espinasse

“Jüpiter ya da Satürn'de insansı polipler! Erkekler erkeklerle kaynaşmış, dişiler dişilerle. Ne eğlenceli...” (Burada kahkahalarla gülmeye başladığında korktum.) “İnsanın, böcek yumurtaları gibi bir kâğıdın içine kapatılacak şekilde sonsuz sayıda atomik insana dönüşmesi, kabuk oluşturmaması, bir süre krizalit halinde kalması, kabuklarını delmesi ve kelebek olup uçup gitmesi, bir tek insanın kalıntılarından oluşan bir insan toplumu, hayal etmesi çok hoş...” (Sonra tekrar kahkaha atmaya başladı.) “İnsan bir yerlerde mikrop küçüklüğünde sayısız insancıklar haline dönüşse, ölümden bu kadar tiksiniemezdi; orada bir insanın ölümü kolayca telafi edileceğinden büyük bir üzüntü uyandırmazdı.”

BORDEU

Bu garip varsayım neredeyse var olmuş ve var olacak bütün hayvan türlerinin gerçek hikâyesidir. İnsan sonsuz sayıda insanlar halinde bütünleşemiyorsa, en azından metamorfozlarının ve gelecekteki biçimlerinin öngörülelemeyeceği şekilde gözle görülmeyen sayısız hayvancığa dönüşebilir. Kim bilir belki de bu, bugünden akla sığ-

mayacak kadar uzun yüzyıllarla ayrılmış, birbiri ardına değişim geçirmiş yeni nesillerin üreyeceği bir fidanlıktır.

MADemoiselle de l'Espinasse

Orada kendi kendinize ne geveleyip duruyorsunuz Doktor?
BORDEU

Hiç, hiç, ben de kendi payıma düşlere daldım. Okumaya devam edin Mademoiselle.

MADemoiselle de l'Espinasse

“Her şey iyice düşünülmüş olsa da ben bizim nesilleri yeniden meydana getirme tarzımızı tercih ediyorum.” diye sözüne devam etti. “Filozof, her yerde neler olup bittiğini bildiğinize göre farklı organların yok olup gitmesi karakterleri farklı insanların oluşmasına neden olmaz mı? Beyin, kalp, göğüs, ayaklar, eller, yumurtalıklar... Ah, bu düşünce tarzı ahlakı ne kadar sadeleştiriyor... Bir erkek doğuyor, bir kadın...” (Doktor, bu bölümü atlama- ma izin verin...) “Sıcak bir oda, külahçıklarla dolu. Her külahın üstüne etiketler yapıştırılmış: Askerler, yargıçlar, filozoflar, şairler, dalkavuklar külahı; krallar külahı, fahişeler külahı.”

BORDEU

Bu hem çok eğlenceli, hem de çok çılgınca bir düşünce, işte rüya görmek diye buna derler, bir hayal beni oldukça garip bazı olgulara sürüklüyor.

MADemoiselle de l'Espinasse

Sonra bir şeyler gevelemeye başladı. Suda bıraktığı tohumlardan, et parçalarından, peş peşe türeyen ve soyu tükenen hayvan ırklarından söz etti. Sağ eliyle bir mikroskobun okülerini, sol eliyle de bir kabın ağzını taklit ediyor, okülerden kabın içine bakıp şunları söylüyordu: “Voltaire istediği kadar dalga geçsin, Anguillard⁵ hak-

5 Yılanbalıkçı. Kendiliğinden oluşum anlayışını ve Tanrı'ya inancı uzlaştırmaya çalışan John Turberville Needham ağzı sıkıca kapatılmış bir kavanoza çavdar unu, bir diğer kavanoza et suyu koyup bu kavanozların içeriklerinin ayrı ayrı yılanbalıklarına dönüşeceğini sanmıştı. (y.h.n.).

lı, gözlerim beni aldatmaz. İşte görüyorum. Ne kadar da çoklar, nasıl gidip geliyorlar, nasıl da oynuyorlar!” İçinde bunca canlı türünün bir anda doğup öldüklerini gördüğü o kabı evrene benzetiyor, bir damla suda dünyanın tarihini okuyordu. Ona pek yüce görünen bu fıkri büyük cisimleri küçük cisimlerde inceleyen gerçek felsefeye de uygun buluyordu. Devam etti: “Needham’ın su damlasında her şey göz açıp kapayıncaya kadar geçen bir zaman dilimi içinde olup bitmektedir. Dünyada, aynı olay biraz daha fazla sürmektedir, ama bizim yaşadığımız süre zamanın ebediliğinin yanında nedir ki? Bir iğnenin ucuyla aldığım su damlasının etrafımızı çeviren sınırsız enginliklerle kıyaslanmasına benzer. Mayalanan atomun içindeki hayvancıkların belirsiz gelip gidişleri gibi, adına dünya denen başka bir atomun içinde de böyle hayvancıkların belirsizce gelip gidişini görüyoruz. Bizden önceki hayvan ırklarını kim biliyor? Bizden sonra gelecek hayvan ırklarını da kim biliyor? Her şey değişiyor, her şey geçip gidiyor, sadece bütün kalıyor. Dünya hiç durmadan başlayıp sona eriyor, o her an kendi başlangıcında ve kendi sonundadır. Asla başka türlü olmamıştır ve asla başka türlü olmayacaktır. Maddenin şu engin okyanusunda hiçbir molekül diğerine benzemez, hiçbir molekül sürekli değişime uğradığından bir anlığına olsa bile kendine benzemez. *Resurum novas nascitur ordo*,⁶ işte evrenin ezeli alinyazısı...”

Sonra içini çekerek şunları söyledi: “Ey düşüncelerimizin geçiciliği! Ey ünlerimizin ve emeklerimizin zavallılığı! Ey sefalet! Ey bakış açılarımızın sınırlılığı! Hiçbir şey yiyip içmekten, yaşayıp sevmekten ve uyumaktan daha gerçek olamaz... Mademoiselle de l’Espinasse neredesiniz?”

“Buradayım.” dedim. Bunun üzerine yüzünün rengi değişti. Nabzını yoklamak istedim. Ama elini nereye gizle-

diğini bulamadım. Titrermiş gibi görünüyordu. Ağzı yarı açıktı ve hızlı hızlı nefes alıyordu, derin derin iç çekti, arkasından önce hafifçe, sonra daha derin bir iç çekti, yastığının üzerindeki başını diğer yana çevirdi ve uyudu. Ona gözümü ayırmadan bakıyordum. Neden bilmem ama kalbim çarpıyordu, bu çarpıntının nedeni korku değildi. Birkaç saniye sonra dudaklarında hafif bir gülümseme belirdi. Alçak sesle şunları söyledi: “İnsanların balıklar gibi üreyeceği, erkek yumurtaların dişi yumurtaların üstüne bırakılacağı bir dünyada yaşasaydım bu kadar üzülmezdim. Yararlı olabilecek hiçbir şeyi elden kaçırmamak gerekir. Mademoiselle mümkün olsaydı; bir şeye konmak ve bir sabah gün doğarken Needham’a gönderilmek...” Doktor bütün bunlar kaçıklıktan başka nasıl tanımlanır?

BORDEU

Sizin yanınızda böyle tanımlarım.

MADemoiselle DE L'ESPINASSE

Benim yanımda veya değil, hepsi aynı. Siz de ne söyledığınızı bilmiyorsunuz. Artık geceyi rahat geçireceğini ummuştum.

BORDEU

Çok kere bu böyle olur.

MADemoiselle DE L'ESPINASSE

Hiç de olmadı; sabahın ikisine doğru yine su damlası hikâyesine başladı, nasıl diyordu? ... “Mik... ro...”

BORDEU

Bir mikrokozmos.

MADemoiselle DE L'ESPINASSE

Tamam, böyle diyordu. Eski filozofların bilgeliğine hayranlığını belirtiyordu. Kendisi mi söylüyordu yoksa filozofuna mı söyletiyordu bilmem, ama şöyle diyordu: “Epikür her şeyin tohumunun toprağın içinde bulunduğunu, hayvan türlerinin mayalanmanın eseri olduğunu söylemekle evrenin başlangıcında büyük çapta gerçekleşen şeyi

küçük ölçekli bir imgeyle göstermek istemişti. Ama ona ne dediler? Bu imge gözlerinizin önünde ama size hiçbir şey öğretmiyor... Mayalanmanın ve ürünlerinin tükenip gitmediğini kim biliyor? Bu hayvan nesillerinin art arda sıralanışının hangi noktasında olduğumuzu kim biliyor? Şu kutuplara yakın bölgelerde yaşayan, hâlâ insan olarak anılan o bir metre boyundaki şekilsiz iki ayaklının daha da şekilsizleştikçe bu isimle anılmayacağını soyu tükenen bir türün imgesi olmadığını kim biliyor? Sonra bütün hayvan türleri için de aynı şeyin geçerli olmadığını kim biliyor? Bütün varlıkların kocaman, edilgen, hareketsiz bir tortu yığına dönüşmeye yönelip yönelmediğini kim biliyor? Bu hareketsizliğin ne kadar süreceğini kim biliyor? Onca canlı ve duyarlı noktanın oluşturduğu yığından önce hangi yeni ırkın türeyeceğini kim biliyor? Bu neden tek bir hayvan olmasın? Fil ilk başta neydi? Belki şimdi gördüğümüz koca hayvan, belki de bir atom, yalnızca maddenin hareketini ve farklı niteliklerini içerdiklerinden her ikisi de olabilir. Fil, o devasa kütle, demek mayalaşmanın ani bir ürünü! Niye olmasın? Bu koca dört ayaklının ilk formuyla ilişkisi, bir solucanın kendisini meydana getiren un molekülüne olan ilişkisinden daha önemsizdir; ama bir solucan, sadece bir solucandı... Yani yapısını gizleyen küçüklüğü onda hiçbir çekicilik bırakmıyor. Mucize hayattır, duyarlıktır ve bu mucize tek değildir... Durağan bir maddenin duyarlı hale gelişini gördükten sonra artık hiçbir şey beni şaşırtmamalıdır... Avcumun çukurunda mayalanan birkaç elementle, dünyanın derinliklerinde, yeryüzünde, denizin dibinde, göklerin enginliğinde dağılmış bir halde bulunan o devasa element deposu arasında nasıl bir ilişki var?.. Ama ortada aynı nedenler varsa niçin aynı sonuçları vermesinler? Artık boğanın boynuzuyla toprağı kazdığını, ayaklarıyla toprağı dayanarak oradan ağır gövdesini kurtarmaya çalıştığını

neden görmüyoruz?.. Bırakın şu anki hayvan ırklarının soyu tükensin, bırakın milyonlarca asır boyunca hareketsiz duran o cansız tortu yığını harekete geçsin. Belki de türleri yenilemek için onların ömürleri için gerekenden on katı fazla bir zaman gereklidir. Bekleyin ve doğanın bu yoğun emeği hakkında yorum yapmakta acele etmeyin. Önünüzde iki büyük olgu vardır: durağanlıktan duyarlılığa geçiş ve kendiliğinden oluşumlar. Bunlarla yetinin, bunlardan doğru sonuçlar çıkarmaya çalışın ve mutlak büyüklüğün, küçüklüğün, kalıcılığın, geçiciliğin olmadığı bir doğa düzeninde kendinizi kısa ömürlünün sofizminden koruyun. Doktor, kısa ömürlünün sofizmi ne demek?

BORDEU

Şeylerin ölümsüzlüğüne inanan geçici bir varlığın sofizmi.

MADemoiselle de l'Espinasse

Fontenelle'in gülünün dediği gibi bir bahçıvanın bir gülün hatırası uğruna öldüğü görülmemiştir.

BORDEU

Doğru, hem yüzeysel hem derin anlamları olan bir deyiş.

MADemoiselle de l'Espinasse

Neden filozoflarınız da onun gibi incelikle konuşmazlar? Böyle yapsalar onları daha iyi anlardık.

BORDEU

Ama bu garip üslubun ciddi konulara uygun düşüp düşmeyeceğini bilmediğimi açıkça söylemek isterim.

MADemoiselle de l'Espinasse

Ciddi konu derken neyi kastediyorsunuz?

BORDEU

Genel duyarlılığı, hissedilen varlığın oluşumunu, birliği, hayvanların kökenini, yaşamlarını ve bunlarla ilgili meseleleri.

MADemoiselle de l'Espinasse

Bana gelince ben bütün bunlara delilik diyorum, rüyada böyle şeylerin görülmesini kabul edebilirim ama akı

başında bir adamın uyanıkken bunlarla uğraşmasını anlamıyorum.

BORDEU

Nedenini söyler misiniz lütfen?

MADemoiselle de l'Espinasse

Çünkü bazıları nedenini aramaya gerek kalmayacak ölçüde anlaşılırlar, bazılarıysa bir noktasının bile seçilemeyeceği kadar belirsizler ve hepsi de tam anlamıyla boş şeyler.

BORDEU

Bir üstün zekânın varlığını onaylamanın veya inkâr etmenin boş bir şey olduğunu mu sanıyorsunuz?

MADemoiselle de l'Espinasse

Hayır.

BORDEU

Maddenin ebediliğinin ve niteliklerinin, iki maddenin ayrılığının, insanın yaratılışı ve hayvanların oluşumu arasındaki ayrılığın neye dayandığını bilmeden üstün zekâ konusunda bir karara varılabilir mi?

MADemoiselle de l'Espinasse

Hayır.

BORDEU

O halde bu meseleler söylediğiniz kadar boş değilmiş.

MADemoiselle de l'Espinasse

Onları aydınlatmayacak olduktan sonra benim için ne önemleri var?

BORDEU

Ama onları incelemeden bunu nereden bilebilirsiniz ki? Şimdi size, anlaşılır bulduğunuz için incelemeyi gereksiz gördüğünüz meselelerin ne olduğunu sorabilir miyim?

MADemoiselle de l'Espinasse

Benim bütünlüğüm, kendi “ben”im mesela. Doğrusu benim ben olduğum, her zaman ben olduğum, hiçbir zaman başka şey olmayacağım gibi şeyler üzerine bu kadar çene çalmaya lüzum yok sanırım.

BORDEU

Şüphesiz bu anlaşılır bir olgu, fakat nedeni için aynı şeyi söylemeyeceğim. Özellikle yalnız bir tek madde olduğunu kabul eden ve insanın ve daha genel olarak hayvanın meydana gelişini duyarlı moleküllerin birbirine eklenmesiyle izah edenlerin varsayımları için böyle değildir. Birbirine eklenmeden önce her duyarlı molekülün ayrı bir benliği vardı, bunu nasıl kaybetti, bu kayıplardan bütünün bilinci nasıl oluştu?

MADemoiselle de l'EsPInasse

Sanıyorum ki bunun için temas yeter. İşte size belki yüz defa yaptığım bir deney... Ama durun... Gidip şu cibinliğin arasından ne olup bittiğine bakayım... Uyuyor... Elini kalçama koyduğum zaman başlangıçta elimin kalçam olmadığını anlıyorum, ama sıcaklıkları eşitlenince birini ötekinden ayırt edemiyorum. İki organın sınırları birbirine karışıp birleşiyor.

BORDEU

Evet, birini veya ötekini çimdikleyinceye kadar böyledir. Ama çimdiklenince ayrılık yeniden ortaya çıkar. O halde içinizde, elinizin mi yoksa kalçanızın mı çimdiklendiğinden haberdar olan bir şey var; bu şey de ayağınız, hatta çimdiklenen ve acıyan eliniz değildir,6 bu acı duymayan ama bilen bir şeydir.

MADemoiselle de l'EsPInasse

Sanırım sözünü ettiğiniz bu şey kafamdır.

BORDEU

Bütün kafanız mı?

MADemoiselle de l'EsPInasse

Hayır, bakın Doktor, size bunu bir kıyaslama ile izah edeceğim. Kıyaslamalar kadınların ve şairlerin sağduyularının en kuvvetli kanıtlarıdır. Bir örümcek ağı tasarlayın...

D'ALEMBERT

Orada kim var?.. Siz misiniz Mademoiselle de l'EsPInasse.

MADemoisELLE DE L'ESPINASSE

Yavaş yavaş...

(Mademoiselle de l'Espinasse ve Doktor bir müddet susarlar. Sonra Mademoiselle de l'Espinasse alçak sesle şunları söyler.)

Uyudu sanıyordum.

BORDEU

Hayır, hayır, bir şeyler duyar gibi oluyorum.

MADemoisELLE DE L'ESPINASSE

Haklısınız, galiba yine sayıklamaya başlıyor.

BORDEU

Dinleyelim.

D'ALEMBERT

Niçin böyleyim? Böyle olmam gerekti de ondan... Burada evet, fakat başka yerde? Kutupta da mı? Yahut ekvator çizgisinde? Yahut Satürn'de? Birkaç bin fersahlık bir uzaklık türümü değiştirirse, dünya çapının birkaç bin katı bir mesafe neler yapmaz?.. Evrenin bize her yerde gösterdiği gibi bütün genel bir akıştan başka bir şey değilse, birkaç milyon yüzyıllık bir zaman dilimi ve peş peşe yaşanan değişimler burada ve başka yerlerde nelere yol açar? Satürn'deki hisseden ve düşünen varlığın nasıl olduğunu kim biliyor?.. Fakat Satürn'de düşünce ve duygu var mı acaba? Neden olmasın?.. Satürn'deki duyan ve düşünen varlığın duyuları benden çok mu?.. Durum böyleyse, ah, Satürnlü ne kadar bahtsızdır!.. Ne kadar çok duyu varsa, ihtiyaçlar da o kadar çok artar.

BORDEU

Hakkı var; organlar ihtiyaçları, ihtiyaçlar da organları oluşturur.

MADemoisELLE DE L'ESPINASSE

Doktor, siz de mi sayıklıyorsunuz yoksa?

BORDEU

Neden olmasın? Ben güdük kalmış iki kol başının uzayıp kollara dönüştüğünü gördüm.

MADemoiselle de l'Espinasse

Yalan söylüyorsunuz.

BORDEU

Doğru söylüyorum. Kolların eksik olduğu bir vakada kürekkemiklerinin uzadığını, kısaç gibi hareket ettiğini ve sonra bunların birer uzuv başlangıcı halini aldığını gördüm.

MADemoiselle de l'Espinasse

Ne saçma sözler.

BORDEU

Bu gerçektir. Uzun nesiller boyunca çolak olarak yaşayan bir türü ve harcanan onca çabayı düşünün. Bu kısaç-çıklara giderek uzadıklarını, sırtta kesiştiklerini, yeniden öne doğru geliştiklerini, uçlarının parmak şeklini aldığını ve böylece ellerin ve kolların meydana geldiğini görürsünüz. Başlangıçtaki oluşum gereksinimlere ve alışıldık işlevlere göre ya kaybolur ya da mükemmelleşir. O kadar az yürüyoruz, o kadar az çalışıyoruz ve o kadar çok düşünüyoruz ki bir gün tek bir kafadan ibaret kalacağımızdan korkarım.

MADemoiselle de l'Espinasse

Tek bir kafa, tek bir kafa. Bu bir şey değil... Ama sanıyorum ki bu dizginsiz çapkınlıklar... Aklıma çok gülünç şeyler getiriyorsunuz.

BORDEU

Susun.

D'ALEMBERT

Böyleyim, çünkü böyle olmam gerekti. Bütünü değiştirin, zorunlu olarak beni de değiştirmiş olursunuz, ama bütün hiç durmadan değişiyor.. İnsan çok rastlanan bir sonuç, ucube ise nadir rastlanan bir sonuçtur. Bunların ikisi de aynı şekilde doğaya uygun, zorunlu, genel ve evrensel düzenin içindedirler.. Bunda şaşılacak ne var ki? Bütün varlıklar, dolayısıyla bütün türler birbirlerinin içinden akıp

gitmekte... Hepsi durmak bilmeyen bir akış halindeler.. Her hayvan az çok insandır, her mineral az çok bitkidir, her bitki az çok hayvandır. Doğada kesin olan bir şey yoktur. Père Castel'in sürekli olarak bir tondan bir başkasına değişen renklerden oluşan kurdelesı... Evet Père Castel, bu sizin kurdelenizdir, başka bir şey değil. Her şey az çok başka bir şeydir; az çok toprak, az çok su, az çok hava, az çok ateş, az çok bir âlemden veya başka âlemdendir... Bu yüzden hiçbir şey özel bir varlığın özünden ileri gelmez... Kuşkusuz böyledir, çünkü herhangi bir varlığın taşımadığı hiçbir nitelik yoktur.. İşte bu nitelik bir varlığa onunla ilintisinin az ya da çok olmasına göre atfedilir... Ve zavallı filozoflar siz bireylerden söz ediyorsunuz. Bırakın şu bireylerinizi de bana cevap verin bakalım. Doğada bir atomu tıpatıp benzeyen bir başka atom var mıdır?.. Hayır... Doğada her şeyin birbiriyle bağlantılı olduğunu ve zincirde bir boşluk bulunmasının imkânsızlığını anlamıyor musunuz? Şu bireylerinizle ne anlatmak istiyorsunuz? Birey diye bir şey yok... Tek büyük birey, bütündür. Bu bütünün içinde tıpkı bir makinede, bir hayvanda olduğu gibi sizin şu veya bu adı verebileceğiniz bir bölüm vardır; ama bütünün bu bölümüne birey adını vererseniz, bir kuşta kanada birey, tüye kanat demiş kadar yanlış bir şey söylemiş olursunuz... Zavallı filozoflar bir de özlerden bahsederseniz! Bırakın şu özlerinizi, genel kütleye bakın, hayalgücünüz onu kucaklayamayacak kadar sınırlıysa bari başlangıçtaki yaşamınızın son anındaki halinizi düşünün... Ey Arhitas! Siz evreni ölçmüştünüz, şimdi ne haldesiniz? Bir avuç kül... Bir varlık nedir?.. Birtakım yönelimlerin toplamı... Ben bir yönelimden başka bir şey olabilir miyim? Hayır, ben de bir sona doğru yol alıyorum... Ya türler?.. Türler de kendilerine özgü ortak bir sonuç olan yönelimlerden başka bir şey değildir?.. Ya hayat?.. Birbiri ardınca gelen etkiler ve tepkiler... Yaşarken bütün kütlemle etkilenip

tepkiler veriyorum... Öldüğümde de moleküllerimle etkilenip tepkiler vereceğim... Yani hiç ölmeyecek miyim?.. Hayır, şüphesiz ki bu anlamda ne ben ölüyorum, ne de herhangi bir şey... Doğmak, yaşamak ve ölmek, şekil değiştirmekten başka bir şey değildir... Şu veya bu şeklin ne önemi var? Her şeklin kendine özgü mutlulukları ve felaketleri vardır... Filden çiçekbitine... çiçekbitinden her şeyin başlangıcı olan canlı ve duyarlı moleküle varıncaya kadar doğada acı çekmeyen ve zevk almayan hiçbir şey yoktur.

MADemoiselle de l'Espinasse

Artık bir şey söylemiyor.

BORDEU

Yoo, doğrusu güzel bir çıkarsamada bulundu. İşte sistemleşmiş derin felsefi düşünce budur, sanırım insanların bilgileri derinleştikçe felsefe kendini doğrulayacaktır.

MADemoiselle de l'Espinasse

Ya biz, biz nerede kalmıştık?

BORDEU

İnanın, pek hatırlamıyorum. Onu dinlerken zihnimde o kadar çok şey canlandı ki!

MADemoiselle de l'Espinasse

Durun, durun... Örümceğimden söz ediyordum.

BORDEU

Evet, evet.

MADemoiselle de l'Espinasse

Yaklaşın Doktor. Ağının merkezindeki bir örümceği düşünün. Bu ağın ipliklerinden birini titretin, hayvanın koştuğunu görürsünüz. Tamam o zaman! Hayvanın karnının altındaki ağ organlarından çıkardığı ve dilediğinde tekrar içine çektiği bu iplikler bünyesinin duyarlı parçasını mı oluştururlar?..

BORDEU

Sizi anlıyorum. Kafanızın bir köşesinde, mesela beyin

zarlarında, lifleri boyunca harekete geçen tüm duyuların toplandığı bir veya birkaç nokta tasarlıyorsunuz.

MADEMOISELLE DE L'ESPINASSE

Tam da öyle.

BORDEU

Düşüncenizde çok haklısınız. Ama bunun bir arı heven-
giyle neredeyse aynı şey olduğunu görmüyor musunuz?

MADEMOISELLE DE L'ESPINASSE

Ah! Gerçekten de farkında olmadan doğru söylemişim.

BORDEU

Hem de çok doğru... Şimdi göreceksiniz. İnsanı yalnız
doğduğu andaki haliyle kabullenen bir kişi onun hak-
kında hiçbir fikre sahip bulunmuyor demektir. Kafası,
ayakları, elleri, bütün organları, bütün damarları, burnu,
gözleri, kulakları, yüreği, akciğerleri, karaciğeri, bağır-
sakları, kasları, kemikleri, sinirleri, hepsi, hepsi kelime-
nin tam anlamıyla şekillenen, büyüyen, uzanan, görün-
mez binlerce lif salıveren bir ağın kaba bir gelişmesinden
başka bir şey değildir.

MADEMOISELLE DE L'ESPINASSE

İşte benim örümcek ağı, bütün bu liflerin başlangıç nok-
tası da örümceğimdir.

BORDEU

Mükemmel.

MADEMOISELLE DE L'ESPINASSE

Lifler nerde? Örümcek nerede duruyor?

BORDEU

Lifler her yeredir. Vücut yüzeyinizde liflerin sonlanma-
dığı tek bir nokta yoktur. Örümceğe gelince o da yuvasını
kafanızın demin bahsettiğim bir yerinde, beyin zarların-
da kurmuş. Tüm beyni felce uğratmadan bunlara dokun-
mak mümkün değildir.

MADEMOISELLE DE L'ESPINASSE

Fakat bir atom, ağının liflerinden birini titrettiği zaman

örümcek telaşa düşer, kaygılanır, koşar, kaçır. Merkezinde bulunduğunda kendi döşediği koca evin her yanında olup bitenlerden haberdar olur. Ama duyarlı noktaların bir kümesi olarak her şeyden etkilendiğim ve her şeyi etkilediğim halde neden tüm bedenimde ve evrende olup bitenleri bilmiyorum.

BORDEU

Çünkü uyarılar merkeze olan uzaklıkları arttıkça zayıflarlar.

MADemoiselle de l'Espinasse

Uzun bir kirişin bir ucuna vurulduğu zaman kulağımı öteki ucuna koymuşsam bu vuruşu duyarım. Bu kirişin bir ucu dünyada, bir ucu da Sirius yıldızında olsa aynı etki meydana gelecektir. İçimdeki her şey birbirleriyle bağlantılı ve bitişik olduğu için gerçek ve var olan bir kiriş olduğum halde, özellikle kulak kabarttığım anlarda bile etrafımı çeviren enginliklerde olup bitenleri duyamıyorum, öyle mi?

BORDEU

Az da olsa bir şeyler duymayacağınızı kim söyledi? Ama aradaki uzun mesafede bulunan varlıkların yoğunluğu yüzünden uyarının etkisi zayıflıyor; kulağınıza her taraftan kulakları sağır eden çok şiddetli gürültüler geliyor. Sonra Sirius'la sizin aranızda bitişik cisimler var, oysa sürekliliğin olması gerekirdi.

MADemoiselle de l'Espinasse

Ne yazık.

BORDEU

Gerçekten çok yazık. Zaten aksi takdirde Tanrı olurdunuz. Doğadaki tüm varlıklarla özdeşliğiniz sayesinde olup biten her şeyi, belleğiniz sayesinde de olmuş bitmiş her şeyi bilirdiniz.

MADemoiselle de l'Espinasse

Ya olacak şeyleri?

BORDEU

Gelecek hakkında gerçeğe yakın fakat yanlış olması da mümkün tahminlerde bulunurdunuz. Bu tıpkı bedeninizde, ayağınızın ucunda, elinizde ne olacağını öngörmeniz gibi bir şey olurdu.

MADemoiselle de l'Espinasse

Peki ama, bu dünyanın da beyin zarlari olmadığını yahut uzayın herhangi bir noktasında liflerini her yana uzatan büyük veya küçük bir örümceğin bulunmadığını size kim söyledi?

BORDEU

Kimse böyle bir şeyin olmadığını ve olmayacağını söylemedi.

MADemoiselle de l'Espinasse

Nasıl yani, bu âdeta bir tür Tanrı...

BORDEU

Kabul edilebilecek tek Tanrı...

MADemoiselle de l'Espinasse

Böyle bir Tanrı var olabilir miydi yahut hâlâ varlığı sürdürüyor mu?

BORDEU

Şüphesiz, ama evrenin içinde bir madde evrenin bir parçası olduğuna göre değişimlere uğrayacak, yaşlanıp, ölecektir.

MADemoiselle de l'Espinasse

Aklıma garip bir düşünce daha geliyor..

BORDEU

Söylemenize lüzum yok. Ne olduğunu biliyorum.

MADemoiselle de l'Espinasse

Söyleyin bakalım neymiş?

BORDEU

Yoğun enerji içeren madde parçalarının bir zekâda birleştiğini ve tasarlanması mümkün olan mucizeleri düşünüyorsunuz. Başkaları da sizin gibi düşünmüşlerdi.

MADemoiselle de l'Espinasse

Ne düşündüğümü tahmin ettiniz. Ama bunun için sizi daha fazla takdir edecek değilim. Deliliğe mükemmel bir istidadınız olduğu belli.

BORDEU

Öyle olsun. Fakat bu fikri neden bu kadar ürkütücü buldunuz ki? Bu iyi veya kötü dehaların salgın halinde yayılması anlamına gelir, doğanın en sabit yasaları doğal unsurlarla kesintiye uğrayabilir, fiziksel yapımız daha da karmaşıklaşsa da mucizeye asla yer olmaz.

MADemoiselle de l'Espinassee

Doğrusu, insan bir şeyi onaylar ve inkâr ederken çok ihtiyatlı olmalı.

BORDEU

Hadi canım, size böyle bir şeyi anlatan kişi usta bir yalancıdan başka bir şey olamaz. Ama sizin sonsuz bir iletişim ağı olan örümceğiniz de dâhil olmak üzere bütün şu hayalî varlıkları bir yana bırakalım; sizin varlığınıza ve bunun nasıl şekillendiğine gelelim.

MADemoiselle de l'Espinasse

Peki kabul.

D'ALEMBERT

Mademoiselle yanınızda biri mi var, orada sizinle konuşan kim?

BORDEU

Doktor burada.

D'ALEMBERT

Günaydın Doktor; sabahın bu erken saatinde burada ne işiniz var?

BORDEU

Sonra öğrenirsiniz. Şimdi uyuyun.

D'ALEMBERT

Aslında hâlâ uykum var, hiç bu kadar sıkıntılı bir gece geçirdiğimi hatırlamıyorum. Ben kalkmadan gitmeyin.

BORDEU

Tamam. Mademoiselle on iki yaşındayken şu ankinin yarısı kadar küçük bir kadın, dört yaşında iken de onun yarısı kadar küçük bir kadın, fetüs halindeyken küçücük bir kadın, annenizin yumurtalığındayken de çok küçük bir kadın olduğunuzu sandığınıza, her zaman için şu anki görünümünüzde olduğunuzu, başlangıçtaki halinizle şimdiki haliniz aranızdaki tek farkın yaşadığınız peş peşe gelişmeler olduğunu düşündüğünüze bahse girerim.

MADEMOISELLE DE L'ESPINASSE

Diyelim ki öyle.

BORDEU

Yine de bundan daha yanlış bir düşünce olamaz. Başlangıçta hiçbir şey değildiniz. İlk başta, babanızla ananızın kanında ve lenf sisteminde yayılmış bir halde bulunan daha küçük moleküllerden oluşmuş küçük ve gözle görülmez bir noktaydınız. Bu nokta çözülmüş bir ipliğe, sonra da ipliksi bir demete dönüştü. Bu evreye kadar şimdiki güzel halinizden eser yoktu. Ve şu gözleriniz, güzel gözleriniz, o aşamadaki gözlerinize ancak bir dağlalesinin kök uçlarının dağlalesine benzediği kadar benziyordu. Embriyo tabakalarının her teli beslenme ve dönüşüm potansiyeli sayesinde ayrı bir organ haline geldi; bu sonuca embriyo tabakalarının içlerinde metamorfoza uğradığı ve hayat verdiği organların soyutlanmasıyla varıyoruz. Son derece duyarlı bir sistem olan embriyo tabakası varlığını bu şekilde devam ettirseydi, soğuk, sıcak, tatlı, katı gibi basit duyarlılıkla ilgili olan bütün uyarıları alırdı. Birbiri ardınca gelen, kendi aralarında çeşitlenmiş ve farklı yoğunluklardaki bu uyarılar belki bir bellek, bir benlik bilinci, sınırlı bir muhakeme gücü meydana getirebilirdi. Fakat bu salt ve yalın duyarlılık, bu dokunma embriyo tabakalarının her birinden meydana gelen organlar tarafından çeşitlendirilir. Kulağı oluşturan embriyo ta-

bakasından biri ses ve gürültü olarak adlandırdığımız bir duyumsamanın gelişimini sağlar, bir başkası damağı oluşturarak tat dediğimiz duyumsamanın gelişimini sağlar, bir üçüncüsü burnu oluşturup içini döşeyerek koku denilen bir duyumsamanın gelişmesini sağlar, gözleri oluşturan dördüncüsü renk olarak adlandırdığımız bir duyumsamanın gelişmesini sağlar.

MADemoiselle de l'Espinasse

Ama eğer söylediklerinizi iyice anladıysam, altıncı bir duyunun, gerçek bir hermafroditin var olamayacağını ileri sürenler ahmaktırlar. Doğanın garip bir embriyo tabakasıyla bilmediğimiz bir organı meydana getiremeyeceğini nereden biliyorlar?

BORDEU

Yahut iki cinsi karakterize eden iki tabakayla. Haklısınız, sizinle konuşmak pek zevkli; yalnız söylenenleri kavramakla kalmıyor, bunlardan beni hayrete düşüren bir doğrulukta sonuçlar da çıkarıyorsunuz.

MADemoiselle de l'Espinasse

Bana cesaret veriyorsunuz Doktor.

BORDEU

İnanın, sadece düşündüğümü söylüyorum.

MADemoiselle de l'Espinasse

Embriyonik tabakalardan bazılarının birkaçının ne işe yaradıklarını anlıyorum, ama ya ötekiler?

BORDEU

Bu sorunun sizden başka birinin aklına gelmiş olabileceğine inanıyor musunuz?

MADemoiselle de l'Espinasse

Elbette.

BORDEU

Hiç de kibirli değilsiniz. Öteki tabakalar da organlar ve vücudun diğer bölümleri arasındaki çeşitlilikler ölçüsünde duyumsamalar oluşturacaklar.

MADemoiselle de l'Espinasse

Onlar nasıl adlandırılır? Şimdiye kadar bunlardan söz edildiğini hiç duymadım.

BORDEU

Adları yoktur.

MADemoiselle de l'Espinasse

Niçin?

BORDEU

Bunlar vasıtasıyla uyarılan duyumlar arasında, öteki organlar tarafından uyarılan duyumlar arasındaki kadar fark yoktur da ondan.

MADemoiselle de l'Espinasse

Gerçekten de ayağın, elin, kalçaların, karnın, midenin, göğsün, akciğerin, yüreğin ayrı duyumları mı olduğunu sanıyorsunuz?

BORDEU

Evet öyle sanıyorum. Cesaret edebilseydim, size bu adsız duyumlar arasında...

MADemoiselle de l'Espinasse

Ne demek istediğinizi anlamıyorum. Hayır. Yazık ki o türünün tek örneğidir. Ama bizi hazdan çok acı veren bir sürü duyumla ödüllendirmenizin sebebi ne?

BORDEU

Sebebi mi? Çünkü büyük bir bölümünü ayırt ediyoruz da ondan. Bunca duyumsama olmasaydı, haz ve elem duyar, fakat bunları neyle ilintilendireceğimizi bilemezdik. O zaman görmenin yardımına ihtiyaç duyardık. Böyle olunca bu artık bir duyum işi değil, bir deney ve gözlem işi olurdu.

MADemoiselle de l'Espinasse

Parmağım acıyor, dediğim zaman acıyan yerin parmağım olduğunu neden söylediğimi sorarlarsa, parmağımı hissetmediğimi, ama acı duyduğumu ve böylece parmağımın hasta olduğunu anladığımı söylemem lazım gelir.

BORDEU

Tamam gelin de sizi kucaklayayım.

MADEMOISELLE DE L'ESPINASSE

Memnuniyetle.

D'ALEMBERT

Doktor, Mademoiselle'i kucaklıyorsunuz ha! Tam size uygun bir davranış!

BORDEU

Bunu çok düşündüm. Sarsıntının yeri ve yönünün uyarının başlangıcı konusunda ani bir karar vermek için yeterli olmadığını sanıyorum.

MADEMOISELLE DE L'ESPINASSE

Bunun hakkında bir şey bilmiyorum.

BORDEU

Şüphecililiğiniz hoşuma gidiyor. Doğal nitelikleri sonradan kazanılmış alışkanlıklar olarak görmek pek yaygın ve bizim kadar eski bir düşünüşdür.

MADEMOISELLE DE L'ESPINASSE

Bunun aksi de doğrudur.

BORDEU

Her ne olursa olsun, sorun hayvanın ilk oluşumuysa kişinin bakışlarını ve düşüncelerini gelişimini tamamlamış hayvandan ayırmaması meseleden çok uzaklaşması demektir. Ayrıca hayvanın daha ilk tohum halinde bulunduğu zamanlara kadar geri gitmek gerektiğini anlamış bulunuyoruz. Bunun için sizi şimdiki görünümünüzden bağımsız olarak düşünmek, yumuşak, ipliksi, şekilsiz, solucan gibi bir şey olduğunuz, bir hayvandan çok bitki soğanına veya köküne benzediğiniz zamana kadar gitmek lazım.

MADEMOISELLE DE L'ESPINASSE

Sokakta cıvılcıplak dolaşmak moda olsaydı, buna uyan ne ilk, ne de son kişi ben olurum; bu yüzden bir şeyler öğrenmem kaydıyla beni istediğiniz şekle sokun. Bana her embriyo tabakasının bir organı meydana getirdiğini söylemişsiniz. Bunu nasıl kanıtlıyorsunuz?

BORDEU

Doğanın bazen yaptığı şeyi siz de zihninizde yapın; bu embriyo tabakalarından birine, mesela gözleri meydana getirecek olana hasar verin: Böyle bir şey olabileceğini düşünmüyor musunuz?

MADemoiselle de l'Espinasse

Hayvanın gözlerinin olmayacağını kabul etmek şartıyla.

BORDEU

Alnının ortasında tek bir göz bulunurdu.

MADemoiselle de l'Espinasse

Ama bu bir tepegöz olur.

BORDEU

Evet bir tepegöz.

MADemoiselle de l'Espinasse

O halde tepegöz pekâlâ hayali bir varlık olmayabilirmiş?

BORDEU

Kesinlikle, size böyle bir yaratık gösterebilirim.

MADemoiselle de l'Espinasse

Peki, bu aykırılığın sebebini kim bilebilir?

BORDEU

Bu ucubenin kadavrasını kesen ve onda tek bir görme ağından başka bir şey bulamayan anatomi uzmanı. Zihninizde doğanın bazen yaptığını yapın. Burunu meydana getirecek olan embriyo tabakasını yok edin, hayvan burunsuz olur; kulağı meydana getirecek olan embriyo tabakasını yok edin, kulaksız veya tek kulaklı olur; anatomi uzmanı hayvanı parçaladığı sırada ne koklama ağlarını, ne işitme ağlarını bulur ya da bunlardan sadece birine rastlar. Tabakaları yok etmeye devam edin, hayvan başsız, ayaksız, elsiz kalır, ömrü azalır, ama yine yaşar.

MADemoiselle de l'Espinasse

Böyle hayvanlar var mı?

BORDEU

Şüphesiz var; hepsi bu kadar değil, embriyo tabakalarını artırın, hayvanın iki başı, dört gözü, dört kulağı,

üç yumurtalığı, üç ayağı, dört kolu, her elinde de altı parmağı olur. Embriyo tabakalarını birbirlerine karıştırın, organların yeri değişir. Baş göğsün ortasına gelir, akciğerler solda toplanır, kalp sağa yerleşir. İki tabakayı birbirine yapıştırın, organlar birbirine karışır, kollar vücuda yapışır, kalçalar, bacaklar ve ayaklar bir araya toplanır; böylece tasavvur edilebilecek her türlü ucube ortaya çıkarılabilir.

MADEMOISELLE DE L'ESPINASSE

Ancak hayvan gibi bir noktadan, hareket halindeki bir akışkandan, belki de rastgele birbirine karışmış iki akışkandan meydana gelen, birbirini izleyen sayısız gelişmelerle mükemmelleşen, düzenli veya düzensiz oluşumu sırasında tek bir ipliğinin kopması, yer değiştirmesi halinde bütüne zarar veren ince, yumuşak ve esnek bir iplik yumağından oluşan bu karmaşık bütünün ilk oluşum noktasında iğmin üzerindeki ipekten daha sıkı ve daha yoğun bir yapıda olması lazım gelir.

BORDEU

İşte bu yüzden hayvan düşünüldüğünden çok zarar görür. Yeterince diseksiyon yapılmadığından oluşumu üzerindeki fikirler gerçekten pek uzaktır.

MADEMOISELLE DE L'ESPINASSE

Kamburlar ve topallar bir yana, bu temel biçimsizliklerin kalıtıma bağlı olan dikkat çekici örnekleri var mıdır?

BORDEU

Hem de sayısız, daha birkaç gün önce Paris Charité Hastanesi'nde, yirmi beş yaşındaki Troyers'li bir oduncu olan Jean-Baptiste-Macé bir göğüs hastalığı neticesinde öldü. Bu adamın iç göğüs ve karın boşlukları ters bir durumda bulunuyordu; kalbi sağda, karaciğeri solda, mide, dalak, pankreası hep sağda bulunmaktaydı. Karaciğere giden kan damarı sağda olacağına soldaydı. Bağırsak kanalı da olması gereken yerde değildi, böbrekler bel omur-

ları hizasında birbirine yaslanmış bir halde âdeta bir at nalı görünümü sergiliyordu. Bütün bunlardan sonra bize bir de nihai nedenlerden bahsediyorlar!

MADemoisELLE DE L'ESPINASSE

Garip şey.

BORDEU

Şayet Jean-Baptiste-Macé evlenseydi ve çocukları olsaydı...

MADemoisELLE DE L'ESPINASSE

Evet Doktor, bu çocuklar nasıl olurdu?

BORDEU

Genel oluşuma uyarlardı, ama bu düzensizlikler sıçramalı olarak seyrettiklerinden, birkaç yüzyıl sonra çocuklarının çocuklarından birinde atasının garip özelliğine rastlanırdı.

MADemoisELLE DE L'ESPINASSE

Bu sıçramalar neden ileri gelir?

BORDEU

Kim bilebilir? Bir çocuğun doğması için iki kişi gerekir. Belki faktörlerden biri ötekinin kusurunu düzeltmektedir. Bunun için de arızalı nitelik, ucube ırkından gelenin baskın olduğu ve zigot yapısını kendi etkisi altına aldığı bir anda ortaya çıkar. Embriyo tabakasının ilksel iplikleri ağı bütün hayvan türlerinde temel farkı meydana getirir. Bir türün döl havuzundaki çeşitlilikler, bu türün bütün arızalı değişikliklerini oluşturur.

(Uzun bir sessizlikten sonra düşlerinden sıyrılan Mademoiselle de l'Espinasse, kendisi de düşüncelere dalmış olan Doktor'a şunları söyledi::)

MADemoisELLE DE L'ESPINASSE

Aklıma çok çılgınca bir şey geldi.

BORDEU

Nedir?

MADemoisELLE DE L'ESPINASSE

Belki erkek kadının, kadın da erkeğin ucubesidir.

BORDEU

Kadın vücudunun erkekteki bütün organları barındırdığını ve aradaki tek farkın içeri çevrilmiş bir torba ile dışarıya sarkan bir torbadan ibaret olduğunu, dişi bir fetüsün insanı yanıltacak ölçüde erkek fetüse benzediğini bilseydiniz bunu çoktan düşünmüş olurdunuz. Dişi fetüste aksaklığı meydana getiren kısım iç kese uzadıkça azalır ama hiçbir zaman ilk şeklini kaybedecek ölçüde silinip yok olmaz. Bu şekli bir ölçüde muhafaza eder, aynı hareketleri yapabilir, şehvet bile uyurabilir, fazlalığı vardır, ucundaki bir noktanın idrar yolunun ağzı olduğu düşünülebilir; erkekte anüsten başlayarak hayalara kadar uzanan bölmeye perine denir. Hayalardan penis ucuna kadar giden dikiş izi teyellenmiş bir vulva dikişi gibi görünür. Klitorisleri aşırı gelişmiş kadınların sakalı çıkar. Sakalları hiç çıkmayan hadımların bacak kasları güçlenir, kalçaları büyür, dizleri yuvarlaklaşır, bir cinsin organik karakteristiklerini kaybederken diğer cinsin karakteristiklerini kazanırlar. İğdiş edilen zencilerin seslerinin incelendiği, kadın gibi giyindikleri, arabalarda onların arasında oturdukları, işerken çömeldikleri ve kadınların tavırlarını benimsedikleri görülmüştür. Ama konumuzdan epey uzaklaştık. Bizim canlı, duyarlı embriyo tabakamıza dönelim.

D'ALEMBERT

Mademoiselle de l'Espinasse'a ağza alınmayacak şeyler anlattığınızı düşünüyorum.

BORDEU

Bilimden söz edildiği zaman teknik terimler kullanılır.

D'ALEMBERT

Hakkınız var. Böyle olunca bu terimler kendilerini hayâsızlığın ifadesine dönüştürecek olan fikirler silsilesinin arasında kaybolurlar. Devam edin, Doktor! Demin Mademoiselle rahmin dışarıdan içeriye doğru tersine

dönmüş bir yumurtalıktan başka bir şey olmadığını ve bu tersine dönme esnasında yumurtalıkların kendilerini içine alan kesenin dışına atıldıklarını ve vücudun iç boşluğunda sağa sola dağıldıklarını, ayrıca klitorisin erkeklik uzvunun küçük bir numunesi olduğunu, rahimle haya torbası geliştikçe kadındaki bu erkek uzvun küçüldüğünü ve...

MADEMOISELLE DE L'ESPINASSE

Evet, evet siz susun ve bizim işimize karışmayın.

BORDEU

Görüyorsunuz ya Mademoiselle, aslında farklılaşmış bir duyumsamadan başka bir şey olmayan duyularımız konusunda, embriyo tabakasının sonradan birbiri ardınca aldığı şekilleri bir kenara bırakıp, sadece embriyo tabakasına yoğunlaşmak gerekir.

MADEMOISELLE DE L'ESPINASSE

Embriyo tabakasının her duyarlı ipliği boylu boyunca incitilebilir yahut gıdıklanabilir. Haz veya acı örümceğimin uzun ayaklarının bulunduğu yerlerden birindedir, çünkü aklım fikrim hep örümcekte; bütün ayakların birleştiği nokta örümcektir ve haz ile acıyı kendisi hiç hissetmeden her yana taşıyan odur.

BORDEU

Hayvanın bütünlüğünü meydana getiren de bütün duyumsamaların bu ortak kökenle olan sabit, değişmez ilişkileridir.

MADEMOISELLE DE L'ESPINASSE

Ve her hayvanın yaşam öyküsünü ve benliğini meydana getiren de bu birbiri ardınca gelen duyumsamaların hatırasıdır.

BORDEU

Ayrıca düşünceyi ve muhakemeyi de yaratan şüphesiz bu duyumsamaları zorunlu olarak izleyen bellek ve kıyaslamadır.

MADemoiselle de l'Espinasse

Ya bu kıyaslama nerede gerçekleşir?

BORDEU

İlk tohumda.

MADemoiselle de l'Espinasse

Ya bu ilk tohum?

BORDEU

Başlangıçta kendisine ait hiçbir duyusu yoktur. Görmez, işitmez, acı duymaz. Meydana getirilmiş, beslenmiştir. Doğduğu ve bir yatak gibi yerleştiği yumuşak, duyarsız, hareketsiz bir maddenin üzerinden işitir, hüküm verir ve konuşur.

MADemoiselle de l'Espinasse

Hiç acı duymaz mı?

BORDEU

Hayır. En ufak bir duyumsama onu etkisiz hale getirir ve hayvan ölecek hale gelir. Duyumsamaların arkasını kesin, hayvan yeniden kendine gelir, işini görmeye başlar.

MADemoiselle de l'Espinasse

Peki ama bunu nereden biliyorsunuz? Şimdiye kadar kimsenin bu şekilde istenildiği zaman öldürülüp diriltildiği görülmüş müdür?

BORDEU

Evet.

MADemoiselle de l'Espinasse

Nasıl olmuş?

BORDEU

Anlatayım, ilginç bir olaydır. Belki sizin de tanıdığınız La Peyronie'yi, kafasına şiddetli bir darbe almış birine müdahale etmesi için çağırmışlardı. Hasta kafasının zonkladığını hissediyordu. Cerrah beyinde ödem oluştuğuna ve hiç zaman kaybetmemesi gerektiğine karar verip hastanın saçlarını tıraş etti ve ameliyata başladı. Neşterinin ucu doğrudan doğruya ödemin ortasına rastladığında

doktor irini bir şırıngayla temizledi. İğneyi ödemin içine daldırdığında hasta gözlerini kapadı, uzuvları hareketsiz kaldı, artık en ufak bir hayat belirtisi göstermiyordu. Tekrar iğneyi daldırıp, sıkılan suyun basıncı ve ağırlığıyla apseyi dağıttıktan sonra hasta yeniden gözlerini açtı, kırmılamaya, konuşmaya, duymaya başladı, yeniden hayata kavuştu.

MADemoiselle de l'Espinasse

Çok garip; peki bu hasta iyi oldu mu?

BORDEU

Oldu. İyi olduktan sonra da beyninin büyük bir kısmı eksik olduğu halde düşünebilmiş, yine evvelki kadar ince fikirli, anlayışlı olduğunu göstermişti.

MADemoiselle de l'Espinasse

Beyin olağanüstü bir varlık.

BORDEU

O da ara sıra aldanır. Bazen yerleşik önyargıların etkisi altında kalır, bazen vücutta bulunmayan organda acı duyar. Onu istediğiniz zaman aldatabilirsiniz, iki parmağınızı birbirinin üstüne koyup küçük bir bilyeye dokununuz, beyniniz iki bilye olduğunu söyleyecektir.

MADemoiselle de l'Espinasse

Dünyadaki bütün bilgiler gibi onun da deneyime ihtiyacı var. Aksi takdirde buzdan gelen duyumla ateşten geleni birbirine karıştırır.

BORDEU

Başka şeyler de yapar. Bireye sonsuz bir hacim verir ya da onu bir noktada yoğunlaştırır.

MADemoiselle de l'Espinasse

Ne dediğinizi anlamadım.

BORDEU

Sizin gerçek yaşam alanınızın, duyarlılığınızın gerçek sınırını kim çizer?

MADemoiselle de l'Espinasse

Görme ve dokunma duyularım.

BORDEU

Gündüz için doğru; fakat geceleyin, karanlıkta, özellikle de soyut bir şeyler düşlediğinizde, gündüzleri zihniniz bir konuya yoğunlaştığında?

MADemoiselle de l'Espinasse

Hiç. O zaman sanki bir tek noktada yaşıyor gibiyimdir. Âdeta maddi bir varlık olmaktan çıkarım, düşüncemden başka bir şey hissetmem. Benim için artık ne mekân, ne hareket, ne cisim, ne mesafe, ne de uzay vardır; evren benim için yok olur, ben de ona göre hiçleşirim.

BORDEU

İşte varlığınızın bir nokta üzerine yoğunlaşmasının son sınırı. Fakat onun zihninizdeki ideal yayılımı sınırsızdır. Duyarlılığınızın gerçek sınırın kâh kendinize yaklaşıp içinize kapanarak, kâh da dışa açılarak aşıldı mı, artık ne olacağını kimse bilmez.

MADemoiselle de l'Espinasse

Hakkınız var Doktor. Rüyamda çoğu kez...

BORDEU

Bir de damla hastalığı nöksedenlerde...

MADemoiselle de l'Espinasse

Devleştiğimi hissedirim.

BORDEU

Ayakları sanki yataklarından gökyüzüne uzanıyormuş gibi olur.

MADemoiselle de l'Espinasse

Ayaklarımın ve bacaklarımın sonsuza dek uzandığını, bedenimin geri kalanının da buna uygun bir hacim kazandığını hissedirim. O zaman mitolojideki Enceladus yanımda bir pigme kadar küçük kalır; uzun kollarıyla dünyayı bir kemer gibi saran Ovidius'un "Amphitrite"i cüceleşir; göğü arşınladığımı, iki yarım küreyi avcumun içinde sıkığımı hissedirim.

BORDEU

Çok güzel. Tam tersini yaşayan bir kadın tanımıştım.

MADemoiselle de l'Espinasse

Nasıl olur! Yavaş yavaş küçülerek nihayet kendi içinde kayıp mı oluyordu?

BORDEU

Kendini bir toplu iğne kadar küçülmüş hissediyordu. Görüyor, işitiyor, düşünüyor, karar veriyor, kendini kaybedeceğinden korkuyordu; kendisine küçücük bir şey yaklaşırsa titriyor, yerinden kımıldamaya cesaret edemiyordu.

MADemoiselle de l'Espinasse

İşte bu oldukça garip bir rüya, hem berbat, hem de çok sıkıcı.

BORDEU

Bu kadın hiç rüya görmüyordu. Bu durum âdet kanamalarındaki düzensizlikten kaynaklanıyordu.

MADemoiselle de l'Espinasse

Bu gözle görülmez küçük kadın şeklinde uzun süre kaldığı oluyor muydu?

BORDEU

Bir saat, iki saat bu halde kaldıktan sonra doğal hacmine geri dönüyormuş.

MADemoiselle de l'Espinasse

Bu garip duyumların sebebi ne olabilir?

BORDEU

Dingin ve doğal hallerinde sinir liflerinin her birinin beden gerçek ya da hayali uzamını sınırlayan bir gerginliği, bir tarzı, bir enerjisi vardır. Gerçek veya hayali dedim; çünkü bu gerginlik, bu tarz, bu enerji sürekli olarak değiştiği için bedenimizin hacmi her zaman aynı değildir.

MADemoiselle de l'Espinasse

Demek manevi bakımdan olduğu kadar maddi bakımdan da kendimizi olduğumuzdan büyük görmemizin nedeni bu, öyle mi?

BORDEU

Soğuk bizi küçültür, sıcak genişletir; bazıları yaşamları

boyunca kendilerini olduklarından küçük ya da büyük görürler. Sinir liflerinin bütünü çok şiddetli bir uyarıma maruz kalıp büyük bir kuvvetle gerilmeye başlar ve sayısız sinir uçları her zamanki sınırlarının ötesine uzanırsa, o zaman baş, ayaklar, öteki organlar, bütün bedenin yüzeyi büyük ölçüde genişler ve insan kendini bir dev gibi büyümüş sanır. Sinir uçları duyarsızlaşır, durağanlaşır, uyuşur ve yavaş yavaş sinir sistemine doğru çekilirse tam tersi olur.

MADemoiselle de l'Espinasse

Bu genişlemenin sınırlarının ölçülemeyeceğini, bu uyuşukluğun, sinir uçlarındaki ataletin bir dereceye kadar ilerledikten sonra bir noktada sabitlendiğini, durakladığını düşünüyorum...

BORDEU

Condamine'nin başına geldiği gibi. Böyle olduğu zamanlar insan kendisini sanki ayağına balonlar bağlanmış gibi hafif hisseder.

MADemoiselle de l'Espinasse

Duyarlılığının sınırları ötesinde de varlığını sürdürür, bu duyarsızlık hali tüm bedenini kaplarsa bize ölü bir insanın içinde yaşayan küçük, canlı bir insanın görünümünü sunar.

BORDEU

Bundan başlangıçta bir noktadan ibaret olan hayvanın hâlâ gerçekte bundan daha büyük olup olmadığını bilmediği sonucuna varabilirsiniz. Ama biz bahsimize dönelim.

MADemoiselle de l'Espinasse

Nerede kalmıştık?

BORDEU

Nerede mi? La Peyronie'nin beyin ameliyatında... Sanırım bana peş peşe bir ölüp bir canlanan insan hakkında bir soru yöneltmek istemiştiniz, ama bundan daha iyisi de var..

MADemoiselle de l'Espinasse

Nasıl?

BORDEU

Castor ve Pollux efsanesinin misali gerçekleşti; iki çocuk vardı. Bunlardan birinin ölümü diğerinin canlanmasını izliyordu.

MADemoiselle de l'Espinasse

Bunlar hep uydurma şeyler, peki bu süreç uzun müddet devam etmiş mi?

BORDEU

İki kardeşin peş peşe ve eşit olarak paylaştıkları bu ömrün süresi iki gündü ve bu yüzden de her birine bir gün yaşam bir gün ölüm düşüyordu.

MADemoiselle de l'Espinasse

Doktor, korkarım benim saflığımdan yararlanmak istiyorsunuz. Dikkat edin, beni bir kere kandırırsanız size bir daha inanmam.

BORDEU

Arada sırada *La Gazette de France*'i okuduğunuz olur mu?

MADemoiselle de l'Espinasse

İki üstün zekâlı adamın şaheseri olsa da hiç okumam.

BORDEU

Bu Eylül ayının 4'üncü günü çıkan sayısını buldurun. Bu sayıda Albi'ye bağlı Rabastens'da birbirlerine kuyruk sokumları, kalçalarının yan bölümleri ve karınlarının alt bölgeleriyle bağlı iki kızın doğduğunu okuyacaksınız. Birinin başı aşağıya gelmeden ötekini ayakta tutmaya imkân yokmuş. Yattıkları zaman birbirlerine bakarlar-mış, oylukları gövdelerinin altında kıvrılmış. Bacakları da yukarıda dururmuş. Birbirlerine bağlandıkları karın altı bölgesindeki yuvarlak hattın ortasından cinsiyetleri ayırt edilebiliyormuş. Dışkılar birinin sol kalçasıyla diğerinin bunun hemen karşısındaki sağ kalçası arasında-

ki bir boşluğun içinde yer alan küçük bir anüsten dışarı atılmış.

MADEMOISELLE DE L'ESPINASSE

Çok garip yaratıklar.

BORDEU

Ağızlarına kaşıkla süt verilerek beslenirlermiş. Dediğim gibi on iki saat yaşamışlardı. Biri kendine gelirken, öteki baygın düşer, biri yaşarken, öteki ölmüş. Birinin ilk baygınlığı ve ötekinin ilk kendine gelişi dört saat sürmüş; sonraki bayılmalar ve hayata dönüşler daha kısa süreli olmuş ve nihayet ikisi de aynı anda ölmüşler. Göbeklerinin de zaman zaman içeri çekildiği ve dışarı uzandığı görülmüş. Göbek, bayılanda içeri çekiliyor, kendine gelende dışarı fırlıyormuş.

MADEMOISELLE DE L'ESPINASSE

Hayat ve ölümün bu şekilde birbirlerini izleyişleri hakkında ne düşünüyorsunuz?

BORDEU

Bu konuda pek de kesin bir yorum yapamayacağımı söyleyebilirim. Herkes dünyayı kendi gözlüğüyle görür; ben de kuralın dışında olmadığım için bunun La Peyronie'nin yaptığı beyin ameliyatının birbirine yapışık doğan iki yaratığa benzediğini, bu iki çocuğun sinir sistemlerinin birbirlerini etkileyecek ölçüde iç içe geçmiş olduklarını düşünüyorum. Birinin sinir sistemi baskın çıktığında diğeri bayılıyordu. La Peyronie'nin beyin ameliyatında basınç yukarıdan aşağıya doğru giden bir sıvının ağırlığından ileri geliyordu. Rabestens'lı ikizlerdeyse belli sayıda sinir lifi aşağıdan yukarı doğru çekiliyordu. Bu tahmini göbeğin yaşayanda dışarı çıkmasına, ölede içeri çekilmesine bakarak yürütüyorum..

MADEMOISELLE DE L'ESPINASSE

İşte birbirine bağlı iki ruh.

BORDEU

İki duyu ve iki bilince sahip tek bir hayvan.

MADemoiselle de l'Espinasse

Aynı anda yalnız tek bir haz duyan bir hayvan. Ama ya-
şasaydı kim bilir ne olurdu?

BORDEU

Bu iki beyin arasında nasıl bir iletişim tasavvur edilebi-
lirdi?

MADemoiselle de l'Espinasse

Çift duyular, çift bellek, çift hayal gücü, çift irade; yarısı
gören, okuyan, düşünen, öteki yarısı dinlenen, biri yorul-
duğunda diğeri çalışan çifte varlığın çifte hayatı.

BORDEU

Bu mümkün mü? Zamanla olası her şeyi meydana geti-
ren doğa böyle garip bir bileşim yaratacak.

MADemoiselle de l'Espinasse

Böyle bir varlığın yanında bizler ne kadar biçare kalırdık!

BORDEU

Ama neden? Tek ve sıradan bir zihinde bunca çelişme-
ler, kararsızlıklar, çılgınlıklar olurken çift zihinde neler
olmaz... Ama saat on buçuk. Kenar mahalledeki bir has-
taya gitmem lazım.

MADemoiselle de l'Espinasse

Gitmeseniz hastanız kötüleşir mi?

BORDEU

Belki de görmeye gidersem kötüleşir. Doğa işini bensiz
göremiyorsa, bu işi birlikte halletmekte epey güçlük çe-
keriz, üstelik onun yardımı olmadan elimden bir şey gel-
meyecek.

MADemoiselle de l'Espinasse

O halde gitmeyin.

D'ALEMBERT

Bir şey eklememe izin verin, sonra sizi hastanıza gönde-
ririm. Ömrüm boyunca yaşadığım değişimlerin sonucu
olarak doğarken sahip olduğum moleküllerden hiçbiri
bugün var olmadığına göre ben nasıl oluyor da hâlâ hem

kendim için, hem de başkaları için ben olarak kalmış bulunuyorum?

BORDEU

Bunu sayıklarken söylemişsiniz.

D'ALEMBERT

Ben sayıkladım mı?

MADemoiselle de l'EsPInASSE

Bütün gece, hem de taşkınlık halini alacak ölçüde; bu yüzden sabah doktoru çağırtım.

D'ALEMBERT

Bu da kendiliklerinden hareket eden ve örümceği hareket geçirip konuşturarak örümcek ayakları yüzünden oldu.

Ya hayvan ne diyordu?

BORDEU

Bellek sayesinde o hem başkaları hem de kendisi için kendi olarak kalmıştır. Buna değişimlerin yavaş bir şekilde geliştiklerini eklemek isterim. Gençlikten ihtiyarlığın son basamağına birdenbire geçmiş olsaydınız, dünyada tıpkı ilk doğduğunuz gündeki gibi olurdunuz. Artık ne kendiniz, ne de başkaları için kendiniz olarak görünmezsiniz, başkaları da size kendi oldukları gibi görünmezlerdi. Bütün ilişkileriniz yok olur, sizin hayatınızın hikâyesi benimkine, benim hayatımın hikâyesi sizinkine karışırdı. O zaman şu iki büklüm, bastonuna dayanarak güçlükle ayağını sürüyen, gözlerinin ferisi sönmüş, içten olduğu kadar dıştan da kendi kendine yabancı adamın daha dün ayaklarının üstünde sekerek yürüyen, en ağır yükleri kaldıran, en derin düşüncelere dalabilen, en hafif veya en yorucu egzersizleri yapabilen adam olduğunu nasıl bilecektiniz? Kendi eserlerinizi anlamaz, kendi kendinizi tanımaz, kimseyi hatırlamazdınız; kimse de sizi tanıyamazdı. Dünyanın bütün gidişatı değişmiş olurdu. Doğdunuz günkü halinizle gençliğiniz arasındaki farkın gençliğiniz ve aniden yaşlandığınız zamanki haliniz arasında-

ki farktan daha az olduğunu düşünün. Doğumunuzun kesintisiz bir dizi duyumla gençliğinize bağlı olsa da ilk üç yaşınızın hayatınızın hikâyesi içinde olmadığını düşünün. Gençlik çağınızı ihtiyarlığınıza bağlayan hiçbir şey olmasaydı ne olurdu bilir misiniz? Yaşlı d'Alembert'in, genç d'Alembert'le ilgili hiçbir anısı olmazdı.

MADemoiselle de l'Espinasse

Arı hevinginde gösterdikleri dayanışma hakkında fikir sahibi tek bir arı yoktur.

D'Alembert

Neler söylüyorsunuz siz?

MADemoiselle de l'Espinasse

Çok yavaş bir değişime uğrayan manastırın ruhunu koruduğunu söylüyorum. Manastıra genç bir keşiş gelirse, ona kendileri gibi düşünmeyi ve hissetmeyi öğretecek yüz ihtiyar keşiş vardır. Bir arı gider, arkasından başka bir arı hemen onun hevenkteki yerini alır ve orada olup bitenleri öğrenir.

D'Alembert

Bu kadarı yeter; manastırlarınız, keşişleriniz, arılarınız ve hevenginizle çok ileri gitmeye başladınız.

Bordeu

Sandığınız kadar değil. Hayvanda yalnız bir bilinç vardır ama sayısız irade bulunur. Her organın kendi iradesi vardır.

D'Alembert

Ne dediniz?

Bordeu

Mide gıda ister, damak istemez; damakla midenin hayvanla olan farkına gelince, hayvan ne istediğini bilir, damakla mide ise bilmeksizin isterler ve de mide ile damağın benzerliği neredeyse insanla hayvanın benzerliği gibidir. Arılar bilinçlerini kaybetseler de iştahlarını yahut isteklerini muhafaza ederler. Lif basit bir hayvandır, insan

karmaşık bir hayvandır. Ama bu konuyu başka zamana bırakalım, insanın kendine dair bilincini ortadan kaldırmak için ihtiyarlıktan daha önemsiz bir olay gerekir. Can çekişen bir hasta, rahibin dualarını büyük bir huşu içinde dinler. Karısından af diler, çocuklarını kucaklar, günahlarını itiraf eder, dostlarını yanına çağırır, doktoruyla konuşur, hizmetçilerine emirler verir, son arzularını yazdırır, işlerini düzene koyar ve bütün bunları tamamıyla bilinçli bir şekilde, sağlıklı bir muhakeme gücüyle yapar. İyileşir, nekahet dönemine girer, fakat hastalığı esnasında ne söylediğini, ne yaptığını hiç hatırlamaz. Bazen çok uzun olan bu evrenin hayatında hiç yeri yoktur. Bazıları hastalığın ani darbesiyle yarıda kalmış olan konuşmalarına, işlerine devam ederler.

D'ALEMBERT

Şöyle bir şey hatırlıyorum: Bir konferansta bilgisiyle övünen ukala bir öğretmenin, küçümsediği bir Kapusen keşişi tarafından mat edildiğini görmüştüm. Mat edildiğini; hem de kim tarafından? Bir Kapusen keşişi tarafından! Hem de hangi konuda? Yakın gelecek konusunda! Hayatı boyunca kafasını yorduğu doğa felsefesi konusunda! Hem de hangi koşullar altında! Büyük bir dinleyici kalabalığının önünde! Artık haysiyeti iki paralık olmuştu. Bu düşünceler üzerinde yoğunlaşan beyni edindiği bütün bilgileri yok eden bir uyuşukluğa gömülmüştü.

MADemoiselle de l'Espinasse

Ama bu bir mutluluktur.

D'ALEMBERT

İnanın, hakkınız var. Sağduyusunu kaybetmemişti ama her şeyi unutmuştu. Ona yeniden okuyup yazma öğretil-di. İlk kelimeleri şöyle böyle heceleyebildiği sırada öldü. Bu adam hiç de ahmağın biri değildi. Hatta hitabet yeteneği oldukça gelişmiş bir kişi olduğu söylenirdi.

MADemoiselle de l'Espinasse

Doktor sizin hikâyenizi dinlediğine göre benimkini de

dinlemeli. On sekiz yirmi yaşlarında bir delikanlı vardı, adını şimdi hatırlayamıyorum...

BORDEU

M. de Schullemborg de Winterthur adında biriydi, ancak on beş on altı yaşındaydı.

MADemoiselle de l'Espinasse

Bu delikanlı düşme sonunda şiddetli bir beyin sarsıntısı geçirmişti.

BORDEU

Şiddetli bir beyin sarsıntı da ne demek? Bir çatıdan aşağıya düşmüş, kafatası kırılmıştı. Altı hafta boyunca bilinci yerine gelemedi.

MADemoiselle de l'Espinasse

Ne olursa olsun, bu kazanın sonunda ne oldu biliyor musunuz? Tıpkı sizin ukala gibi bütün bildiğini unuttu. Küçük yaşlardaki haline döndü. İkinci bir çocukluk devresine girdi ve bu böyle sürüp gitti. Korkak, sorumsuz bir çocuğa dönüştü. Oyuncaklarla oynuyordu. Uygun-suz bir davranışta bulunup paylandığı zaman bir köşeye saklanırdı. Tuvaletini yapacağı zaman haber verirdi. Ona okuyup yazma öğretildi. Az daha unutuyordum: Yürümesini de öğretmek lazım gelmişti. Ardından yeniden normal hatta yetenekli bir adam oldu, doğa tarihine dair bir eser bıraktı.

BORDEU

Bunlar M. Zulyer'in, Linnaeus'un sistemine göre yaptığı böcek resimleri, tablolarıdır. Bu olayı biliyorum. İsviçre'de Zürih Kantonu'nda gerçekleşmişti. Buna benzer birçok başka örnekler de vardır. Sinir sisteminin merkezine hasar verin, hayvanı değiştirmiş olursunuz; adeta her şeyin başlangıcı orasıdır, yaşam kâh sinir dallanmalarına hükmederek kâh da onların hükmü altına girerek devam eder.

MADemoiselle de l'Espinasse

O halde hayvanda despotluğun hükmü sürer ya da anarşi başlar.

BORDEU

Despotluğun hükmü altında, çok doğru söylediniz; sinir sisteminin merkezi kumanda eder, geri kalan her şey itaat eder. Hayvan kendisinin efendisidir, *mentis compos*.⁷

MADemoiselle de l'Espinasse

Anarşi içinde olduğu zaman da sinir ağları merkeze karşı ayaklanmışlardır. Ve orada artık üstün bir otorite kalmamış demektir.

BORDEU

Güzel! Büyük ihtiras nöbetlerinde, hezeyanlarda, başa gelen felaketlerde efendi kendisine boyun eğenlerin kuvvetlerinin tamamını bir noktaya yöneltirse en zayıf hayvan bile inanılmaz bir güce kavuşur.

MADemoiselle de l'Espinasse

Kafamızın dumanlandığı zamanlarda biz de buna benzer bir anarşiyi yaşarız.

BORDEU

Bu, herkesin efendinin otoritesini kendine doğru çektiği zayıf bir yönetime benzer. Bu dertten kurtulmak için tek bir yol biliyorum. Güç ama güvenli bir yol. Sinir ağlarının duyarlı merkezine, benliği oluşturan bu bölmeye otoritesini yeniden kurmasına yarayacak güçlü bir uyarı göndermek.

MADemoiselle de l'Espinasse

Peki bu ne sonuç verir?

BORDEU

Hayvan bu otoriteyi yeniden kazanır yahut ölür. Vaktim olsaydı size bununla ilgili ilginç hikâyeler anlatırdım.

MADemoiselle de l'Espinasse

Ama Doktor, vizite saatiniz geçti, hastanız da artık sizi beklemiyor.

BORDEU

İnsan buraya yapacak bir şey olmadığı zaman gelmeli; çünkü ayrılmak mümkün olmuyor.

7 Sağduyulu. (y.h.n.)

MADEMOISELLE DE L'ESPINASSE

İşte doğru söz diye buna derler! Şimdi hikâyelerinizi anlatın.

BORDEU

Bugünlük bununla yetinin: Bir kadın doğumdan sonra çok korkunç bir beyin hummasına tutulmuştu. Elinde olmadan ağlıyor, gülüyor; boğulur, can çekişir gibi oluyor; boğazı şişiyor; bazen kasvetli bir sessizliğe gömülüyor, sonra keskin çığlıklar atıyordu; işin kötüsü bu hal yıllarca sürdü. Birini tutkuyla seviyordu. Sevgilisinin, hastalığından bezerek kendisinden soğumaya başladığını fark edince iyi olmaya yahut ölmeye karar verdi. İçinde bazen önderin, bazen de uyrukların üstünlüğü ele geçirdiği bir savaş başladı. Sinir ağlarının gücü merkezle denk olduğunda kadın ölümün eşiğine geliyordu. O zaman onu yatağına götürürlerdi, orada hiçbir yaşam belirtisi göstermeden ve kımıldanmadan saatlerce yatardı. Bazen de bir yorgunluğa, baygınlığa, âdeta sonunun yakın olduğunu gösteren bir tükenme haline düşerdi. Bu savaş altı ay sürdü. İsyanın daima sinir ağlarında başladığını hissediyordu. İlk belirtiler başlar başlamaz kalkıyor, koşuyor, yoğun egzersizler yapıyor, merdivenleri çıkıp iniyor, odun kesiyor, toprağı belliyor, böylece irade mekanizması, sinir sisteminin merkezi karşı koyunca kendi kendine: Ya zafer, ya ölüm diyordu. Sayısız zaferlerden ve bozgunlardan sonra önder, duruma hâkim oldu ve uyruklarını kendisine tabi kıldı. Ev hayatının bin bir çeşit eziyetlerine katlandığı, birçok hastalık geçirdiği halde bir daha bu krizler nüksetmedi.

MADEMOISELLE DE L'ESPINASSE

Kahramanca bir tavır, ama sanırım bunu ben de yapabilirdim.

BORDEU

Çok katı olmanıza rağmen sevdiniz mi tam seversiniz de ondan.

MADemoiselle de l'Espinasse

Kabul; sinir sisteminin merkezi doğası gereği sinir ağlarına hükmediyorsa insan katı olur, ağlar hükmediyorsa zayıf olur.

BORDEU

Bundan çıkarılacak daha başka sonuçlar var.

MADemoiselle de l'Espinasse

Ama önce diğer hikâyenizi anlatın, sonucu sonra çıkarırsınız.

BORDEU

Genç bir kadın birkaç ilişki yaşadıktan sonra kapısını hazza kapamıştı. Artık yalnız, melankolik ve karamsardı. Beni çağırttı. Ona bir köylü elbisesi giyip toprağı bellemesini, saman üstünde yatıp kuru ekmek yemesini salık verdim. Bu rejim hoşunuza gitmediyse seyahate çıkın, dedim. Bütün Avrupa'yı gezdi ve uzun yolculuklarda derdinin devasını buldu.

MADemoiselle de l'Espinasse

Söyleyeceğiniz bundan ibaret olmamalı. Neyse, çıkardığınız sonuçlara gelelim.

BORDEU

Bunun sonu gelmez.

MADemoiselle de l'Espinasse

Daha iyi ya, yine de söyleyin.

BORDEU

Cesaret edemiyorum.

MADemoiselle de l'Espinasse

Neden ama?

BORDEU

Çünkü her şeyin üzerinden yüzeysel olarak geçiyoruz. Hiçbir konuyu derinleştirmiyoruz.

MADemoiselle de l'Espinasse

Ne önemi var. Kitap yazmıyoruz ki, konuşuyoruz.

BORDEU

Örneğin, sinir sisteminin merkezi bütün güçleri kendin-

de toplar, yani bütün sistem tersine çalışmaya başlarsa, derin düşüncelere dalan insanda, cennet kapılarının açıldığını görür gibi olan dindarda, alevlerin ortasında şarkı söyleyen vahşide, kendinden geçişlerde, istemli ya da istemsiz taşkınlıklarda...

MADemoiselle de l'Espinasse

Ya sonra?

BORDEU

Sonrası şu: Duygusuzlaşan hayvan artık tek noktada yaşar. Saint-Augustine'in bahsettiği, ateşin yakıcılığını duymayacak kadar kendinden geçen şu Galame rahibini görmedim. Düşmanlarına gülen, onlara hakaret eden ve kendilerine tattırılan acılardan daha korkunç işkenceler yapan vahşilerin ateş çemberlerini görmedim. Sirkte can verirken jimnastiğin inceliklerini ve derslerini hatırlayan şu akrobatları görmedim. Ama tüm bunlara inanıyorum. Çünkü ben, onlarınkinden daha olağanüstü bir çabayı gözlerimle gördüm.

MADemoiselle de l'Espinasse

Doktor anlatın bunu, ben çocuk gibiyimdir, olağanüstülükleri severim ve bunlar insanlığa şeref veren şeyler ise gerçek olduklarından pek az şüphe ederim.

BORDEU

Champagne bölgesindeki Langres'da, Moni adında dinin derin gerçeklerini kavramış bir papaz vardı. Böbreğinde taş vardı. Almak gerekiyordu. Ameliyat günü kararlaştırıldı. Cerrah, asistanları ve ben evine gittik. Bizi çok sakin karşıladı. Soyundu, yatağa girdi. Gözlerini bağlamak istediler, kabul etmedi: "Yalnız beni gerektiği şekilde yatı-
tırın." dedi. Öyle yaptılar. Bunun üzerine yatağının karşısında duran büyük haçı istedi, ona sarıldı, dudaklarını yapıştırdı. Ameliyata başladılar. Papaz hiç kımıldamadan yatıyor, ne gözlerinden bir damla yaş geliyor, ne de azıcık olsun inliyordu. Taş çıkarıldı. Farkına varmadan bu dertten kurtuldu.

MADemoiselle de l'Espinasse

Güzelmiş. Şimdi kemikleri taşlarla kırılan adamın cennet kapılarının açıldığını gördüğünden nasıl şüphe edebiliriz?

BORDEU

Kulak ağrısı nedir, bilir misiniz?

MADemoiselle de l'Espinasse

Hayır.

BORDEU

Bilmemeniz daha iyi, ağrıların en kötüsüdür.

MADemoiselle de l'Espinasse

Ne yazık ki ne olduğunu bildiğim diş ağrısından daha mı kötü?

BORDEU

Kıyaslanamayacak kadar. Dostlarınızdan bir filozof on beş gündür bu ağrı ile kıvranıp duruyordu, karısına: “Bugün hiç cesaretim yok.” dediği bir sabah tek çarenin ağrıyla yapay olarak oyalamak olduğunu düşündü. Metafizik ya da geometri ile ilgili bir soruna yavaş yavaş ve derinden derine daldığında kulağının ağrısını unuttu. Yemek getirdiler, farkında olmadan yedi, hiç ağrı duymadan yatağına girdi. Korkunç acı ancak zihnini bir noktada yoğunlaştırmasına ara verdikten sonra başladı. Ama bu kez kâh yorgunluğun kâh da halsiz düşmenin etkisiyle ağrı dayanılmaz derecede artmıştı.

MADemoiselle de l'Espinasse

Böylesine yoğun bir şekilde düşüncelere daldıktan sonra insan pek yorgun düşmeli, ara sıra bu adamın da başına gelen budur.

BORDEU

Tehlikeli bir şey, dikkat etmesi lazım.

MADemoiselle de l'Espinasse

Durmadan söylüyorum, ama aldırış ettiği yok.

BORDEU

Artık kendine hâkim değil, onun yaşam tarzı böyle, ölümü de bu yüzden olacak.

MADemoiselle de l'Espinasse

Söyledikleriniz beni ürkütüyor.

BORDEU

Bu çöküntü, bu yorgunluk hali sinir liflerinin boş durmadıklarını ve tüm sinir sisteminde ortak merkeze doğru şiddetli bir gerilim olduğunu kanıtıyor.

MADemoiselle de l'Espinasse

Ya bu gerginlik veya bu şiddetli eğilim devam edip bir alışkanlık haline gelirse?

BORDEU

Sinir sisteminin merkezi değişik aralıklarla uyarılır, hayvan çıldırır, hem de bir daha iyileşemeyecek ölçüde çıldırır.

MADemoiselle de l'Espinasse

Ama neden?

BORDEU

Çünkü merkezdeki uyarılma liflerin uyarılmasına benzer. Baş, ayakları denetimi altına alabilir, ama ayaklar başı denetleyemezler, merkez de lifleri denetimi altına alabilir ama lifler merkezi denetleyemezler.

MADemoiselle de l'Espinasse

Lütfen farkı söyler misiniz? Gerçekten de neden vücudunun her noktasında düşünemiyorum? Bu soru aklıma daha önce gelmeliydi.

BORDEU

Çünkü bilinç sadece bir noktadadır.

MADemoiselle de l'Espinasse

İşte güzel bir söz.

BORDEU

Bilinç sadece bir noktada, tüm duyuların ortak merkezinde, belleğin ve kıyaslamaların yapıldığı yerdedir. Her lif ancak peş peşe gelen birkaç yalıtılmış uyarıyı belleğe nakledemeden iletebilir. Merkez her uyarıyı alıp belleğe kaydeder ve hayvan ilk oluşum anından başlayarak merkeze bağlanır, orada sabitlenip orada yaşar.

MADEMOISELLE DE L'ESPINASSE

Şayet parmağımın belleği olsaydı?

BORDEU

Parmağınız düşünürdü.

MADEMOISELLE DE L'ESPINASSE

Peki bellek nedir?

BORDEU

Merkezin bir özelliği, özel bir duyusudur. Tıpkı görmenin gözün duyusu olması gibi. Ayrıca belleğin gözde olmayışı, görme duyusunun kulakta olmayışı kadar hayret edilecek bir şey değildir.

MADEMOISELLE DE L'ESPINASSE

Doktor, sorduklarıma cevap verecek yerde beni atlatıyorsunuz.

BORDEU

Kesinlikle atlatmıyorum. Size bildiğimi söylüyorum. Sinir sisteminin merkezinin yapısını liflerin oluşumları ve işlevleri kadar bilseydim daha fazla şey söyleyebilirdim. Ama özgün olgular konusunda zayıfım, buna karşılık genel olgulara hâkimim.

MADEMOISELLE DE L'ESPINASSE

Bu genel olgular nedir?

BORDEU

Akıl, hüküm, hayal gücü, delilik, budalalık, zalimlik içgüdü.

MADEMOISELLE DE L'ESPINASSE

Anlıyorum. Bütün bu nitelikler merkezle ilk bağlantının sonuçları ya da merkezin dallarına dayattığı alışkanlıklardır.

BORDEU

Pek güzel söylediniz. Sinir sisteminin merkezi ya da gövdesi dallanmalar üzerinde ne kadar etkili? Şairler, sanatçılar, hayal güçleri gelişkin olanlar, sorumsuzlar, coşkunlar, deliler bu sorunun yanıtına göre ortaya çıkarlar. Etkileri zayıfsa, kaba, yırtıcı hayvan dediğimiz

tipten insanlar oluşur. Bütün sistem gevşek, yumuşak, güçsüzse budalalar ortaya çıkar. Bütün sistem enerjik, ahenkli, düzenliyse filozoflar, bilge ve muhakeme gücü yüksek kişiler ortaya çıkar.

MADemoiselle de l'Espinasse

Ve despot dalın hüküm sürüş tarzına göre hayvanlarda çeşitli içgüdüler, insanlarda da çeşitli dehalar oluşur. Buna göre köpekte koklama, balıkta işitme, kartalda görme duyuları güçlüdür; Grétry müzisyen, Voltaire şair, d'Alembert matematikçi, Vaucanson mekanikçidir, bunlar bir sinir lifinin diğerinden daha güçlü olmasının farklı sonuçlarıdır.

BORDEU

Ayrıca alışkanlıkların baskısı da etkilidir; ihtiyarların kadınlara düşkün olması ve Voltaire'in de hâlâ trajedi yazması gibi.

*(Burada Doktor Borden düşünceye dalar,
Mademoiselle de l'Espinasse ona şunları söyler.)*

MADemoiselle de l'Espinasse

Doktor daldınız.

BORDEU

Doğru.

MADemoiselle de l'Espinasse

Neyi düşünüyorsunuz?

BORDEU

Voltaire'i.

MADemoiselle de l'Espinasse

Düşündüklerinizi anlatır mısınız?

BORDEU

Dâhilerin gelişimlerini düşünüyorum.

MADemoiselle de l'Espinasse

Nasıl?

BORDEU

Nasıl mı? Duyarlılık...

MADemoiselle de l'Espinasse

Duyarlılık?

BORDEU

Ya da bazı sinir liflerinin son derece hareketli oluşu vasat yaradılışlı insanların en baskın niteliğidir.

MADemoiselle de l'Espinasse

Ama Doktor; bu ne büyük bir hakaret!

BORDEU

Bunu söyleyeceğinizi umuyordum. Fakat duyarlı bir varlık nedir? İçgüdülerinin oyuncağı olmuş bir yaratık. Dokunaklı bir söz duyduğunda, garip bir görüntüyle karşılaştığında içinde bir uğultu başlar; tüm sinir lifleri harekete geçer, tüm bedeni titrer, korkuya kapılır, ağlamaya başlar, soluğu kesilir, sesi titrer, sinir sisteminin merkezi ne yapacağını bilmez; soğukkanlılığı, mantığı, karar verme gücü kaybolur.

MADemoiselle de l'Espinasse

Bütün bu anlattıklarınızda kendimi buluyorum.

BORDEU

Dâhiye gelince, talihsizlik eseri böyle doğal bir durumla karşı karşıya kaldığında bu olumsuzluğun etkisini hiç durmadan zayıflatmaya, ona hükmetmeye, davranışlarına hâkim olmaya, sinir sisteminin merkezine üstünlük sağlamaya çalışır. En büyük tehlikelerin ortasında bile kendine hâkim olur, doğru düşünür. Amacına ulaşmasına yardım eden hiçbir şey gözünden kaçmaz. Onu şaşırtmak pek güçtür. Kırk beş yaşında büyük bir kral, büyük bir bakan, büyük bir politikacı, büyük bir sanatçı, özellikle büyük bir komedyen, büyük bir filozof, büyük bir şair, büyük bir müzisyen, büyük bir hekim olur. Kendine ve çevresindekilere hükmeder. Ölümünden korkusu yoktur, Stoacıların ulvi bir görüşle dile getirdikleri gibi korku, güçlünün zayıfı istediği yere sürüklediği bir kulptur; büyük adam bu kulpu kırar ve böylece kendini dünyanın bütün despotluklarının boyunduruğundan kurtarmış

olur. Duyarlı insanlar veya deliler sahnededir, o ise loca-sındadır; bilge kişi işte budur.

MADemoisELLE DE L'ESPINASSE

Tanrı beni öyle bilgelerin arasına düşmekten korusun.

BORDEU

Ara sıra yoğun sevinçler ve kederler yaşamanızın, hayatınızı gözyaşları ve kahkahalarla geçirmenizin ve daima bir çocuk olarak kalmanızın nedeni onlara benzemek için gayret göstermemenizdir.

MADemoisELLE DE L'ESPINASSE

Bu halimden memnunum.

BORDEU

Böyle daha mutlu olacağınızı mı umuyorsunuz?

MADemoisELLE DE L'ESPINASSE

Bilmem.

BORDEU

Mademoiselle, onca değer verilen ve sonu hiçbir ulviyete varmayan bu niteliği acı çekmeden güçlü bir şekilde, can sıkıntısı çekmeden hafif bir şekilde hayata geçirmek neredeyse asla mümkün değildir; insan ya esner ya da sarhoş olur. Kendinizi tamamıyla tatlı bir musikin hazzına bırakıyorsunuz, dokunaklı bir sahnenin cazibesine kapılıp sürükleniyorsunuz, diyaframınız kasılıyor; ardından duyduğunuz zevk kayboluyor ve geriye bütün gece sürüp giden bir bunaltıdan başka bir şey kalmıyor.

MADemoisELLE DE L'ESPINASSE

Ama ya ben musikiden ve dokunaklı bir sahneden ancak bu şekilde zevk alabiliyorsam?

BORDEU

Hatalı davranıyorsunuz demektir. Ben de musikiden zevk alırım, ben de tiyatrodan hoşlanırım, ama karın ağrım yoksa bu yüzden ıstırap duymam. Beğenilerim nettir; bu yüzden eleştirilerim sert, övgülerim daha incelikli ve gönül alıcıdır. Sizin kadar hareketli bir ruha sahip olan kimse için kötü bir trajedi olabilir mi? Bir kitabı okur-

ken, bir gösteriyi izlerken duyduğunuz heyecandan dolayı kim bilir kaç kere yüzünüz kızarmıştır?

MADEMOISELLE DE L'ESPINASSE

Evet, bu doğru.

BORDEU

“Bu doğrudur.” “Bu iyidir.” “Bu güzeldir.” demek sizin gibi duyarlı insanlara değil, benim gibi sakın, soğukkanlı insanlara düşer. Sinir sisteminin merkezini güçlendirmek yapacağımız en iyi iştir. Bunun hayatımız boyunca sürdüğünü biliyor musunuz?

MADEMOISELLE DE L'ESPINASSE

Hayat boyunca ha! Bu çok ciddi bir şey Doktor.

BORDEU

Evet, hayat boyunca. Ömründe birkaç kereliğine olsa da nefret duymamış kimse yoktur. Tek bir olay bu duyumu irade dışı bir hale, bir alışkanlık haline sokabilir. O zaman vakit geçirecek şeylere, çeşitli eğlencelere, dostların nasihatlerine, harcanan çabalara rağmen lifler öldürücü uyarıları büyük bir inatla merkeze iletirler. Zavallı, bundan kurtulmak için artık boş yere çırpınır durur. Onun için dünya kararmıştır. Zihninden hiç çıkmayan kasvetli düşüncelere dalar. Bundan ancak canına kıymakla kurtulabilir.

MADEMOISELLE DE L'ESPINASSE

Doktor, beni korkutuyorsunuz.

D'ALEMBERT

*(Sirtında ropdöşambırı, başında takkesiyle
ayağa kalkar.)*

Ya uyku Doktor, ne dersiniz, iyi bir şey değil midir?

BORDEU

Uyku kâh yorgunluktan, kâh alışkanlıktan dolayı tüm sinir ağlarının gevşediği ve hareketsiz kaldığı hastalıkta olduğu gibi ağın her örgüsünün kımıldadığı, hareket ettiği, ortak merkeze bir yığın dağınık, tutarsız, karışık duyum iletmediği bir haldir. Bu duyumlar bazen uyanık kimsenin akıl yürütemeyeceği, konuşamayacağı, hayal kuramaya-

cağı ölçüde bağlantılı ve düzenlidir, bazen de gerçeklikten emin olamayacağı kadar şiddetli ve canlıdır...

MADEMOISELLE DE L'ESPINASSE

Peki ya uyku?

BORDEU

Hayvanın bütünlüğünü yitirdiği, iş birliği ve bağlılığın sona erdiği bir haldir. Efendi, kölelerinin ve kendi faaliyetlerinin çığırından çıkmış enerjisinin oyuncağı olmuştur. Görme sinirinin lifleri titrerse sinir sisteminin merkezi görür, onu harekete geçiren işitme sinirinin lifleriye işittir, aralarında mevcut olan tek ilişki etki ve tepkidir; bu, merkeze ait niteliklerin süreklilik ve alışkanlık yasasının sonucudur. Etki, doğanın aşkın hazzını duymak ve türü çoğaltmak işini yüklediği şehvet lifinde başlamışsa, sevilen varlığın hayali de merkezin tepkisinin eseri olacaktır. Tam tersine bu hayal önce merkezde canlanırsa, şehvet lifinin gerginliği, cinsiyet sıvısının kızışması ve boşalması tepki olarak ortaya çıkacaktır.

D'ALEMBERT

Yani aşağıdan yukarıya çıkan bir hayal olduğu gibi, yukarıdan aşağı inen bir hayal de vardır. İşte benim bu gece gördüğüm bu çeşit rüyalardandı. Ama bu gece hangi yönde ilerlediğini bilmiyorum.

BORDEU

Uyanıklıkta sinir ağı dış uyaranların etkisindedir. Uykuda ise içinde olup bitenler hep kendi duyarlılığından kaynaklanır. Rüyada en ufak bir dalgınlığa yer yoktur, canlılığı da bundan ileri gelmektedir. Bu hal neredeyse her zaman yoğun bir uyarının, hastalığın geçici olarak nüksetmesinin sonucudur. Bu sırada sinir sisteminin merkezi peş peşe etkinleşip edilgenleşir, düzensizliği bundan ileri gelir. Burada kavramlar doğayı seyreden hayvanda olduğu gibi bağlantılı, berraktır. Zaten rüya bu seyre dışın yeniden canlanan bir tablosundan başka bir şey

değildir; gerçekliği, onu uyanıklık halinden ayırmanın imkânsızlığı bundan kaynaklanır: Uykuyu uyanıklıktan, hatayı deneyimden ayırmak mümkün değildir.

MADemoiselle de l'EsPInasse

Peki ama deneyim her zaman mümkün müdür?

BORDEU

Hayır.

MADemoiselle de l'EsPInasse

Rüya ölmüş bir dostumu bana sanki yaşıyormuş gibi canlı olarak gösterirse, onun benimle konuştuğunu duyarsam, ona dokunduğumda ellerimde vücudunu hissedersen, uyandığımda ruhum heyecan ve elemle dolarsa, gözlerimden yaşlar boşanırsa, kollarım hâlâ onun belirmediği yere doğru uzanmışsa onu gerçekten görmediğimi, sesini duymadığımı, ona dokunmadığımı bana kim söyleyebilir?

BORDEU

Onun yokluğu. Ama uyanıklık ve uykuyu birbirinden ayırt etmek imkânsızsa süresini kim belirler? Yaşamın dingin bir döneminde uyku yatma ile uyanma anı arasına sıkışmış bir zaman dilimidir, sıkıntılı dönemlerde ise bazen yıllarca sürer. Birinci halde en azından, insanın kendine dair bilinci tamamıyla yok olur. Bana hiç görülmemiş ve görülmeyecek olan bir rüya söyleyebilir misiniz?

MADemoiselle de l'EsPInasse

Evet. O zaman insan bambaşka biri olmuştur.

D'ALEMBERT

İkinci hale gelince, bunda insan kendine dair bilincine olduğu kadar özgürlük ve iradenin bilincine de sahiptir. Rüya gören adamdaki bu özgürlüğün, bu iradenin anlamı nedir?

BORDEU

Ne midir? Uyanık adamınkinin aynıdır: arzusun ve tiksintinin son itkisi, insanın doğuşundan içinde bulunduğu

ana kadar geçen ömrünün bir sonucu. Bence en derin düşünceli kimseler bile bu ikisi arasında bir fark bulamaz.

D'ALEMBERT

Öyle mi sanıyorsunuz?

BORDEU

Bana bu soruyu siz mi soruyorsunuz? Kendini onca derin düşünceye vermiş olan siz, ömrünüzün üçte ikisini gözü açık rüya görmekle, iradenizin dışında hareket etmekle geçirdiniz; evet uykunuzdakinden daha iradesizce. Rüya görürken emirler verdiğinizde size itaat edilirdi; hoşnut kalır ya da hoşlanmaz, çelişkileri hisseder, engellerle karşılaşır, öfkelenir, sever, nefret eder, kınar, gidip gelirdiniz. Sabahleyin gözünüzü açar açmaz, bir gün önceki düşüncelerinizin akışı içinde kafanızı en çok kurcalamış fikre yoğunlaşır, giyininir, masaya oturur, düşüncelere dalar, şekiller çizer, hesaplar yapardınız. Yemek yerken kombinasyonlarınıza dalar, bazen bunları kanıtlamak için masadan kalkardınız. En ufak bir irade göstermeden başkalarıyla konuşur, hizmetçilerinize emirler verir, yemek yer, yatar, uyurdunuz. Tüm bu işlerin ortasında siz tek bir noktadan ibarettiniz. Harekete geçseniz de bunu istemeden yapıyordunuz. İrade kendiliğinden oluşabilir mi? İrade daima iç veya dış bir faktörün etkisiyle, çevresel uyaranlarla, geçmişin bazı bulanık hatıralarıyla, bazı ihtiraslarla, bazı gelecek tasarılarıyla ortaya çıkar. Bütün bunlardan sonra özgürlük hakkında size tek bir şey söyleyebilirim, davranışlarımız çok karmaşık ama tek bir nedenin zorunlu sonucudur.

MADemoiselle de l'ESPINASSE

Zorunlu mu dediniz?

BORDEU

Şüphesiz. Hareket eden bir varlığın başka bir harekette bulunmasının mümkün olup olmadığını söyleyebilir misiniz?

MADemoiselle de l'Espinasse

Haklı. Bu şekilde hareket eden ben olduğuma göre, başka türlü hareket eden varlık artık ben değildir. Bir şey söylediğim ve yaptığım zaman başka bir şey söyleyip yapabileceğimi söylemek, benim hem ben hem de başkası olduğumu söylemek anlamına gelir. Ama Doktor, erdem ve günah hakkında ne düşünüyorsunuz? Erdem, bütün dillerde bu kadar aziz, bütün milletler için bu kadar kutsal olan bu kelime hakkında!

BORDEU

Erdem yerine iyilik, karşısına da kötülük demek gerekir. İnsan ya bahtlı ya bahtsız olarak doğar; böylece insan karşı konulmaz bir şekilde birini şana, diğerini düşkünlüğe sürükleyen selin akıntısına kapılır.

MADemoiselle de l'Espinasse

Ya kendine saygı, utanç ve vicdan azabı?

BORDEU

Zorunlu bir anın meziyetini veya kusurunu kendisine atfeden bir adamın bilgisizliğe dayanan çocukluğundan başka bir şey değildir.

MADemoiselle de l'Espinasse

Ya ödüller ve cezalar?

BORDEU

Kötü denilen değişebilir yarattığı düzeltmek, iyi denileni de teşvik etmek için kullanılan araçlar!

MADemoiselle de l'Espinasse

Peki, bu doktrinin bazı tehlikeli tarafları yok mu?

BORDEU

Doğru mu, yanlış mı, siz ona bakın.

MADemoiselle de l'Espinasse

Sanırım doğru.

BORDEU

Yani yalanın avantajları, gerçeğin ise sakıncaları olduğunu düşünüyorsunuz.

MADemoiselle de l'Espinasse

Evet.

BORDEU

Ben de böyle düşünüyorum. Ama yalanın faydası bir anlıktır, oysa gerçeğinki ebedîdir. Gerçeğin doğurduğu zararlı neticeler pek çabuk kaybolur, ama yalanınkiler o yalan devam ettiği müddetçe sürüp gider. Yalanın insanın beynine ve davranışlarına yaptığı etkiyi inceleyin; zihinde ya yalan gerçeğe zihninin sahtekârlaşacağı ölçüde bağlıdır yahut da bu zihin yalana yanılgıya düşecek şekilde doğrudan doğruya bağlıdır. Halbuki muhakemesi tutarsız, fakat yanılgıları tutarlı bir zihinden nasıl bir davranış bekleyebilirsiniz?

MADemoiselle de l'Espinasse

Daha kabullenilebilir olduğuna göre, son kusuru herhalde ilkinden daha tehlikesizdir.

D'Alembert

Çok iyi, şimdi her şey duyarlığa, hafızaya, organik hareketlere indirgenmiş oluyor; bu benim de işime gelir. Ama ya hayal gücü? Ya soyutlama?

BORDEU

Hayal gücü...

MADemoiselle de l'Espinasse

Bir dakika Doktor, baştan alalım; sizin prensiplerinize göre, sanırım tamamıyla mekanik birtakım işlemler sonunda dünyanın en büyük dâhisini şekilsiz bir et yığını haline getirebilirim. Sadece yaşadığı anın duyarlılığından başka bir şeyi kalmamış olan bu yığını en derin bir ahmaklık halinden en ileri bir dâhi haline getirmek mümkün olacaktır. Bu iki olaydan ilki için oluşmakta olan sinir ağlarının birkaç lifini zedelemek ve kalanını karmakarışik etmek yetecektir. Tersî için de zedelenen lifleri onarmak, kalanını da uyumlu bir şekilde gelişmeye bırakmak lazım gelecektir. Örneğin, Newton'dan işitme sinirinin iki lifini alırsam, artık sesleri duyamaz, koku sinirinin liflerini alırsam artık koku alamaz, görme sinirinin lifleri alınursa

artık göremez, damaktaki lifler alınırsa hiçbir şeyden tat alamaz. Diğer lifleri de koparıp karmaşıklaştırırsam artık beyin yapısına, belleğe, isteklere, nefretlere, ihtirasa, iradeye, benlik bilincine elveda! Geride kalan yaşam ve duyarlıktan ibaret şekilsiz bir et yığınıdır.

BORDEU

Hemen hemen birbirine özdeş olan iki nitelikten biri olan hayat katışmaçtır, duyarlık ise elementtir.

MADemoiselle de l'Espinasse

Bu yığını alıyor ve ona yine koku siniri liflerini geri veriyorum, koku alıyor; işitme siniri liflerini geri veriyorum, işitiyor; görme siniri liflerini geri veriyorum, görüyor; damaktaki sinir liflerini geri veriyorum, tat alıyor. Ağın geri kalan bölümünü de düzene koyarak öteki liflerin gelişmesini sağlıyorum. Böylece belleğin, kıyaslama, karar verme yeteneğinin, aklın, arzuların, nefretlerin, ihtirasların, istidadın, yeniden doğduğunu görüyorum ve akla aykırı ya da heterojen bir unsurun aracılığına gerek kalmadan dâhiyi yeniden karşımda buluyorum.

BORDEU

Mükemmel, bu kadarıyla yetinin, geri kalanı boş sözlerden ibaret olacak... Ama ya soyutlamalar? Ya imgelem! İmgelem renklerin ve şekillerin belleğidir. Bir sahnenin, bir nesnenin görüntüsü duyarlık cihazını zorunlu olarak şu veya bu şekilde ayarlar. Bu cihaz ya kendi kendine ayarlanır ya da bazı dış faktörlerin etkisiyle ayarlanır. O zaman ya kendi içinde titreşir yahut da dışına ses verir; ya aldığı uyaranları sessizce kaydeder yahut da bunları uygun düşen seslerle gürültü olarak dışarı vurur.

D'ALEMBERT

Fakat bu abartılı açıklamada koşullar ihmal ediliyor, bir şeyler ekleniyor, olayların biçimi değiştirilip süsleniyor, oysa hemen yakındaki duyarlı cihazlar da ses veren cihazdan uyarılar alırlar.

BORDEU

Doğru. Bu açıklama tarihsel yahut şiirseldir.

D'ALEMBERT

Peki ama bu şiir veya yalan açıklamanın içine nasıl sokuldu?

BORDEU

Birbirini uyandıran fikirler yoluyla. Bu fikirlerin uyanmasının sebebi birbirlerine bağlı oluşlarıdır. Kendinizde hayvanı bir klavsenle karşılaştırma hakkını bulduğunuza göre, izin verirsiniz ben de şairin sözünü şarkıyla karşılaştırayım.

D'ALEMBERT

Haklısınız.

BORDEU

Her şarkıda bir gam, her gamda entervaller vardır. Tellerden her biri bir armoniye sahiptir, bu armonilerin de armonileri vardır. Böylece melodide makamdan makama geçilir ve şarkı zenginleştirilip genişletilir. Belirli bir motifi her müzisyen kendi zevkine göre hisseder.

MADemoiselle de l'ESPINASSE

Ama neden meseleyi bu mecazlı üslupla karmaşıklaştırıyorsunuz? Herkesin gözü ayrı olduğu için, olayları farklı görüp anlattığını, her fikrin başka fikirleri uyandırdığını, kişinin düşünce tarzına ve karakterine göre olayı kesin bir şekilde açıklayan fikirlere başvurduğunu yahut olaya uyandırılmış fikirler eklendiğini, bu fikirler arasında seçim yapıldığını, sadece bu konunun incelenmesinin bir kitabı dolduracağını söylemek isterim.

D'ALEMBERT

Hakkınız var. Ancak bu, Doktora hiçbir şeye benzemeyen bir şeklin hayalde canlanmasının ve bir öyküde yer almasının mümkün olup olmadığını sormama engel olmaz.

BORDEU

Sanırım. Bu yeteneğin bütün hezeyanları parçalanmış hayvanları bir araya getirerek bunlardan doğada hiç rastlanmayan garip bileşimler oluşturan şarlatanların kurnazlıkları seviyesine düşer.

D'ALEMBERT

Ya soyutlama için ne diyorsunuz?

BORDEU

Böyle bir şey yoktur. Alışılmış üstü kapalı sözleri, önermeleri daha genel, dili daha akıcı ve kullanışlı yapan eksilteler vardır. Soyut bilimlerin doğmasına sebep olan dil işaretleridir. Birçok davranışta ortaklaşa bulunan bir nitelik fazilet ve kusur kelimelerini meydana getirmiştir. Birçok insanda ortak olan bazı nitelikler de çirkinlik ve güzellik kelimelerini yaratmıştır. Bir adam, bir at, iki hayvan denir; ardından bir, iki, üç denir rakam bilimi ortaya çıkar. İnsanın soyut bir kelime hakkında hiçbir fikri yoktur. Her cisimde uzunluk, genişlik ve derinlik olmak üzere üç boyut görülür. Bu boyutların her birinin üzerinde ayrıca durulur, böylece matematik bilimleri ortaya çıkar. Her soyutlama, içinde fikir bulunmayan boş bir işarettir. İşaretin fiziki nesneden ayrılmasıyla fikir bir yana atılmıştır. Fikirler biliminin doğması ancak işareti fiziki nesneye bağlamak yoluyla gerçekleşir. Konuşurken ya da kitaplarda sık sık örneklere başvurmak ihtiyacı bundan kaynaklanır. Uzun bir işaret kombinasyonundan sonra, konuşan kişiden bir örnek istediğinizde, sesinin birbiri ardınca gelen gürültüsüne yaşanmış duyumları ekleyerek bir vücut, bir şekil, bir gerçeklik, bir fikir kazandırmasını istemiş olursunuz.

D'ALEMBERT

Bunu iyice kavrayabildiniz mi mademoiselle?

MADemoiselle DE L'ESPINASSE

Tam anlamıyla değil, ama Doktor açıklar herhalde.

BORDEU

Bunu söylemek hoşunuza gidiyor. Söylediklerimi doğrulayacak bir şeyler ve ekleyeceğim çok şey var, ama saat on bir buçuk. Öğleyin Marais'de bir konsültasyon var.

D'ALEMBERT

Daha akıcı ve daha kullanışlı bir dil, anlamış mıyım Doktor? Anlaştık mı?

BORDEU

Neredeyse tüm sohbetler hesap vermek anlamına gelir... Bastonum nerde bilmiyorum... İnsanın zihninde hazır bulunan hiçbir fikir yoktur.. Ya şapkam... Bir insanın başka bir insana hiçbir zaman tamamıyla benzememesi yüzünden de tamamıyla anlaşmamız mümkün değildir. Her şeyde ya bir fazlalık ya bir eksiklik vardır. Konuşmamız daima duyduklarımızın ya ötesinde, ya berisindedir. Hükümlerde farklılıklar vardır, hem de görüldüğünden bin kere daha çok, ne mutlu ki hepsi fark edilmiyor... Hoşça kalın, hoşça kalın.

MADemoiselle de l'EsPInASSE

Lütfen, bir kelimecik daha.

BORDEU

Çabuk söyleyin.

MADemoiselle de l'EsPInASSE

Bana sözünü ettiğiniz şu sıçramaları hatırlıyor musunuz?

BORDEU

Evet.

MADemoiselle de l'EsPInASSE

Budalalarla zeki insanların nesillerinde de bu sıçramaların görüldüğüne inanıyor musunuz?

BORDEU

Neden olmasın?

MADemoiselle de l'EsPInASSE

O halde ne mutlu gelecekteki torunlarımıza! Belki yeniden bir IV. Henry doğacaktır?

BORDEU

Belki doğmuştur bile.

MADemoiselle de l'EsPInASSE

Doktor, mutlaka yemeğe gelin.

BORDEU

Gelmeye çalışırım. Ama söz vermiyorum. Gelirsem ne âlâ.

MADemoiselle de l'Espinasse

Sizi ikiye kadar bekleriz.

BORDEU

Peki, öyleyse gelirim.

Konuşmanın Devamı

Konuşmacılar:

Mademoiselle de L'Espinasse, Doktor Bordeu

Saat ikiye doğru Doktor gelir. D'Alembert yemek için dışarı çıktığından Doktor Mademoiselle de l'Espinasse ile baş başa kalır. Sofraya otururlar. Tatlılar gelinceye kadar şundan bundan konuşurlar. Fakat hizmetçiler uzaklaşır uzaklaşmaz Mademoiselle de l'Espinasse Doktor'a der ki:

MADemoISELLE DE L'ESPINASSEE

Haydi Doktor bir kadeh Malaga şarabı için, ardından aklımdan yüz defa geçmiş ve yalnız size sorabileceğim bir soruya cevap verin.

BORDEU

Nefis şey bu Malaga... Sorunuz nedir?

MADemoISELLE DE L'ESPINASSE

Türlerin karışması hakkında ne düşünüyorsunuz?

BORDEU

Doğrusu sorunuz da şarabınız kadar güzel. İnsanların üreme olgusuna çok önem verdiklerini ve bu konuda haklı olduklarını düşünüyorum, ama onların medeni ve dinî yasalarından hoşlanmıyorum.

MADemoISELLE DE L'ESPINASSE

Peki ama bunlarda ne kusur buluyorsunuz?

BORDEU

Bu yasalar eşitlik ilkesine dayanmadan, hiçbir amaç gütmeyen, eşyanın doğası ve kamu yararı gözetilmeden yapılmıştır.

MADemoiselle de l'Espinasse

Söylediklerinizi biraz açar mısınız?

BORDEU

Ben de bunu düşünüyordum... Ama durun,

(saatine bakar)

size tam bir saatimi daha ayırabilirim. Çabuk geçeceğim, bu süre bize yeter. Burada yalnızız, iffetlilik timsali olmadığınız için size karşı saygıda kusur edeceğimden şüphe etmezsiniz ve fikirlerim hakkında vereceğiniz hüküm ne olursa olsun, söyleyeceklerimin dürüstlüğüne karşı bir çikarsamada bulunmayacağınızı ümit ediyorum.

MADemoiselle de l'Espinasse

Buna şüphe yok. Ancak söze bu şekilde başlamanız hoşuma gitmedi.

BORDEU

Öyleyse lafı değiştirelim.

MADemoiselle de l'Espinasse

Hayır, hayır, devam edin... Bana ve iki kız kardeşime koca arayan dostlarınızdan biri en küçüğümüze Sylphe'i,⁸ en büyüğümüze bir vahiy meleşini, bana da Diogenes'in bir öğrencisini uygun görmüştü. Üçümüzü de yakından tanıyordu. Ama Doktor söyleyeceklerinizi biraz üstü kapalı anlatın.

BORDEU

Bunu söylemeye lüzum yok. Hem konu hem de konum bunu gerektirir.

MADemoiselle de l'Espinasse

Zaten bu da sizin için pek zahmetli bir şey olmayacak... İşte kahveniz geldi... İçin kahvenizi...

8 Kelt ve Cermen mitolojisinde hava perisi. (ç.n.)

BORDEU

(*Kahvesini içtikten sonra*)

Sorunuzun yanıtı fiziği, ahlâkı ve şiiri kapsar.

MADemoisELLE DE L'ESPINASSE

Şiiri mi?

BORDEU

Şüphesiz, var olan yaratıkları taklit ederek var olmayanları yaratmak sanatı gerçek şiidir. Bu sefer Hipokrat yerine Horacius'tan alıntı yapmama izin verin. Bu şair ya da düzenbaz bir yerde: *Ommе tulit punctum, qui miscut utile dulci*, yani en yüksek meziyet, güzeli ve yararlıyı birleştirmektir, der. Mükemmellik bu iki noktayı uzlaştırmaktadır. Estetik düzende, güzel ve yararlı olan şey ilk sırayı almalıdır. İkinci sırayı yararlı olana, üçüncü sırayı da güzele vermeliyiz. En son sıraya da insana ne haz veren ne de yarar sağlayan şeyi yerleştirmeliyiz.

MADemoisELLE DE L'ESPINASSE

Bu noktaya kadar sizin görüşünüzü yüzüm kızarmadan benimseyebilirim. Ama bu düşünce bizi nereye götürür?

BORDEU

Göreceksiniz: Mademoiselle, iffetliliğin, cinsel arzuları şiddetle bastırmanın bunlara riayet eden kimseye ve topluma ne kazandırdığını söyleyebilir misiniz?

MADemoisELLE DE L'ESPINASSE

Bence hiçbir şey.

BORDEU

O halde softalar ikisini de ne kadar göklere çıkarırlarsa çıkarsınlar, kanunlar da onları istedikleri kadar korusunlar, biz bunları faziletler listesinden çıkaracağız. Ayrıca, bu iki az görülür meziyetten daha çocukça, daha gülünç, daha anlamsız, daha yanlış, daha berbat ve daha kötü bir şey olamayacağını da söyleyebiliriz.

MADemoisELLE DE L'ESPINASSE

Evet, böyle diyebiliriz.

BORDEU

Dikkat edin, sizi önceden uyarayım, sözünüzü geri alacaksınız.

MADemoisELLE DE L'ESPINASSE

Hayır, asla geri almam.

BORDEU

Ya kimse görmeden yapılan işler...

MADemoisELLE DE L'ESPINASSE

Ne olmuş onlara?

BORDEU

Ne olacak, bunlar insana en azından zevk verir, bundan dolayı da ilkemiz yanlıştır yahut...

MADemoisELLE DE L'ESPINASSE

Ne dediniz Doktor!

BORDEU

Evet Mademoiselle, evet, bu işler önemsiz olsalar da o kadar yararsız değildirler. Bunlar bir ihtiyaçtır. Yapılan şey bir ihtiyacın zoruyla olmazsa hoştur. Ben insanın sağlıklı olmasını isterim, anlıyor musunuz? Bence aşırılığın her türlü kötüdür. Ama bizimki gibi bir toplumda cinsel arzuları katı bir şekilde bastırmanın kötü sonuçlarının sadece bir bölümünü saymam gerekirse, erkeklerde parasızlık, herkesin içinde büyük bir pişmanlığa düşmek, kadınlarda ise iffetsiz olarak anılmak korkusu gibi bin bir sebep, zavallı bir yaratığı bezginlik ve can sıkıntısı içinde kıvrandırır, kime başvuracağını bilmeyen biçareyi de Diogenes gibi kendini tatmin etmeye zorlar. Hafifmeşrep bir kadının evine giren delikanlıya “cesaret oğlum” diyen Cato acaba bugün de aynı şeyi söyler miydi? Tam tersine onu kendi kendini tatmin ederken suçüstü yakalasaydı sözlerine şunu da eklemeydi: “Bu yaptığınız başkasının karısını baştan çıkarmaktan, şerefınızı ve sağlığını tehlikeye atmaktan daha iyidir...” Ne saçmalık! Kaderin beni insanın düşünebileceği en

büyük mutluluktan, yani gönlümün çektiğı bir kadının duygularıyla duygularımı, sarhoşluğuyla sarhoşluğumu, ruhuyla ruhumu birleştirmekten, onu kendimde, kendimi onda bulmaktan mahrum etmesi ve bu davranışıma yararlı damgasını basamayacağım için nefsimin çok gerekli ve nefis bir zevkten yoksun bırakılması mı gerek? Kanı yoğun olan kimse kan aldırır. Dolup taşan sıvının ne olduğunun, renginin ve bunu boşaltma şeklinin ne önemi var? Bu sıkıntıyı çekmek her iki durumda da gereksizdir. Depolarından taşıp bedenin her tarafına yayıldıktan sonra daha uzun, daha zahmetli ve tehlikeli bir yoldan boşalırlarsa kişi yine mahvolmuş olmayacak mı? Doğanın yararsızlığa tahammülü yoktur. En önemsiz belirtiler nedeniyle beni yardıma çağırıldığında ona yardım ettim diye neden suçlu olacakmışım? Doğayı asla kışkırtmamalıyız, ama gerektiğı zaman da ona elimizi uzatmalıyız. Reddetmek ve hiçbir şey yapmamak bence ahmaklıktan, bir haz fırsatını kaçırmaktan başka bir şey değıldir. Bana kanaatkâr ol, yorgunluktan canın çıkıyor diyecekler. Ne demek istediğınızı anlıyorum: Kendimi bir zevkten yoksun bıraktıktan sonra bir başka zevkten de uzaklaşmak için nefsimi zorlamamı istiyorsunuz. Parlak bir fikir!

MADemoiselle de l'Espinasse

Çocuklara tavsiye edilmesi pek de hayırlı olmayan bir düşünce tarzı.

BORDEU

Ne de büyüklere. Ama bir varsayımda bulunmama izin verir misiniz? Sizin akıllı, uslu, masum, çok masum bir kızınız var. Kişiliğinin olgunlaştığı çağa geliyor. Arzuları kıpırdamaya başlıyor, doğa ona hiç yardım etmiyor. Beni çağırılıyorsunuz, sizi ürküten bütün belirtilerin seminal sıvının bolluğundan, dışarı boşaltılmamasından kaynaklandığını ilk bakışta anlıyorum. Kızınızın önlenmesi

kolay ve bazense iyileşmesi güç bir çılgınlık hali tehlikesi karşısında bulunduğunu ve tedavisini söylersem ne yaparsınız?

MADemoiselle de l'Espinasse

Size doğruyu söylemek lazım gelirse, sanıyorum ki... Fakat böyle bir şey hiç olmaz...

BORDEU

Kendinizi kandırıyorsunuz. Bu nadir rastlanan bir durum değildir, geleneklerimiz biraz hoşgörülü olmasa daha da sıklaşacaktır. Yine de inandığı bu ilkeleri açıkça söyleyen edep ve hayâyı ayaklar altına almış, hakkında en çirkin şüpheleri uyandırmış, topluma karşı büyük bir suç işlemiş sayılır... Ne o, daldınız?

MADemoiselle de l'Espinasse

Evet, şimdiye kadar annelere bu durumu açıkça söylediniz mi diye sormak için tereddüt ediyordum.

BORDEU

Tabii ki söyledim.

MADemoiselle de l'Espinasse

Peki anneler nasıl bir karara vardılar?

BORDEU

İstisnasız hepsi doğru kararı, akla uygun kararı aldılar... Tedavi yöntemimden şüphe duyan bir adamı sokakta şapkamla selamlamam, onu alçağın biri olarak anmam için benden şüphe etmiş olması yeterli bir nedendir. Ama burada baş başayız ve bizi dinleyen olmadığı için konuşmamızdan kimse zarar görmez. Ayrıca felsefemi daha açık bir şekilde anlamanız için size cırılçıplak dolaşan Diogenes'in, kendisiyle dövüşmeye hazırlanan genç ve utangaç Atinalıya söylediklerini söyleyeceğim: "Sakın korkma evlat, aşağıda duran kadar kötü değilim..."

MADemoiselle de l'Espinasse

Doktor sözü nereye getireceğinizi anlıyorum, bahse girerim ki...

BORDEU

Ben girmem, çünkü siz kazanırsınız. Evet Mademoiselle, ben böyle düşünüyorum.

MADEMOISELLE DE L'ESPINASSE

Nasıl! İnsan hem kendi türünün kabuğunun içinde kalsın, hem de türünün dışına çıksın öyle mi?

BORDEU

Evet öyle.

MADEMOISELLE DE L'ESPINASSE

Korkunçsunuz.

BORDEU

Korkunç olan ben değilim, korkunç olan doğa ya da toplumdur. Dinleyin Mademoiselle, kelimelerin etkisi altında kalmam, ne kadar net düşünüyorsam o kadar özgür konuşurum, inandığım değerlerin dürüstlüğünden kimse şüphe edemez. İkisi de şehvetle ilgili olan ve sadece yararsız haz veren iki eylem düşünelim, ama biri hazzı sadece eylemde bulunana verirken diğeri hazzı erkeğe ya da dişiye paylaşıyor, çünkü burada cinsiyet ya da cinsiyetin kullanılışı hiçbir rol oynamaz, sağduyu bu iki hareketten hangisinin yanında yer alır?

MADEMOISELLE DE L'ESPINASSE

Bunlar benim çapımı aşan meseleler!

BORDEU

Ah! Dört dakika erkek olduktan sonra işte yine eteğinizi giyip kadına dönüştünüz. Siz bilirsiniz! Öyle olsun! O halde size kadına davranır gibi davranmalı, işte ben de bunu yapıyorum... Madame du Barry'den tek kelime bile söz etmeyeceğim... Görüyorsunuz ya her şey yoluna girdi. Sarayın altüst olacağı sanılıyordu. Hükümdar, sağduyulu davrandı. *Omne tulit punctum*⁹; yanına kendisine haz veren kadını ve kendisine yararlı olan bakanı aldı... Ama beni dinlemiyorsunuz... Ne düşünüyorsunuz?

9 O, her eli kazanır.(y.h.n.)

MADemoisELLE DE L'ESPINASSE

Hepsi de doğaya aykırı görünen bu saptamaları düşünüyorum.

BORDEU

Var olan hiçbir şey doğaya aykırı ya da onun dışında olamaz, doğaya karşı günah işlemek olanaklı ise, doğaya karşı en büyük suç anlamına gelen ve davranışların sofstalık ve önyargıların terazisinde tartılmadığı toplumlarda, yasalara karşı işlenen en büyük suç haline dönüşecek olan iffetliliği ve cinsel arzuları gönüllü olarak bastırmayı da bu kuralın dışında tutmuyorum.

MADemoisELLE DE L'ESPINASSE

Sizin şu lanetli kıyaslarınıza dönüyorum, ama bir türlü ortasını bulamıyorum. Her şeyi ya inkâr ya kabul etmek gerekiyor... Ama bakın Doktor bu işin en dürüst ve kısa yoldan çözümü çirkefin üstünden sıçramak ve ilk soruma dönmektir: "Türlerin birbirine karışması hakkında ne düşünüyorsunuz?"

BORDEU

Bunun için hiç de sıçramaya lüzum yok. Zaten tam da bunu konuşuyoruz. Sorunuz fiziği mi, ahlâkı mı ön plana çıkarıyor?

MADemoisELLE DE L'ESPINASSE

Fiziği, fiziği.

BORDEU

Daha iyi. Ahlâk meselesi başta geliyordu, şimdi böyle diyorsunuz, o halde...

MADemoisELLE DE L'ESPINASSE

Peki öyle olsun... Şüphesiz bu bir başlangıç, ama nedeni sonuçtan ayırmanızı isterim... Şu lanet olası nedeni bir kenara bırakalım.

BORDEU

Bu bana işe sonundan başlamamı emretmek oluyor. Ama madem istiyorsunuz size iffetliliğimiz, tiksintilerimiz, ya-

salarımız, önyargılarımız yüzünden bu konuda pek az araştırma yapıldığını, tamamıyla kısırların çiftleşmelerinin ne sonuç vereceğini, yararlı ile güzel birleştiği takdirde ne olacağını, değişik ve sürekli deneyimlerle nasıl türler elde edileceğini, mitolojideki Fauna'ların gerçek mi yoksa uydurma yaratıklar mı olduklarını, katır ırklarını yüz farklı yöntemle çiftleştirdiğimizde şu an bilgimiz dâhilinde olan katırların gerçekten kısır olup olmadıklarını öğrenebileceğimizi bilemediğimizi söyleyeceğim. Fakat birçok eğitilmiş kişi size garip bir şekilde yanlış doğru olarak anlatıp arşidükün kümesinde, rezil bir tavşanın kendisine uyum sağlayan yirmi rezil tavuğa horozluk ettiğini ve bu canavarlığın ürünü olan kıllı piliçler gördüklerini söyleyeceklerdir. Bu kişilerle alay edildiğinden emin olabilirsiniz.

MADemoiselle de l'Espinasse

Fakat sürekli deneyimle neyi kastettiniz?

BORDEU

Varlıkların dönüşümünün aşamalı olarak gerçekleştiğini, türlerin birbirlerine benzeme sürecinin hazırlıkları gerektirdiğini ve bu çeşit deneylerde başarılı olmanın uzun vadedi bir programla gerçekleşeceğini ve işe önce hayvanları aynı gıda rejimine tabi tutarak birbirlerine yaklaştırmakla başlamanın gerekliliğini kastediyorum.

MADemoiselle de l'Espinasse

Bir insana ot yedirmek güç olacaktır.

BORDEU

Ama sık sık keçi sütü içirmek zor olmayacak, ayrıca keçiye ekmek yedirmek de kolaydır. Kendimce değerli olan bazı düşüncelerden dolayı keçiye seçtim.

MADemoiselle de l'Espinasse

Hangi düşünceler?

BORDEU

Çok cesursunuz! Belki bu şekilde güçlü, akıllı, yorulmak

bilmez, çevik ve bize mükemmel bir şekilde hizmet edecek bir ırk elde ederiz.

MADEMOISELLE DE L'ESPINASSE

Çok güzel bir fikir bu Doktor. Şimdiden şu sizin düşeslerinizin arabalarının arkasında keçi ayaklı küstah yaratıklardan beş altısının yürüdüklerini görür gibi oluyorum.

BORDEU

Böylece insan kardeşlerimizi hem bize hem de onlara yakışmayan işlere katlanmaktan kurtarmış oluruz.

MADEMOISELLE DE L'ESPINASSE

Ne iyi olur.

BORDEU

Ayrıca kolonilerimizdeki insanları bir yük hayvanı gibi kullanmaktan da vazgeçebiliriz.

MADEMOISELLE DE L'ESPINASSE

Çabuk, çabuk Doktor, hemen işe koyulun ve bize keçi ayaklı insanlar yapın.

BORDEU

Hiçbir kaygı duymadan bunu kabul ediyor musunuz?

MADEMOISELLE DE L'ESPINASSE

Ama durun, şimdi aklıma geldi; sakın sizin bu keçi ayaklılar çığırından çıkmış sefihler olmasın.

BORDEU

Doğrusu pek de ahlâklı olacaklarını garanti edemem.

MADEMOISELLE DE L'ESPINASSE

Bu durumda iffetli kadınlar artık kendilerini hiç huzurlu hissedemeyecekler, bu yaratıklar gittikçe çoğalacak, zamanla onları ya öldürmek yahut boyunduruk altına almak gerekecek. Aman istemiyorum, istemiyorum. Vazgeçin.

BORDEU

(Gitmek üzere)

Ya onlara ne ad verileceği meselesi?

MADEMOISELLE DE L'ESPINASSE

Sorbonne'da kıyamet koparacak bir mesele.

BORDEU

Saray Bahçesi'nde, cam bir kafesin içinde, çölde vaaz veren bir Saint-Jean gibi duran orangutanı gördünüz mü?

MADemoiselle de l'Espinasse

Evet, gördüm.

BORDEU

Polignac kardinali bir gün ona: “Konuş, seni vaftiz edeyim.” demişti.

MADemoiselle de l'Espinasse

Peki güle güle Doktor, bizi yine aylarca ihmal etmeyin, zaman zaman sizi ne kadar çok sevdiğimi hatırlayın. Sizin bana anlattığınız korkunç şeyleri bir bilseler...

BORDEU

Kimseye bir şey söylemeyeceğinizden eminim.

MADemoiselle de l'Espinasse

Pek güvenmeyin, bir şeyi dinlememin nedeni onu başkalarına da anlatmanın keyfini yaşamaktır. Bir kelime daha, sonra ömrüm boyunca bu konuyu açmayacağım.

BORDEU

Nedir?

MADemoiselle de l'Espinasse

Şu iğrenç zevkler neden ileri geliyor?

BORDEU

Gençlerde yapısal bir bozukluktan, ihtiyarlarda sefihlikten, Atina'da güzelliğin çekiciliğinden, Roma'da kadın kıtlığından ve Paris'te de frengi kapmak korkusundan. Hoşça kalın, hoşça kalın.

İKİNCİ BÖLÜM

*Bir Filozof ile La Maréchale ***
Arasında Konuşma*

Maréchal de *** ile neyi görüşecektim hatırlamıyorum ama bir sabah konağına gitmiştim. Kendisi evde yoktu. Madame la Maréchale'e haber gönderdim. Alımlı bir kadındır, bir melek gibi güzel ve sofudur. Büyük bir sevecenlikle kaplı yüzüne pek uygun düşen bir sesi ve konuşma tarzı vardır. Tuvalet masasının önüne oturmuştu. Bana bir koltuk verdiler, oturdum ve konuşmaya başladık. Düşüncelerim hakkında fikir sahibi olmasını sağlayan birkaç sözüm onu şaşırttı. Çünkü ona göre Teslis'i inkâr eden kimse ipten kazıktan kurtulmuşun biridir. Ve son nefesini mutlaka darağacında verecektir. Bana şöyle dedi:

LA MARÉCHALE

Siz Monsieur Crudeli değil misiniz?

CRUDELI

Evet.

LA MARÉCHALE

Demek hiçbir şeye inanmayan sizsiniz.

CRUDELI

Ta kendisi.

LA MARÉCHALE

Ama ahlâki düşünceleriniz bir dindarınkinden farksız.

CRUDELİ

Niye olmasın; insan dürüst olduktan sonra?

LA MARÉCHALE

Peki, bu ahlâki ilkeleri uyguluyor musunuz?

CRUDELİ

Elimden geldiği kadar.

LA MARÉCHALE

Nasıl olur! Hırsızlık yapmaz, adam öldürmez, kimseyi soymaz mısınız?

CRUDELİ

Çok nadir.

LA MARÉCHALE

O halde dinsiz olmakta ne çıkarınız var?

CRUDELİ

Hiçbir şey Madame la Maréchale; insan bir inanca çıkar sağlamak için mi bağlanır?

LA MARÉCHALE

Bilmem ama, şahsi çıkarın ne bu dünyada ne de öteki dünyada kimseye hiçbir zararı dokunmaz.

CRUDELİ

Ben insanlığın haline acırım. Hoş, daha başka türlü olmaya layık değiliz ya...

LA MARÉCHALE

Peki ama hiç hırsızlık yapmaz mısınız?

CRUDELİ

Hayır, şerefim üzerine yemin ederim.

LA MARÉCHALE

Hırsız ya da katil değilseniz, en azından düşüncelerinizle davranışlarınızın birbirlerine uymadığını kabul edin.

CRUDELİ

Neden?

LA MARÉCHALE

Çünkü bu dünyadan göçüp gittikten sonrası için bir ümit beslemeyen ya da bir korku duymayan biri olsaydım, sa-

nırım yaşarken nefsimi bazı ufak tefek zevklerden mahrum etmezdim. Şunu itiraf edeyim ki Tanrı'ya bir menfaat beklediğim için inanıyorum.

CRUDELI

Böyle sanıyorsunuz.

LA MARÉCHALE

Hayır bu bir gerçek.

CRUDELI

Peki ya inançsız olsaydınız, yaşamak istediğiniz küçük hazların neler olduğunu sorabilir miyim?

LA MARÉCHALE

Hayır, rica ederim. Bunlar ancak günah çıkartırken söyleyeceğim şeyler.

CRUDELI

Ben kendi hesabıma ya hep ya hiç diyorum.

LA MARÉCHALE

Bu yoksulların söylemidir.

CRUDELI

Tanrı'yı kandırmamı daha mı uygun bulurdunuz?

LA MARÉCHALE

Elbette insan, Tanrı'yı dilediğinde kandırabilir, hem de onu mahvetmek korkusuna düşmeden. Bunun hiç de hoş olmadığını biliyorum, ama ne önemi var? Sorun beceriyle veya zorla cenneti ele geçirmek olduğuna göre, her türden çıkarı hesaba katmak gerekir. Ne yazık ki çabalarımız boşuna, davranışlarımız beklediğimiz sonucu getirmeyecek. Peki ya siz hiçbir şey beklemiyor musunuz?

CRUDELI

Hiçbir şey.

LA MARÉCHALE

Çok yazık. Çok kötü bir adam ya da delinin biri olduğunuzu kabul edin.

CRUDELI

Doğrusunu isterseniz ne olduğumu ben de bilmiyorum Madame la Maréchale.

LA MARÉCHALE

Bir dinsizin iyi olması için deli olmasından başka ne sebep olabileceğini öğrenmeyi çok isterdim.

CRUDELİ

Ben de bunu söylemek üzereyim.

LA MARÉCHALE

Size minnet duyacağım.

CRUDELİ

Bir insanın doğuştan iyi yürekli olabileceğini, iyilik yapmaktan büyük bir zevk alacağını kabul etmez misiniz?

LA MARÉCHALE

Ederim.

CRUDELİ

İnsan iyiliğe olan doğal eğilimini pekiştiren mükemmel bir eğitim almış olamaz mı?

LA MARÉCHALE

Elbette olabilir.

CRUDELİ

Ve nihayet yaşlanıp tecrübeyle donandığında bu dünyada mutlu yaşamak için dürüstlüğü alçaklıktan daha uygun olduğunu fark edemez mi?

LA MARÉCHALE

Kesinlikle, ama kötü eğilimler insanı kötülüğe sürüklemek için hırslarla el ele verirse dürüst bir insan olarak yaşamak nasıl mümkün olur?

CRUDELİ

İnsanların yaptıklarıyla söyledikleri birbirini tutmaz, bu çok sık rastlanan bir durumdur!

LA MARÉCHALE

Ne yazık ki öyle. Herkes dine inandığını söyler, ama sürekli olarak bir dinsiz gibi davranır.

CRUDELİ

İnançlı olmasalar da inançlıymış gibi davrananlar da var.

LA MARÉCHALE

Pekâlâ, ama iyilik yapmak için birçok gerekçenin yanı

sıra din de bulunsa ve kötülük yapmak için de din gerekçesi eksik olsa bunda ne sakınca olabilir?

CRUDELI

Din iyilik yapmak için, dinsizlik de kötülük yapmak için bir gerekçe olsaydı hiçbir sakınca bulunmazdı.

LA MARÉCHALE

Bundan şüphe edilebilir mi? Din bu iğrenç ve yozlaşmış insan doğasını baskı altına alan bir güç, dinsizlik ise korkuyu ortadan kaldırarak insanı kötülüğe terk eden bir etken değil mi?

CRUDELI

Bu mesele aramızda uzun bir tartışmaya yol açacak Madame la Maréchale.

LA MARÉCHALE

Ne zararı var ki? Maréchal biraz gecikecek; hem ahbablarımızı çekiştireceğimize böyle ciddi şeyler konuşursak daha iyi olur.

CRUDELI

Sorunu biraz daha derinlikli olarak ele alınam lazım.

LA MARÉCHALE

İstediğinizi yapın, yeter ki ne düşündüğünüzü anlayayım.

CRUDELI

Şayet anlamazsanız kabahat bende olacak.

LA MARÉCHALE

Çok incelikli bir söz; yalnız şunu bilmelisiniz ki sadece dua kitabımı okudum, İncil'de yazarlardan başka bir şey yapmadım ve çocuk doğurdum.

CRUDELI

Uygun bir şekilde yerine getirdiğiniz iki görev.

LA MARÉCHALE

Evet, çocuklar açısından öyle, altı çocuğum var, yedinci de yolda; hadi anlatın.

CRUDELI

Madame la Maréchale bu dünyada hiç sakıncası olmayan bir iyilik var mıdır?

LA MARÉCHALE

Yoktur.

CRUDELİ

Peki, yararlı olan bazı kötülükler yok mu?

LA MARÉCHALE

Yoktur.

CRUDELİ

İyilik ve kötülük hakkında ne düşünüyorsunuz?

LA MARÉCHALE

Kötülük faydasından çok zararı olan şeye, iyilik de aksine, zararından çok faydası olan şeye denir.

CRUDELİ

Madame iyilik ve kötülük hakkındaki bu tanımlamalarını aklında tutma lütfunda bulunacak mı?

LA MARECHALE

Aklımda tutacağım. Bunları tanımlama olarak mı adlandırıyorsunuz?

CRUDELİ

Evet.

LA MARÉCHALE

Yani felsefeyle ilgili mi?

CRUDELİ

Elbette.

LA MARÉCHALE

Demek ben de felsefi bir şeyler söyledim!

CRUDELİ

Demek dinin zararından çok faydası olduğuna inanıyor ve bundan ötürü onu iyi buluyorsunuz?

LA MARÉCHALE

Evet.

CRUDELİ

Bana kalırsa kâhyanızın paskalya arifesinde olduğu gibi bayram ertesinde de sizi soyduğundan ve dinin ara sıra birçok küçük kötülüklerle sebep olduğu gibi birçok küçük iyiliklere de yol açtığından hiç şüphe etmem.

LA MARÉCHALE

Damlaya damlaya göl olur.

CRUDELİ

Ama bu küçük yararların dinin geçmişte sebep olduğu, gelecekte de olacağı felaketleri telafi edeceğini mi sanıyorsunuz? Dinin, milletlerin arasına derin bir düşmanlık soktuğunu ve bunun hâlâ devam etmekte olduğunu düşünün. Kendisi kadar hoşgörüsüz olan Hristiyanların hepsini kılıçtan geçirirken Allah'ı ve Peygamber'i hoşnut ettiğini düşünmeyen bir tek Müslüman yoktur. Dinin bir bölgede, çoğunlukla kan dökülmesiyle sona eren ayrılıklara sebep olduğunu düşünün. Bizim tarihimizde de bunun birçok yeni ve korkunç örnekleri vardır. Dinin toplumda yurttaşlar, ailede de akrabalar arasında çok şiddetli ve süregiden kinler yarattığını da göz önünde bulundurun. İsa karıyı kocadan, anayı çocuklarından, kız kardeşi erkek kardeşinden, dostu dosttan ayırmaya geldiğini söylemişti. Onun bu kehaneti büyük bir sadakatle gerçekleşmiş bulunmaktadır.

LA MARÉCHALE

Bu kötülükler dini suistimaller olsa da dinin kendisi değildir.

CRUDELİ

Bu kötülükleri dinden soyutlamaya imkân olmadığına göre, dinin kendisi demektir.

LA MARÉCHALE

Peki ama bu kötülüklerin dinden soyutlanamayacağını nasıl kanıtlayacaksınız?

CRUDELİ

Çok kolay, bir insanlık düşmanı insanları felakete sürüklemek için onların üzerinde hiç anlaşılamayacakları, fakat canlarından çok değer verecekleri bir varlığa inanmaktan başka ne icat edebilirdi? Tanrı kavramından, çok derin bir anlaşmazlık ve en önemlilik niteliği ayrılabilir mi?

LA MARÉCHALE

Hayır.

CRUDELİ

O halde bundan bir sonuç çıkarın.

LA MARÉCHALE

Bundan ancak delilerin sonuç çıkarabilecekleri sonucuna varıyorum.

CRUDELİ

Ama dünyada delilerin sayısı çok fazladır ve bundan sonra da böyle olacaktır. Delilerin en tehlikelilerini din yaratır ve toplumda kargaşa çıkaranlar bunlardan faydalanma fırsatını hiç kaçırmazlar.

LA MARÉCHALE

Ama kanunların acımasızlığının engel olamadığı davranışlarda insanlara korku veren bir şey gerekir; dini ortadan kaldırırsanız yerine ne koyacaksınız?

CRUDELİ

Dini düşüncelerin yüzyıllar boyunca her ulusta ulusal geleneklerinin temelini oluşturduğunu hesaba katmadan söylersem, dinin yerine bir şey koymazsam dünyadaki korkunç önyargılardan biri eksilmiş olur. Dünyanın en dürüst insanları olan eski Yunanlılar ve Romalıların taptıkları tanrılar aşağılık bir güruhtu: Diri diri yakılmaya layık bir Jüpiter, Hôpitale'e kapatılacak bir Venüs ve Bicêtre'e¹ konacak bir Merkür.

LA MARÉCHALE

O halde size göre Hristiyan olmakla, puta tapar olmak arasında hiçbir fark yok mu? Yani puta tapsaydık değerimiz azalmayacak, Hristiyan olduğumuz için de değerimiz artmış olmayacak mı?

CRUDELİ

İnanın bana sorarsanız, puta tapsaydık şimdikinden daha neşeli olacağımızı söylerim.

1 Fransa'da toplumdan dışlanan kızlar Hôpitale'e, erkekler Bicêtre'e kapatılırdı. (ç.n.)

LA MARÉCHALE

Böyle şey olamaz.

CRUDELİ

Ama Madame la Maréchale dünyada gerçek bir Hristiyan var mı, ben hiç rastlamadım.

LA MARÉCHALE

Demek bunu bana söylüyorsunuz öyle mi?

CRUDELİ

Hayır Madame size değil, sizin gibi dindar ve sofu olan ve kendini dünyanın en inançlı Hristiyan'ı olduğunu sanan bir komşuma.

LA MARÉCHALE

Ve siz bu kadının aslında böyle olmadığını mı söyleyeceksiniz?

CRUDELİ

Bir saniyede.

LA MARÉCHALE

Bunu nasıl yapacaksınız?

CRUDELİ

İncil'i açıyorum! Çok kullanıldığı yıpranmış olduğundan belli. Dağdaki Vaaz'ı okuyorum ve her başlıkta o kadına şunu soruyorum. "Bunu yapar mısınız? Şunu, ya bunu?" Güzel kadındır, çok ağırbaşlı ve sofu olmakla beraber, bu niteliklerinin farkındadır; bembeyaz bir teni vardır, bu küçük üstünlüğe pek aldırış etmemekle beraber, bundan ötürü kendisini övmelerine de kızmaz. Çok güzel gerdanı vardır... Pek alçak gönüllü olmakla beraber, bundan söz edilmesinden hoşlanır.

LA MARÉCHALE

Bunların sadece kendisi ve kocası arasında olması şartıyla.

CRUDELİ

Sanırım kocası bunları herkesten iyi bilir. Ama Hristiyanlığa son derece bağlı olmasıyla övünen bir kadın için bu yet-

mez. Ona, “Komşunun karısına göz koyan kimse onunla kalbinde zina etmiş sayılmaz mı?” diye soruyorum.

LA MARÉCHALE

Size “Evet.” diye cevap vermiştir herhalde.

CRUDELİ

Ona, “Kalpteki zina gerçek koşullarda işlenmiş zina suçu kadar lanetli değil midir?” diye soruyorum.

LA MARÉCHALE

Size yanıtı “Evet.” olmuştur.

CRUDELİ

Ona, “Erkek zina suçunu kalbinde işlediğinden ötürü cezaya layık görüldüğüne göre, yanına yaklaşanların hepsini bu günahı işlemeye davet eden kadının hali nice olur?” diye sorduğumda zor durumda kalıyor.

LA MARÉCHALE

Anlıyorum, çünkü o muhteşem gerdanı gerektiği gibi örtmüyordu.

CRUDELİ

Evet öyle. Bana sanki Hristiyan olmak veya olmamak bir alışkanlık meselesi değilmiş gibi bunun bir alışkanlık meselesi olduğunu; sanki bir insanın gülünç olmasıyla kendisinin ve yakınlarının Tanrı’nın lanetine uğraması arasında bir ilişki varmış gibi insanın gülünç bir şekilde giyinmemesi gerektiğini; sanki terzisini değiştirmek dinden vazgeçmekten daha önemliymiş gibi kendisini bu şekilde giydirenin terzisi olduğunu; sanki bir koca karısından edep ve hayâ kurallarını ve vazifelerini unutmasını isteyecek kadar düşüncesiz olabilirilmiş ve gerçek bir Hristiyan kadın böyle çılgın bir kocaya boyun eğmeyi Tanrı’nın buyruğuna ve Peygamber’in sözüne karşı gelmeye tercih edebilirmiş gibi bunun kocasının fantezisi olduğunu söyledi.

LA MARÉCHALE

Tüm bu çocukça sözleri önceden biliyordum; ben de size komşunuz gibi aynı şeyleri söyleyebilirdim, ama o da ben

de bu yüzden kötü niyetli sayılırdık. Peki sizin uyarılarınız karşısında nasıl bir tavır takındı?

CRUDELİ

Bu konuşmanın ertesi günü (bir bayram günüydü) daireme çıkıyordum. Güzel ve sofı komşumu ayine gitmek için aşığıya inerken gördüm.

LA MARÉCHALE

Her zamanki gibi mi giyinmişti?

CRUDELİ

Her zamanki gibi; güldüm, o da güldü, hiç konuşmadan birbirimizin yanından geçtik. İşte Madame la Maréchale, onurlu, Hristiyan, sofı bir kadın! Bu ve bunun gibi yüz binlerce örnekten sonra dinin ahlâk ve gelenekler üzerinde etkisi olduğunu nasıl söyleyebilirim? Neredeyse hiçbir etkisi yoktur ve böylesi daha iyidir.

LA MARÉCHALE

Nasıl daha iyi?

CRUDELİ

Evet Madame, Paris'in yirmi bin sakinin aklına, tüm davranışlarını harfi harfine Dağdaki Vaaz'a uydurmak esse...

LA MARÉCHALE

İyi ya, o zaman birkaç güzel gerdan daha örtülü kalırdı!

CRUDELİ

Deliler polis müdürünün ne yapacağını bilemeyeceği kadar çoğalırdı, çünkü tımarhaneler bu kadar deliyi barındıramazdı. Din kitaplarında iki çeşit ahlâk vardır: Biri genel ve bütün milletler, bütün mezhepler için aynıdır ve buna az çok uyulur; bir de yalnız bir millete, mezhebe özgü bir ahlâk vardır, buna inanılır, kilisede vazedilir, evlerde öğütlenir fakat asla uyulmaz.

LA MARÉCHALE

Bu gariplik neden ileri geliyor?

CRUDELI

Çünkü bir milletin, bazı melankolik adamların, kendi karakterlerine uygun olarak koydukları bazı kurallara boyun eğmesini sağlamak mümkün değildir. Tıpkı manastırlardaki kurallar gibi din de zamanla gevşer; bunlar doğanın bizi kanunlarına boyun eğmeye sürükleyen itkilerine karşı duramayan çılgınlıklardır. Bundan dolayı bireyin yararının toplumun yararına, bir vatandaşın topluma zarar verdiğinde kendine de zarar vereceği ölçüde sıkı bağlanmasını sağlayın; kötülüğü cezalandırdığınız gibi erdemi mükâfatlandırın; kişi hangi dine mensup olursa olsun, onun devlet idaresinde hak ettiği mevkiye gelmesini sağlayın; o zaman kötülüğe meyledenlerin ıslah olmaz bir avuç sapkın olduğunu kabul edersiniz. Madame la Maréchale günah çok yakın, cehennem ise çok uzaktır: Akli başında bir kanun adamının uğraşmaya değer bulacağı, çocukları korkutmaktan başka bir şeye yaramayan, günah çıkarmaların kolaylığı yüzünden cinayetlerin çoğalmasına yol açan, insana karşı yapılmış bir hakareten dolayı suçluya Tanrı'dan af diletten, doğal ve ahlâki görevler düzenini hayali görevler düzenine tabi kılarak alçaltan bu garip düşünce sisteminden hiçbir şey beklememelisiniz.

LA MARÉCHALE

Ne dediğinizi anlamıyorum.

CRUDELI

Açıklayayım; ama ne mutlu ki Monsieur le Maréchal'ın arabası tam vaktinde gelip budalaca bir şeyler söylememi önledi.

LA MARÉCHALE

O budalaca sözlerinizi söyleyin; ben dinlemem, yalnız hoşuma giden şeyleri dinlerim.

CRUDELI

Kulağına yaklaştım ve alçak sesle, ona: Madame la Maréchale, kilisenizin rahibine “Şu iki günahtan; kut-

sal bir kaba işemek ve namuslu bir kadının onuruna dil uzatmaktan hangisi daha korkunçtur?” diye sorun dedim. Rahip daha birinci suçu duyar duymaz dehşetle ürperek, dine hakaret diye feryadı basacak ve bu kâfirliği yapana diri diri yakılma cezasını veren medeni kanun, bir kadının namusuna karşı yapılan iftirayı üstünkörü ele alarak zihinleri bulandırmakla yetinecektir.

LA MARÉCHALE

Cuma günü et yiyeceğim diye ödleri kopan ama öte yandan da... Ben de neredeyse budalaca şeyler söyleyeceğim – siz devam edin.

CRUDELİ

Fakat Madame, Monsieur le Maréchal’le mutlaka konuşmam gerek.

LA MARÉCHALE

Biraz daha kalın, sonra birlikte yanına gideriz. Size verecek bir yanıt bulamıyorum. Ama siz de beni ikna edemiyorsunuz.

CRUDELİ

Sizi ikna etmek gibi bir niyetim yok. Evlenme için geçerli olan din için de geçerlidir. Birçoklarını mutsuz eden evlilik size ve Monsieur le Maréchal’e saadet getirmiştir. Evlenmekle ikiniz de iyi bir şey yapmış oldunuz. Bunca kimsenin kötülüğe meyletmesine yol açan ve gelecekte de yol açacak olan din, sizin daha da iyi olmanıza yardım etmiştir. Ona inanmanız çok iyi, yanınızda, başınızın üzerinde üstün ve büyük bir Varlık’ın bulunuşunu, onun sizin dünya yüzünde yaşayışınızı gördüğünü düşünmek hoş bir şeydir. Bu düşünce size güç verir. Düşüncelerinizin bu muhteşem koruyucusundan, bu izleyiciden, davranışlarınızın ulvi örneğinden faydalanmaya devam edin Madame.

LA MARÉCHALE

Gördüğüm kadarıyla artık insanları dinlerinden vazgeçirmek çılgınlığından kurtulmuşsunuz.

CRUDELİ

Böyle bir takıntım yoktur.

LA MARÉCHALE

Bundan dolayı size olan saygım artıyor.

CRUDELİ

Kimsenin düşüncesine müdahale etmek istemem, yeter ki beni de keyfimce düşünmekte özgür bıraksınlar. Üstelik kendilerini bu tür boş inançlara kaptırmış olanların kimseden ders almaya ihtiyaçları yoktur.

LA MARÉCHALE

İnsanların boş inançlardan kurtulabileceklerine inanıyor musunuz?

CRUDELİ

Bilgisizce ve korku içinde yaşadıkları müddetçe hayır.

LA MARÉCHALE

Batıl inanış, nihayet batıl inanıştır, bizimki de onlardan biridir.

CRUDELİ

Sanmıyorum.

LA MARÉCHALE

Bana doğruyu söyleyin: Ölümünüzden sonra bir hiçe dönüşmeniz size ürkütücü gelmiyor mu?

CRUDELİ

Ölümden sonra var olmayı ben de isterdim ama şu ölümlü dünyada beni bilmediğim bir sebeple bahtsız eden varlığın, bu işi ikinci defa yaparak eğleneceğinden emin değilim.

LA MARÉCHALE

Bu sakıncaya rağmen, gelecek bir hayata ümit bağlamak hoş ve avutucu görünüyorsa, bunu insanların kafasından neden söküp atmalı?

CRUDELİ

Benim böyle bir ümidim yok, böyle bir şeyi arzulamam onun pek boş bir şey olmasına engel değildir. Ama kim-

seyi böyle bir ümitten mahrum bırakmak istemem. Göz olmadığı zaman görüleceğine, kulak olmadığı zaman duyulabileceğine, beyin olmadığı zaman düşünüleceğine, kalp olmadığı zaman sevileceğine, duyu olmadığı zaman hissedileceğine ve insandan geriye bir şey kalmadığında yaşanabileceğine, uzaysız mekânsız bir şey olunabileceğine inanmak mümkünse ben de buna inanırım.

LA MARÉCHALE

Peki ama bu dünyayı yaratan kim?

CRUDELI

Ben de size sorayım.

LA MARÉCHALE

Tanrı.

CRUDELI

Ya Tanrı nedir?

LA MARÉCHALE

Bir ruh.

CRUDELI

Bir ruh madde yaptığına göre, neden bir madde ruh yapamaz?

LA MARÉCHALE

Neden yapacakmış?

CRUDELI

Her gün yaptığını görüyorum da ondan. Hayvanların ruhu olduğuna inanır mısınız?

LA MARÉCHALE

Elbette inanırım.

CRUDELI

Peki, Peru yılanı iki yıl iste kurutulduğu zaman ruhuna ne olduğunu söyler misiniz?

LA MARÉCHALE

Ne olursa olsun, bundan bana ne?

CRUDELI

Demek Madame la Maréchale bu kurutulmuş yılanın yeniden canlandığını, doğduğunu bilmiyor.

LA MARÉCHALE

Buna inanmam.

CRUDELİ

Ama bunu oldukça zeki bir adam söylüyor.

LA MARÉCHALE

Zeki adamınız yalan söylemiş.

CRUDELİ

Ya doğruysa?

LA MARÉCHALE

O zaman ben de hayvanların makine olduğuna inanırım.

CRUDELİ

Ya herhangi bir hayvandan biraz daha mükemmel bir hayvan olan insan... Fakat Madame la Maréchale...

LA MARÉCHALE

Bir soru daha, bu son olacak; dinsiz olduğunuz halde kendinizi gerçekten huzur içinde hissediyor musunuz?

CRUDELİ

Fazlasıyla.

LA MARÉCHALE

Peki ya yanılıyorsanız?

CRUDELİ

Yanılıyorsam ne olur ki?

LA MARÉCHALE

Yanlış sandığınız her şey doğru çıkacak ve cehenneme gideceksiniz. Monsieur Crudeli cehenneme gitmek, sonsuza dek yanmak korkunç bir şeydir.

CRUDELİ

La Fontaine bizim oraya kolay alışacağımıza inanıyor.

LA MARÉCHALE

Evet, evet, ama sizin o la Fontaine'iniz ölüm döşeginde aklını başına toplamıştı. Sizin de böyle olacağınızı umuyorum.

CRUDELİ

Bilincim yerinde değilse hiçbir şey diyemem ama ömrümü can çekişirken zihne hiç zarar vermeyen bir hastalıkla

tamamlayacaksam, o beklediğiniz anda da şu andaki kadar sakın olacağım.

LA MARÉCHALE

Bu kadar kahramanlık karşısında ne söyleyeceğimi bilemiyorum.

CRUDELİ

Ölmek üzereyken, en gizli düşüncelerimizi bile ölçecek kadar duyarlı olan, terazisinde en dürüst insanın dahi kendini çok hafif hissetmediği takdirde kibri yüzünden günahkâr sayılacağı bir yargıcın karşısında bulunduğuna inanan birisini daha çok takdir ederim: eğer, ölüm döşeğindeki bu insan o sırada, mahvolmak veya böyle bir mahkemenin karşısına çıkmak arasında seçim yapma şansı varken, ilkinin seçerken duraksasaydı, Saint Bruno'nun yoldaşı kadar akılsız ya da Boholo kadar kendi meziyetleriyle başı dönmüş olmadıkça, cesaretiyle beni başka türlü şaşırtırdı.

LA MARÉCHALE

Saint-Bruno'nun arkadaşının hikâyesini okumuştum, ama şu Bohola'yı hiç duymadım.

CRUDELİ

Litvanya'daki Pinsk Koleji'nden bir Cizvit'tir. Ölerken bir çekmece dolusu altın ve bir mektup bırakmıştı.

LA MARÉCHALE

O mektupta ne yazmıştı?

CRUDELİ

Şunları: “Kendisine bu çekmeceyi emanet ettiğim sevgili yoldaşımdan mucizeler yarattığım zaman bu çekmeceyi açmasını dilerim. İçindeki para kutsal ilan edilmem için harcansın. Bu çekmeceye faziletlerimi gösteren ve hayatımı yazacak olanlara yararı dokunabilecek bazı notlar da bıraktım.”

LA MARÉCHALE

İnsanı kahkahadan öldürecek bir şey.

CRUDELİ

Benim için öyle, ama sizin için öyle mi? Sizin Tanrı'nız şakadan anlamaz.

LA MARÉCHALE

Hakkınız var.

CRUDELİ

Madame la Maréchale! Sizin yasanıza karşı ağır bir suç işlemek pek kolay.

LA MARÉCHALE

Öyle.

CRUDELİ

Sizin akıbetinizi belirleyecek olan adalet pek çetindir.

LA MARÉCHALE

Doğru.

CRUDELİ

Hele dininizdeki uluların sözlerine bakarsanız cennete gideceklerin sayısının pek az olduğunu görürsünüz.

LA MARÉCHALE

Ah! Jansenist olmadığım için madalyonun hep teselli eden yüzünü görürüm. İsa'nın kanı büyük bir alanı gözlerimden saklıyor. Oğlunu ölüme kaptırmayan Şeytan'ın aslan payını alması bana oldukça garip görünecek.

CRUDELİ

Sokrates'i, Phokion'u, Aristides'i, Cato'yu, Trajan'ı, Marcus Aurelius'u lanetliyor musunuz?

LA MARÉCHALE

Olacak iş mi! Bunu düşünmek için insanın vahşi bir hayvan olması lazım. Saint-Paul herkesin tanıdığı yasaya göre yargılanacağını söyler ve haklıdır.

CRUDELİ

Ya dinsiz hangi yasaya göre yargılanacak?

LA MARÉCHALE

Sizin durumunuz biraz farklı. Siz, kendilerini aydınlatan ışığa gözlerini kapayan ve kendilerine hitap eden

gerçeğin sesine kulaklarını tıkayan lanetli Corozain ve Betzaïda'nın sakinleri gürûhundansınız.

CRUDELİ

Madame la Maréchale inanmak veya inanmamak ellerinde olsaydı Corozainliler ve Betzaïdalılar yeryüzünde eşine rastlanmayan insanlar olurlardı.

LA MARÉCHALE

Sur'da ve Sayda'da yapılmış olsalar her şeyi gölgede bırakacak mucizeler görmüşlerdi.

CRUDELİ

Çünkü Sur ve Sayda şehirlerinin ahalisi akli başında kimselerdi; oysa Corozain ve Betzaïda'lılar bir budala sürüsünden başka bir şey değildi. Ama bu budalaları yaratan, budala oldukları için onları cezalandıracak mıdır? Size az önce bir hikâye anlatmıştım. Şimdi de bir masalla devam edeyim.

LA MARÉCHALE

Dinliyorum.

CRUDELİ

Genç bir Meksikalı... Peki ya Monsieur le Maréchal?..

LA MARÉCHALE

Kendisiyle görüşmemiz için uygun olup olmadığını öğrenmek üzere birini gönderirim. Evet, genç bir Meksikalı...

CRUDELİ

Bir gün çalışmaktan yorulmuş bir halde deniz kıyısında geziniyormuş. Bir ucu suya batmış öteki ucu da kıyıya dayanmış bir tahtanın üstüne oturmuş ve gözlerini enginliklere dikerek kendi kendine şunları söylemiş: "Büyük annemin bir zamanlar, birilerinin bizim denizlerin ötesindeki bir yerlerden buraya geldiklerini anlatıp durduğu şu hikâye ne kadar da saçma... Sağduyuya ne gerek var, denizin gökle birleştiğini görmüyor muyum? Duyularımın tanıklığını bir kenara bırakarak tarihi bilinmeyen, herkesin keyfince yorumladığı, insanların birbirlerinin

yüreklerini yiyip gözlerini çıkardıkları bir masala mı inanayım?” Böyle düşünürken dalgalanan sular onu tahtasının üstünde bir beşikteymiş gibi sallamaya başlamıştı. Delikanlı uyuyakaldı. Uyurken dalgalar üzerine uzandığı tahtayı sürükledi.

LA MARÉCHALE

Ne yazık! Tamamıyla bizim halimiz: Hepimiz bir tahtaya uzanmışız, rüzgâr esiyor, dalgalar götürüyor...

CRUDELİ

Uyandığında karadan epey uzaklaşmıştı. Denizin ortasında olduğunu fark edip şaşırان kimdi? Bizim Meksikalı. Birkaç saniye önce üzerinde dolaştığı kıyılar gözden kaybolduğunda denizin her yandan gökle birleştiğini görerek daha da şaşırان kimdi? Yine o. O zaman belki de yanılmış olacağını ve rüzgâr hep aynı yönden eserse, belki büyük annesinin kendisine kaç defa anlatmış olduğu kıyıya ve oralardaki insanlara ulaşabileceğini düşündü.

LA MARÉCHALE

Ya hiç korkmuyor muydu?

CRUDELİ

Hiçbir korkusu yoktu. Kendi kendine şöyle dedi: “Kıyıya ulaştıktan sonra gerisinin ne önemi var? Ahmakça şeyler düşündüm, bu doğru, ama kendime karşı dürüst davran-dım; benden isteyecekleri de yalnız budur. Zeki olmak bir fazilet sayılmasa da akılsız olmak bir suç değildir.” Bunları düşünürken rüzgâr esiyor, adam ve tahta parçası dalgalarla sürükleniyor ve bilinmeyen kıyı görünmeye başlıyordu. Sonunda oraya vardı...

LA MARÉCHALE

Biz de bir gün orayı göreceğiz, Monsieur Crudeli.

CRUDELİ

Umarım, Madame la Maréchale; nerede olursa olsun sizinle sohbet etmekten daima kıvanç duyacağım. Kıyı-

ya ayak basar basmaz yanında ayakta duran saygıdeğer bir ihtiyar gördü. Delikanlı ona nerede olduğunu ve kiminle konuşmak şerefine erdiğini sordu. İhtiyarın, “Ben bu bölgenin hükümdarıyım.” demesi üzerine delikanlı önünde diz çöktü. İhtiyar, “Ayağa kalkın.” dedi, “Benim ve hükümdarlığımın varlığını inkâr etmişsiniz değil mi?” “Evet doğru.”, “Sizi affediyorum. Çünkü ben insanların kalplerinin en gizli köşelerini okurum. Sizin kalbinizden iyi niyetli olduğunuzu okudum, ama diğer davranışlarınız ve düşünceleriniz bu kadar masum değil.” İhtiyar kulağını sıkarak ona hayatında yaptığı bütün yanlışları hatırlattı; Meksikalı bunların her birinde yerlere kapana-rak, göğsünü yumrukluyor, af diliyordu... İşte Madame la Maréchale, bir an kendinizi İhtiyar’ın yerine koyup bana siz olsanız ne yapacağınızı söyleyin. Bu toy oğlanı saçlarından tutup sonsuza dek o kıyılarda sürüklemek-ten keyif duyar mıydınız?

LA MARÉCHALE

Doğrusunu isterseniz hayır.

CRUDELİ

Örneğin şu güzel çocuklarınızdan biri evden kaçıp, saç-
ma sapan şeyler yaptıktan sonra pişmanlık duyarak geri
dönse...

LA MARÉCHALE

Koşar bağrıma basar, gözyaşları dökerdim. Ama babası
Maréchal bu kadar yumuşak davranmazdı.

CRUDELİ

Monsieur le Maréchal de bir canavar değil herhalde.

LA MARÉCHALE

Olmaması lazım.

CRUDELİ

Belki biraz azarlayıp sonra affederdi.

LA MARÉCHALE

Şüphesiz.

CRUDELİ

Özellikle de bu çocuğu dünyaya getirmeden önce bütün ömrünü nasıl geçireceğini bildiğini ve suçlarını cezalandırırsa bunun kendisine, suçluya, ya da kardeşlerine bir yararı olmayacağını düşünürse.

LA MARÉCHALE

Maréchale İhtiyar'la bir tutulamaz.

CRUDELİ

Yani Monsieur le Maréchal'in İhtiyar'dan daha mı iyi olduğunu söylemek istiyorsunuz?

LA MARÉCHALE

Tanrı esirgesin! Benim adaletim Maréchal'inkinden farklı olduğuna göre, Maréchal'in adaletinin de İhtiyar'inkinden farklı olacağını söylemek istiyorum.

CRUDELİ

Ah! Madame, bu cevabın sonuçlarını düşünmüyorsunuz. Ya adaletin tanımı, size, Maréchal'e, bana, genç Meksikalıya ve İhtiyar'a göre aynıdır; ya da ben bu İhtiyar'ın neden hoşlanıp hoşlanmadığını bilmiyorum.

O sırada, Maréchal'in bizi beklediğini haber verdiler. Elimi Madame la Maréchale'e uzattığımda şunları söylüyordu: Bu düşünceler insanın kafasını karmakarışık etmiyor mu?

CRUDELİ

Neden? Yeter ki insanın sağlam bir kafası olsun.

LA MARÉCHALE

Ne olursa olsun, en iyisi sanki İhtiyar varmış gibi davranmaktır.

CRUDELİ

Hatta buna inanmasak bile.

LA MARÉCHALE

İnansak bile iyiliğine pek güvenmemeli.

CRUDELİ

Bu pek kibarca olmasa da çok güvenilir bir tedbirdir.

LA MARÉCHALE

Bu arada, yargıçların huzuruna çıksaydınız onlara inandıklarınızı açıkça söyler miydiniz?

CRUDELİ

Ağır bir ceza vermelerini önlemek için elimden geleni yapardım.

LA MARÉCHALE

Ah! Korkak! Ya son nefesinizi verirken Katolikliğin gerektirdiği şeyleri yapar mıydınız?

CRUDELİ

Hem de nasıl.

LA MARÉCHALE

Yıkıl karşımdan ikiyüzlü alçak!

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Başrahip Barthélemy ile Diderot Arasında Konuşma

(Dua, Tanrı, Ruh, Ahiret vs.)

*

DIDEROT

Yine de Sayın Başrahip herhalde size hiç cevap vermeyen biriyle konuşmaktan hoşlanmazsınız değil mi?

BAŞRAHIP

Elbette.

DIDEROT

Peki öyleyse dua ettiğiniz, yani Tanrı'ya yahut Meryem'e hitap ettiğiniz zaman ne cevap alıyorsunuz?

BAŞRAHIP

İyi de ben cevap beklemiyorum ki.

DIDEROT

O halde neden konuşuyorsunuz?

BAŞRAHIP

Aldanıyorsunuz aziz filozofum, iki şeyi birbirine karıştırıyorsunuz. Dua konuşma değildir.

DIDEROT

O halde monolog mudur?

* Bu boş satır, eserin aslında da bu şekilde yer almaktadır.

BAŞRAHIP

Öyle de denebilir. Dua ruhlarımızın Tanrı'ya doğru yükselişi, kendimizi adadığımız kulluk ve minnettarlık borcumuzun bir ifadesi ve ödeneşidir, çok kere de bir dilek, bir yakarıştır.

DIDEROT

Hiçbir zaman karşılık görmedikten sonra bu dilek neye yarar? Sizin Tanrı'nız Sayın Başrahip, sonuç itibarıyla sonsuz bir sessizliktir. Bunu sanıyorum Flechier söylemişti. Tanrı'nın sesini asla duymuyor, ona boş yere yakarıyorsunuz: Tanrım, Tanrım acı bana... Merhamet et sana yalvarıyorum. Dualarınız ne kadar coşkun, ne kadar hazin ve karşı konulmaz olsa da ondan en ufak bir cevap kırıntısı koparamadığınız gibi, bunca yalvardığınız ve bu kadar merhametli olan Baba'nın size bir ke-recik bile: "Oğlum!" dediğini duymadınız. Bir öğleden sonra Saint-Roche Kilisesi'nde Meryem Ana heykelinin önünde ağlayarak dua eden, secdeye varan bir kadın gördüğümüzü hatırlıyor musunuz? Ne yürek parçalayıcı bir manzaraydı o! Bu sahne karşısında çok üzülüp kadına yaklaşmış ve derdini sormaktan kendinizi alamamıştınız.

BAŞRAHIP

Hatırlıyorum. Ölmek üzere olan on beş yaşında kızı için dua ediyordu.

DIDEROT

Hem de nasıl hıçkırarak dua ediyordu zavallı! Buna bir kaya bile dayanamazdı. Ama taştan Meryem heykelinin kılı bile kıpırdamadı ya da en azından biz fark edemedik. Böyle bir şey olduğunu da pek zannetmiyorum, bari çocuk kurtuldu mu?

BAŞRAHIP

Hayır, öldü; hem de sanırım anası diz çöküp dua ederken öldü!

DIDEROT

Herhalde Tanrı'nın bu genç ruhu yanına çağırmakta acelesi vardı, melekleri kendisine az gelmiş olmalı!..

BAŞRAHİP

Belki. Muhakkak cennete gitmiştir. Bu ona Tanrı'nın bir lütfudur.

DIDEROT

Anasına da mı?

BAŞRAHİP

Anasına da kızına da. Biz neye ihtiyacımız olduğunu bilir miyiz? Her şeye kadir Tanrı, kutsal bilgeliğiyle bizim için en uygun şeyin ne olduğunu bizden daha iyi bilmez mi?

DIDEROT

O halde bunu ne diye bize söylemez? Neden bu kadıncağızı feryat figan içinde, perişan bir halde bırakır? Ne berbat, ne korkunç bir hali vardı hatırlıyorsunuz, değil mi? Onu teselli için şu birkaç söz yeterdi: "Sevdiklerimi yanıma alırım. Bunun için kendini kahredeceğine sevin!"

BAŞRAHİP

İşte gerçek olan tam da budur.

DIDEROT

İşte ananın da anlamadığı, kabul edemediği budur. Birçokları da tıpkı onun gibi bunu göremeyecek kadar kördür ve çocuklarını yanlarında görmeyi, onların bu "ölümlü dünyada" yaşamalarını, cennete uçtuklarını görmeye tercih etmektedirler. Ayrıca görmek, cennete uçmak sözlerini ağız alışkanlığıyla söylüyorum, aslında gördüğümüz hiçbir şey yok... Gözkapakları düşer, ses zayıflar ve söner, zekâ kararır ve yok olur, hiçbir hareket kalmaz, hepsi bu kadar...

BAŞRAHİP

Evet Diderot, ölüm sizin için her şeyin sonudur.

DIDEROT

Söylemediğim şeyi bana söyletmeye kalkmayın. O kadar ileri gitmeyelim. Kaldı ki size Lazarus'un öldükten sonra

İsa tarafından diriltilmesi efsanesinin sonunu da anlatabilirim: İsa ona: “Öldükten sonra orada, ahirette ne gördün?” diye sorduğunda Lazarus: “Hiçbir şey Efendimiz, hiçbir şey görmedim.” diye cevap verir. Bunun üzerine İsa kulağına şunu fısıldar: “Evet, hiçbir şey olmadığını ben de biliyorum, ama bunu kimseye söyleme.”

BAŞRAHİP

Efsane, tamamıyla efsane!

DIDEROT

Bence de öyle! Fakat kendi hesabıma ben gözümün önünde olup bitenlerle ilgilenirim. Ruhumuzun mahiyeti, nereden geldiği, yazgısı, ölümümüzden sonra ne olacağı ve bütün bunların hepsinden önce de gerçekten ruh diye bir şey var mı yok mu, bunlar hakkında bir şey bilmediğim gibi bir şey de söyleyemem; bize tüm bunlardan kolayca ve tam bir yetkiyle söz edenler de benden daha fazla bir şey bilmezler.

BAŞRAHİP

Yine de ruhu ortadan kaldırırsanız...

DIDEROT

Hiçbir şeyi ortadan kaldırmıyorum; sadece bilmediğimi söylüyorum.

BAŞRAHİP

Tanrı'yı da yok kabul etmeniz gerekir.

DIDEROT

Böyle bir şey gerekmez. Ama bir kere daha söyleyeyim ki, benim hiçbir şeyi ortadan kaldırmak istediğim yok. Ben bilgisizliğini söyleyecek kadar açıkyürekli ve cesur bir cahilden başka bir şey değilim. Şunu söylemeye cesaret ediyorum: “Bilmiyorum.” Ayrıca bizim hiç durmadan sadece bilmediğimiz değil, bilmemizin mümkün olmadığı, algılama yetimizin dışındaki bir sorunla ilgili olarak boşuna tartıştığımızı söylüyorum. Oysa sonu gelmeyen tartışmalara neden olan bir sorun, Voltaire'in

geçenlerde yazdığı gibi, bizim için daima beyhude bir sorundur ve bunun için de zorunlu değildir; bunu anlamış olmamız gerekir. Bundan başka âdeta kaderin bir cilvesi gibi, üzerinde en çok laf edilen şeyler en az anlaşılan şeylerdir. Bizim her gün kullandığımız sözlerden çoğunun hiçbir anlamı yoktur. “Tanrı onu yanına aldı!” Bunu nereden biliyorsunuz? Tanrı size sırrını mı açtı? “Tanrı ona kavuşmak için acele ediyor!” dedikleri bir yaratık doksan bir bahar görmüştü. Görülüyor ki burada aceleye yer yok. Dindar anasının bağrından koparılan genç kız için demin “Cennete gitti.” demiştiniz... Ama bu cennet dediğiniz nedir, nerededir? Öncelikle oraya çıkılıyor mu? “Yukarıda.” dediniz. Ama dünya döndüğü için sabah yukarda olan, akşama “Aşağıda.” olacaktır. Bunun böyle olmadığını söyleyebilmek için Papa Urbain ve Kutsal Engizisyon gibi dünyanın döndüğünü inkâr etmelisiniz.

BAŞRAHİP

Ben bu fikirde değilim aziz dostum.

DIDEROT

Eskiler hiç olmazsa cennetlerine bir yer bulabiliyor yahut hiç olmazsa bir yer arıyorlardı... Bazılarına göre şimdi Kanarya Adaları denilen Fortunée’lerdeydi, *Arva beata*.¹ Bazılarınca da daha yukarıda, İzlanda’da, bazılarına göre de...

BAŞRAHİP

Yani, pek çok meselede olduğu gibi bunda da anlaşılamamışlar.

DIDEROT

Tıpkı bizim gibi Başrahip. Bu sabah, bir “İsveç Tarihi” kitabında okuduğuma göre İsveç kralı, Tanrı’nın inayetiyle düşmanlarına karşı zafer kazanmış. Bu zaferi inkâr eden Türklere göre ise Tanrı İsveç kralından “inayetini”

1 Bereketli topraklar. (y.h.n.)

esirgemiştir! İspanyollara göre ise Tanrı kendisine edilen dualara kulak asmamıştır... Görüyorsunuz ya herkes Tanrı'nın inayetini işine geldiği şekilde yorumluyor, onu keyfine göre değerlendirip konuşturuyor... Buna göre Tanrı'nın biz Luthercilere göre ya da en azından İsveçlilere göre bir inayeti, Müslümanlara yahut Türklere göre bir inayeti, İspanyollara göre bir inayeti, Ruslara göre bir inayeti, Lehlere göre bir inayeti, İngilizlere göre bir inayeti, Fransızlara göre bir inayeti olmalıdır. Şimdi, her milletin aynı konuyla ilgili olarak birbirinden farklı amaçlar güttüğünü ve çıkarlarının birbirlerinin zıddı olduğunu dikkate alırsak, Tanrı'nın bu İnayeti'nin bu dilekleri yerine getirmekte ne kadar güçlük çekeceğini tahmin edebilirsiniz! Ayrıca bu kadar çok talebi yerine getirmesi gereken ve Tanrı'nın inayeti denilen bu hükümdarın bizim ufak tefek işlerimizle ilgilenmeye razı olacağı bana son derecede şüpheli görünüyor. Çünkü bu takdirde bu Kutsal Prens'in sırtına yükleyeceğimiz cinayetlerin, rezilliklerin ve alçaklıkların haddi hesabı olmaz! Bence akla en uygun davranış bundan böyle onun bizimle meşgul olmaması gibi, bizim de onunla meşgul olmamamızdır. İşte Başrahip, bence bizim korkarım daha uzun zaman süregidecek olan en büyük kabahatimiz, sorunlar hakkında kesin ve pratik bir sonuca varmadan, sadece anlaşılmazlık ve kinle neticelenen, aklımızın ermeyeceği, algılarımızın erişmeyeceği konular üzerinde hiç ara vermeden tartışmamızdır. Bu tartışmalardan daima korkunç kinler ve ardından büyük zulümler doğacak. Bu kinler çoğunlukla milletler arasındaki din anlaşmazlıklarından ve bu milletleri coşturan Tanrı aşkından kaynaklanmamış mıdır? Zamanında bu iğrenç uçuruma yuvarlanmamak için kendimizi frenleyip, mutlak hakkında aynı görüşe sahip olmadığımız yahut Tanrı'nın İsa'daki görünümünün esrarı üzerinde veya ekmek ve şarap inanişine dair aynı

şekilde düşünmediğimiz için birbirimizi parçalamaktan, boğazlamaktan, diri diri yakmaktan vazgeçebilseydik çok akıllıca bir iş yapmış olurduk! Gözümüzle görüp inceleyebileceğimiz, denetleyebileceğimiz pratik, günlük sorunlar üzerinde duracak yerde, kendimizi neden bulutlar arasında kaybediyoruz? Birçok insanın felaketine sebep olan şey doğaüstü olayları araştırma merakıdır.

BAŞRAHİP

Tesellilerinin ve mutluluklarının da sebebi olduğu gibi.

DIDEROT

Teselli verici hatalar olduğunu inkâr edecek değilim. Bir doktor bir hastaya kesin olarak iyileşeceğini, can çekişen birine de sağlığına kavuşacağını, bir haftaya kalmaz ayağa kalkacağını söyler ve adam o akşam ölür. Ama o gün bir ümit ışığı kalbini ısıtmış, onu sükûna kavuşturmuştur, hekimin yalanı hastanın son anlarını huzur içinde geçirmesini sağlamıştır. Bu, iyi bir şeydir; ama bu iyilik, onun kötü bir şeyden, yalandan doğduğunu düşünmemi-ze engel olmamalıdır.

BAŞRAHİP

Müsaade edin! Dinin tesellileri ve buna bağlı olan vaatleri asla yalan değildir.

DIDEROT

Şüphesiz, bunu inkâr edecek değilim. Fakat güvenilir olmayan bu vaatler somut bir delilden yoksundur. Demin söz ettiğimiz bahtsız anayı, kızının cennete gittiğine ve ebediyetin sinesinde dinlenmekte olduğuna inandırmaya çalışıyorsunuz. Bunlar sıradan sözlerden, yani *hoec sunt verba*'dan başka bir şey değildir. Gerçekte ise zavallı çocuk meşeden veya çamdan bir tabuta konup toprağa gömülmüştür. İşte, görebildiğimiz ancak budur; gerisi hayal, varsayım ve ilham işidir. Yani rüya! Kızının “tekrar dirileceğini ve selamete ereceğini, bir gün onu yukarda Tanrı'nın sevgili kollarının arasında bulacağını” söyleye-

rek anayı teselli ettiğinizi kabul edelim. Bu iyi, mükemmel bir şey! Ama bir nokta var: Size sadece sözle inanılmasını istiyorsunuz. Hâlbuki bilge bir kişi sadece söylenmiş bir hükümle yetinemez: *Sapiens nihil affirmat quod non probet Quod Gratis asseritur gratis negatur*,² aramızda azıcık Latince konuşabiliriz, değil mi monsenyör?

BAŞRAHİP

Halkın bu yüce teselliye başvurmasına, doğaüstü olaylara ilgi göstermesine ve bunlarla uğraşmaktan keyif almasına asla engel olamazsınız.

DIDEROT

Olabilir! Ama siz cemaatinize teselli mi sunuyorsunuz? Hayır, hep böyle olmuyor. Bakın şu zavallı Desmahis dostumuza, o kadar kıvrak zekâlı ve sevimli, o kadar güzel yaratılışlı olan bu adam cehennemde yanacağını, hatta günahlarının cezası olarak ebedî alevler içinde yanıp kül olduğunu düşünerek müthiş bir korkuya kapılmadı mı?

BAŞRAHİP

Aklını oynatmış da ondan.

DIDEROT

Aklını oynatmış veya oynatmamış, bu adama teselli edilmiş diyebilir misiniz? Daha niceleri anlaşılması pek kolay ancak iğrenç, ebedi alevler korkusuna kapılmıştır! Saint-Eustache Kilisesi'nde cennete gideceklerin sayısının çok az olduğu hakkında vaaz veren Massillon'u düşünün. Çağırılan çok, fakat cennete giren pek az Başrahip, bu bizim Tanrı'ya olan tüm bağlılığımıza rağmen Şeytan'ın her daim ağır basması anlamına gelir!.. Evet, Masillon'un bu vaazını dinlerken cemaatin nasıl müthiş bir korkuya kapıldığını, nasıl paniklediğini görmeliydiniz!

Bu adamlar hiç de teselli bulmuşa benzemiyorlardı. Siz cemaatinize iki tercih sunuyorsunuz: cennet ve cehen-

2 Bilge kişi ispat edemeyeceği şeyi ileri sürmez... İddia edilmeye değmeyen şey, inkâr edilmeye de değmez. (ç.n.)

nem. Bu konuda ağır basan cehennemdir; böylece insanları teselli etmiş olmuyor, korkutuyor, dehşete kapılmalarına yol açıyorsunuz. Bu yüzden bu haklı korkuları kökünden yok etmek ve şeytana oyun oynamak için yeni doğmuş bir çocuğu, Hristiyan olmasını sağlayan ve ona cennetin kapılarını ardına kadar açan vaftiz ayini biter bitmez yukarıya veya aşağıya göndermek daha tedbirli ve daha makul olmaz mı?

BAŞRAHİP

Göndermek mi? Yani nasıl? Öldürmeli mi?

DIDEROT

Evet. İngiliz yazarı Jonathan Swift İrlandalı yoksul çocuklar için yazdığı *Alçakgönüllü Bir Öneri* adlı eserinde açlıktan ölmeye mahkûm olan İrlandalı çocukların iyice beslenip, semirdikten sonra tıpkı danalar ve koyunlar gibi kesilmelerini ve pek ince zevkli kibarların yararlanmaları için çocuk mezbahaları kurulmasını önermişti. Ben bu kadar ileri gitmeyeceğim, çocukları semirtmeyi size bırakıyorum. Benim istediğim sadece bu küçücük melekleri bir an önce ulu Tanrı'ya göndermek ve onları yaşadıkları süre boyunca, ölümlerinden sonra sonsuza dek haşlanıp kavrulacakları yanılışına düşmekten korumaktır. Sonsuza dek ateşte yanma sorunu bu zahmete değer! Gözyaşlarının ve diş gıcırtilarının hiç son bulmadığı bir yer! Söylesenize, onları bir an önce Tanrı'ya yollamak daha iyi olmaz mı?.. Hatta daha ileri gideceğim. Büyükler için de aynısını yapamaz mıyız? Bir rahibe günah çıkartıp aklandıktan sonra hiç vakit geçirmeden, onları da... Yani kaybedecek zamanımız yok!

BAŞRAHİP

Ama bu söylediğiniz delice bir şey.

DIDEROT

Yanlış, aksine çok makul bir öneri. Düşünün bir kere! Sonsuza dek süren bir işkence ne demektir! Benim salık

verdiğim şey bundan kurtulmanın, daima yakalayacak ve pençesini geçirecek ruh arayan karanlıkların meleğini aldatmanın, yere serip ezmenin en iyi yolu değil mi? Kökten bir çözüm olduğunu kabul ediyorum, ama sanırım sonsuza dek yanıp kavrulmaktan daha iyi! Rouen Tiyatrosu'nda, yanında oturan hiç tanımadığı ve hiç görmediği genç kızı hançerleyerek öldüren katili unutmamışsınızdır! Bu cinayeti işlemesinin sebebi boynu vurulmadan yahut asılmadan önce günahlarından arınmaktı. Oysa intihar etseydi Tanrı'ya karşı en büyük günahı işlemiş olarak öteki dünyayı boylayacaktı.

BAŞRAHİP

Ciddi konuşalım Diderot!

DIDEROT

Zaten öyle yapıyoruz.

BAŞRAHİP

Boş yere tartışıyoruz, size halkın doğaüstü olaylara karşı duyduğu ilgiyi yok edemeyeceğinizi bir kere daha söylüyorum. İnsanın zihni böyle şekillenmiş, doğal olarak kendinden, zekâsından üstün şeylere yöneliyor...

DIDEROT

Evet, gözünü kamaştıran, büyüleyen her şeye. Halk olağanüstü şeyleri sever ve mucize ne kadar garip, efsanevi ve anlaşılmaz olursa onu o ölçüde kendine çekip haz verir. Ama görevi her şeyi aydınlatmak olan –ki bunun son derecede güç bir iş olduğunu kabul ediyorum– biz filozoflar, bu enayilerin sayısını mümkün olduğu kadar azaltmaya çalışırız. Bizce insanlara yapılacak en büyük iyilik onlara akıllarını kullanmayı, yalnız kanıtlanabilecek şeyleri doğru olarak kabul etmeyi öğretmektir. Bir milletin bilgisi ne kadar artarsa doğaüstü olaylara inancının o kadar azalacağını sanırım siz de kabul edersiniz. Doğaüstü olaylara inanmak uygarlığın bir ölçüsüdür. Bougainville'in gördüğü vahşileri hatırlayın: Onlar için her şey büyü, sihir ve

mucizeden ibaret. Bizde mucizeye olağanüstü, anlaşılmaz şeylere oranla çok daha az ilgi gösterilir, öyle değil mi? Ama bir yerde inananlar ne kadar çoksa o kadar çok mucize vardır, doğru değil mi? Görüyorsunuz ya Başrahip, kendini doğaüstü olaylara kaptıran bir insan artık sınırsız bir evrende nereye gideceğini, neyle karşılaşacağını bilemez. Biri beş bin kişiyi beş somunla, ertesi gün bir başkası elli bin kişiyi tek bir somunla, bir başkası da bu kadar adamı hava cıva ile doyurduğunu ileri sürer. Muhteşem değil mi? Boyuna takılan haçlar ve muskalar sizi kazadan, beladan korur ve bütün hastalıklardan kurtarır, “cin çarpmış” denilen şu akıl hastalarının krizlerini yatıştırmak istiyorsanız, bir çanak dolusu kutsal su içirirseniz hiçbir şeyleri kalmaz! Bizim köylerde bir azizin kutsal emanetlerini, örneğin Burgonya’da Saint-Potentient’e ait olduğu söylenen birkaç kemik parçasını dolaştırmakla istenildiği zaman bulutların dağılması, yağmurun yağması, havanın ısınması sağlanır. Ayrıca Saint-Denis’nin kesik kafasını ellerinin arasında tutarak yürümesi ve Savinien’in İmparator Aurelianus’un kellesinin kesilmesinden sonra bunu taklit etmeye can atmış olması, söylentiye göre sadece Çarşamba ve Cuma günleri birer kez meme emen Saint-Nicolas’nın daha doğar doğmaz oruca başlaması. Ya Saint-Pancrace’ın, biri yirmi iki yaşına, öteki de otuz altı yaşına ait olduğu söylenen iki kafatasının bizim iki rakip tarikatta ayrı ayrı kullanılmasına ne dersiniz? Dünyada hiçbir şey insanı azizlerin hayatı kadar eğlendiremez. Ara sıra bunların hepsini yazmak isterim... Ama yazmışlar. Elimizde Yıldızlı Efsane var.

BAŞRAHIP

Kimse sizi bunlara inanmaya zorlamıyor ki.

DIDEROT

Bağışlayın ama hiç de öyle değil! Bize bütün bu masalları anlatanlar, sizin en meşhur kısasçılarınızdır.

BAŞRAHİP

Bunlar dinin temel kuralları değildir.

DIDEROT

Gördünüz mü Başrahip, şimdiden gerilemeye, kaçamak yollara sapmaya başladınız. Sizin bütün keramet ve mucizeleriniz arasında bir seçme yapılsa...

BAŞRAHİP

Elbette yapılabilir, hem yapılmalıdır da.

DIDEROT

Bunları bizim köy papazlarına anlatın! Onların Saint-Potentien'leri var! Sonra inanılması gereken dogmalarınız, Teslis'iniz, yaratıcılarına karşı gelen ve onu tahtından indirmeye yeltenen kötülük melekleriniz, Âdem'in kaburgasından yaratılmış Havva'nız, bir genç adamla bir kuşun ziyaretini kabul eden, sonunda da genç adamdan değil de kuştan hamile kalan kutsal bakireniz -o bakire ki çocuk doğurduğu halde yine bakire kalmıştır! Tanrı'yı hoşnut etmek için kendini çarmıha gerdiren sonra da yeniden can bularak göğe çıkan (göğe: nereye?) bir Tanrı'nız var. Bütün bunlar mitolojiden, paganizmden başka bir şey değil Azizim. Bunlar Uranüs'e, Satürn'e, Titanlara, Jüpiter'in beyninden tepeden tırnağa kadar silahlanmış olarak fırlayan Minerva'ya, bir çiçeği koklayarak Mars'tan hamile kalan Junon'a, güneşin arabasını yürüten Apollon'a benzer şeyler... Hepsi de birbirine benzeyen saçma sapan hikâyeler. Dostumuz d'Holbach açıkça "doğaüstü"nün kendisini ilgilendirmediğini söylemişti. Evet, onun için bunun hiçbir anlamı yoktu; çünkü sapıklıktan, kaçıklıktan başka bir şey değil. Gerçekten de birkaç basit sözle, yani dilin ucuyla havayı biraz titreterek evrenin kanunlarını ve Tanrı'nın buyruğu denilen şeyleri değiştireceğini düşünmek delilik değil de nedir?

BAŞRAHİP

Hayır filozof hayır, hiç de öyle değil; çünkü bu sözler üstün, yüce, güçlü, son derece yetkin bir Varlık'a, mü-

kemmel bir Baba'ya yöneltilmelidir, o bunları dinler, bir kenara yazar..

DIDEROT

Ve yerine getirir, amin! Örneğin, Saint-Roche Kilisesi'nde gördüğümüz bahtsız kadın! Peki kendisine sığındığımız bu muhteşem ve merhametli Baba'nın sizin sesinizi duyduğunun kanıtı nerede? Kimsenin böyle bir şeyden haberi yok. Böyle bir kanıt rastlasam çok memnun olurdum. Fakat hiç, daima hiç, daima dile gelmez ve aşılmaz bir sessizlik. Şimdi adını hatırlayamadığım bir vali, piskopos veya kardinal emirlerinin dışına çıkan bir başka piskoposa çıkışırken, suçlu asil bir sükûnetle: "Monsenyör, Tanrı'ya dua etmiş, ondan öğüt istemiştin, haçına danışmıştım..." der. Öteki: "İyi ya budala herif, Tanrı'nın ve haçının dediğini yapsaydın ya!" diye onu susturur. Bunun anlamı bir köşeye çekilip hiçbir şey yapmasaydın demektir. Tanrı, evrenin varlığını anlatmak açısından bir kelimedenden, basit bir sözlükten başka nedir ki? Nihayet bu kelimenin hiçbir şeyi açıklamadığını da düşünün. Çünkü bana saatçi olmadan saat yapılamayacağını ileri sürerseniz, ben de size saatçiyi kimin yaptığını sorarım. Böylece daima aynı noktada, aynı soru işaretinde kalmış oluruz.

BAŞRAHİP

Bununla beraber, Diderot, siz de bazen bu saatçinin varlığını kabul etmediniz mi?

DIDEROT

Kabul etmek sözü biraz fazla.

BAŞRAHİP

"Dinsizlerle hemfikir olsam da Tanrı'ya inanıyorum." diye yazdığınız mektup ellerde dolaşıyor.

DIDEROT

Voltaire'e yazılmış bir mektup... Bu yazıyı onu kızdırmak için kaleme almıştım... Demek bu abuk sabuk lafları siz

de okudunuz! Bakın size de açıklayayım: Sayıları hiç de az olmayan dinsizlerle birlikteyken, Tanrı'nın varlığıyla ilgili tüm kanıtlar aklıma gelir, dindarlarla birlikteyken ise Tanrı'ya karşı ileri sürülen, Tanrı düşüncesini çürüten tüm deliller âdeta gözümünden fıskırır.

BAŞRAHIP

Bu itiraftan sonra bu konudaki düşüncelerinizin çelişkili olmadığını söyleyemezsiniz sevgili Diderot.

DIDEROT

Çelişkinin ya da en azından karşıtlığın düşünceyi canlandırdığı, süslediği, ona bir çeşni kattığı muhakkaktır; her zaman hep aynı fikri savunmak ne monoton, ne usandırıcı ve yavan şeydir! Böyle olsaydı hayatın tadı tuzu kalmazdı. Yüzler ve karakterler nasıl çeşitliyse, görüşlerin çeşitliliği de o kadar zorunlu ve kaçınılmazdır. Birinin hoşuna gidenin ötekinin hoşuna gitmediğini kabul etmeliyim. Fakat hayır sevgili Başrahip, zihnim sadece aksini iddia etmek gibi sudan bir zevk uğruna kimsenin tezine zıt fikirler üretmemiştir. Ama ne yapayım bu benim yaratılışımın bir özelliği, garipliği. Neden böyle olduğuma da pek açıklık getiremeyeceğim. Böyleyim işte!

BAŞRAHIP

İnanmanın yararını görüyorsunuz işte! Sizin de inancınız olsaydı...

DIDEROT

Elbette, bütün bu sıkıntılar ortadan kalkardı. Pascal da şöyle düşünüyordu: Yanlış ya da doğru, kutsal dinimizin doğru olduğuna inanırsanız bir zarar görmezsiniz, fakat yanlış olduğuna inanırsanız çok zarar görürsünüz. Ama bunu bir Yahudi, bir Müslüman ya da bir Protestan da söyleyebilir. Bu her ata uyan bir semer, her sırta uyan bir berber koltuğudur. Başrahip, ne yazık ki bende şu inanç dediğiniz her derde deva, yani yanlış, muğlak, kabul edilmesi mümkün olmayan şeylere inanma eğilimi

yok. Benim için masa masadan, iskemle iskemleden, ek-mek ekmekten, şarap da şaraptan başka bir şey değildir. Doğrusu bu ya size bu inançsızlığın beni altüst ettiğini, kafamı sürekli kurcaladığını, gecemi ve gündüzümü zehir ettiğini ve bundan dolayı da yemeden içmeden ke-sildiğimi söyleyemem; hayır, heyhat! Size bunu söyleyemem, çünkü tam tersine bu inançsızlık yahut bilgisizlik umurumda bile değil. Buna karşılık aklımızın almadığı, hiç kavrayamadığımız bazı olayları ispata kalkmak ve bunları ısrarla ileri sürmek, işte bence bu hem iddiacılık hem de gülünçlüktür. İnandıkları doğaüstü olayları zorla kabul ettirmek için bu kadar çırpınanlar her zaman için Tanrı'nın bilgeliğine, ebedi selametimizin bağlı olduğu mutlak gerçeğe sahiptirler. O halde "Benim gibi düşün, yoksa Tanrı'nın gazabına uğrarsın... Benim gibi düşün, yoksa seni geberdirim!" İşte zorunlu sonuç ve son durak. İncil de Tevrat da kendi inançlarını benimsemeyenleri öldürmemizi emretmiyor mu? "Kardeşin, oğlun, kızın, anan, karın, kim olursa olsun, bu gibilerle tartışma! On-ları hemen öldür!" Bu emir pek açık ve kesindir. Güzel bir yöntem doğrusu! Hem de Tanrı'nın adına uygulanı-yor! Şuna iyi dikkat edin Başrahip, birinden dinini değiştirmesini isterken, sonuç olarak ondan kendi yapamayacağınız bir şeyi istemiş olursunuz. Ne güzel bir mantık!

BAŞRAHİP

Fakat...

DIDEROT

Evet, biliyorum, ne söyleyeceğinizi kestirdim. Yani sizin dininiz dinlerin en doğrusu, en mükemmelidir. Benimkiyse beş para etmez. Vaktiyle Papa ve Duc de Sully'nin birbirlerine yazdıkları mektupları hatırlıyor musunuz? Papa Protestan bakanın politikasını ve yöneticiliğini övdükten sonra mektubunun sonunda, yolunu şaşırان kuzuyu ağı-la götürmek isteyen saf çoban gibi, onu Tanrı'nın ışığına

gözlerini açmaya, gerçeği görüp Katolik Kilisesi'ne dönmeye davet ediyordu. Sully: "Ben de her gün Tanrı'dan aynı şeyi sizin için diliyorum, sürekli olarak Efendimiz'in hak yoluna dönmeniz için dua ediyorum." diye cevap vermişti.

BAŞRAHİP

Ne küstahlık!

DIDEROT

Bu da kuzunun çobana verdiği cevaptır.. Gelelim öteki konumuza. Acaba bütün düşünce ve tasarımlardan sonra, Tanrı bize, ona ibadet ettiğimiz sırada göründüğümüzden başka türlü görünüyor mu? Onun kendisini başka türlü ifade ettiğine tanık oldunuz mu?

BAŞRAHİP

Fakat aziz filozofum, buna tanık olmak için gözlerimizi açmaktan ve bakmaktan başka yapacak bir şey yok. Bütün doğa...

DIDEROT

Ama gözleri görmeyen körler onu fark edemezler ki...

BAŞRAHİP

Bırakın şimdi körleri.

DIDEROT

Pekâlâ, biz görenler için Tanrı'nın varlığını gösteren tek şeyin bizim dualarımız, kurbanlarımız, ayinlerimiz olduğunu siz de kabul edersiniz değil mi? Oysa benim ve benim gibi bazıları için bu kadarının yetmeyeceğini sizden saklamak istemem. Bu tanıklıkların daima bizden değil, biraz da bu kadar yüceltilen, yalvarılan Tanrı'dan da gelmesini isterdim.

BAŞRAHİP

Bu tanıklıklar zamanında bir araya getirilip kutsal kitaplarda yazılmış.

DIDEROT

Ama sizin kutsal kitabınız komşununkine uymaz. Hepsi birbirinden farklıdır. Ayrıca bu tanıklıkları ben de

görmek isterdim... Çünkü netice itibarıyla şu ölümlü dünyada Tanrı adına konuşanlar her zaman için Ulular Ulusu'nun temsilcileri olduklarını ileri süren insanlardır. Ama bu vekiller bize vekâletnamelerini asla göstermemişlerdir, asla!

BAŞRAHIP

Elbette göstermişlerdir! Ama siz bunları görmemek konusunda kararlısınız.

DIDEROT

Ne kadar muğlak ve aldatıcı olsalar da –ki hiçbir zaman böyle değillerdir!– benim de istediğim bu. Bir de Tanrı adına hiç de övünülecek bir şey olmayan şu olaya dikkatinizi çekerim: Nerede bir Tanrı varsa orada bir mezhep vardır, nerede bir mezhep varsa orada ahlâki görevlerin doğal düzeni altüst olmuştur.

BAŞRAHIP

Altüst mü? Nasıl olur?

DIDEROT

Böyledir. Pazar günü kiliseye gitmemek veya Cuma günü bir parça pırzola yemek, komşunun kesesini aşır-mak yahut kızını ayartmaktan daha korkunç bir günah sayılıyor. Gel de bunu anla! Birinci halde sizi suçlu gören Tanrı'nın kendisi, ikinci halde de yakınlarınızdır. Napoli civarındaki şu fırsat buldukça eşkıyalık yapan çobanın hikâyesini okumuşsunuzdur. Papaza günah çıkartırken hiçbir zaman Cuma günü dalgınlıkla bir parça haşlanmış et yediğinden başka bir itirafta bulunmuyordu. Ceza mahkemesinde hiçbir zaman yaptığı soygunlar, işlediği cinayetler söz konusu olmuyordu. Bunu hesaba katmıyorlardı bile! Bıçağının ucundan kan damlayarak ortalıkta gezinen bir başkası da tek günahının ekmeğe bir parça yağ sürmesi olduğunu söylüyordu. Bizde, ömrü boyunca ne kadar kepezelik ve kötülük yapmış olursa olsun insanın cennete gitmek için ölür-

ken rahipten günahlarını bağışlamasını istemesi yeter de artar bile. Hindistan'da Ganj'ın kıyısında ölürseniz yahut külleriniz bu nehre savrulmuşsa peşinen cennete kabul edildiniz demektir. Düşünün bir kere sevgili Başrahip, şu Tanrı ve mezhep fikri düşüncelerimizi nasıl da karıştırıp altüst eder. *L'Esprit des Lois*'da³ denildiği gibi önemsiz olan veya böyle olması gereken şeyin bize gerekli olduğunu göstererek, çok gerekli olan bir şeyin önemsiz olduğuna inanmamızı sağlayan bu fikir değil midir? Sadece bizimle aynı şeye inanmadıkları için bize milyonlarca insan boğazlatan da yine o değil midir? Vaudois'lar,⁴ Albigeois'lar,⁵ Saint-Barthelmy, Engizisyon, Dragonnade'lar⁶ ve benzer katliamlar bunu kanıtlamıyor mu? Ya o Ulu Varlık'ın, merhametli ve şefkatli Tanrı'nın gazabını yatıştırmak için insanların katlandıkları fedakârlıklar! Siz bile hatıralarınızdan birinde, aklınızda kaldığı kadarıyla şöyle diyordunuz: “Çağlar boyunca Tanrı'nın gazabını dindirmek için tapınakları insan kanıyla sulamaktan başka çare bilinmiyordu...”

BAŞRAHİP

Bu sözler puta tapanlar için söylenmiştir.

DIDEROT

Biz de onlardan pek farklı değiliz, biz de az Yahudi yakmadık, az kâfire işkence etmedik... Sizin Yunan tarihiyle uğraştığınız gibi kendisi de din ve eski Fransa tarihi üzerinde çalışan meslektaşlarınızdan Başrahip Longuerue uğrunda akıtılan bunca kandan dolayı dinin dünyaya iyilikten çok kötülüğü yaydığı kanaatinde dir.

3 Montesquieu'nün “Yasaların Ruhu” isimli eseri. (y.h.n.)

4 Ortaçağda XII. yüzyılda Alpler bölgesinde doğup sonradan Kalvenizm'e katılan bir mezhep. (ç.n.)

5 Güney Fransa'da Albi civarında XI. yüzyılda yayılan mezhep. Papa III. Innocent bunlara karşı bir haçlı seferi açmıştır. (ç.n.)

6 XIV. Louis devrinde, Fransa'nın güneyinde Protestanlara yapılan zulümlere verilen ad. (ç.n.)

BAŞRAHIP

Evet, Longuerue bilgin adamdır, ama biraz sapkındır. Ne olursa olsun dinlerden vazgeçemezsiniz!

DIDEROT

Vazgeçemez miyiz?

BAŞRAHIP

Hayır, hiçbir zaman. İnsanlar her zaman için evlenme ve doğum törenlerine, cenaze ilahilerine, ölülerini gömerken yasa bürünmeye, mezarlarının üzerine kutsal su serpmeye ilgi duyarlar. Böyle olmazsa hiçbir kurala uymadan çiftleşen ve öldükleri zaman çöplüğe atıliveren hayvanlara benzemekten korkarlar.

DIDEROT

Başrahip, o kadar da değil, biz de hayvanlar gibi üremiyor muyuz? Biz de onlar gibi nefes alıyor, yiyor, hareket ediyoruz. Süleyman peygamber bize insanlıkla hayvanlık arasında fark olmadığını ve ikisinden de geriye aynı şeyin kaldığını öğretmemiş midir? O halde bu ayrımcılığın, bu küçümsemenin sebebi ne? Hayvanlar bizim için, zekâları daha kıt, ama ihtiyaçları ve ihtirasları bizimkilere tıpatıp benzeyen ve bu şekilde ele alınmaları gereken küçük kardeşler değil midirler? O halde, size göre hayvanlara benzememek için yemek yememeli miyiz?

BAŞRAHIP

Onların çirkin yanlarına benzememeye çalışmalı ve zekâmızı da mümkün olduğunca yukarı doğru yükseltmeliyiz...

DIDEROT

Bakışlarımızı da: *Os sublime dedit.*⁷

BAŞRAHIP

Tabii ki.

DIDEROT

Zihnimi kurcalayan bir nokta daha var: Acaba enginliklerde süzülen ve şu bizim yerküremiz gibi insanlarla

7 *Os (homini) sublime dedit.* Tanrı insana verdi. (y.h.n.)

dolu olan –en azından böyle sanılan– şu milyonlarca yıldızda yaşayanlar da originel⁸ yahut *original* –Ah! Evet original– günahı işleyip bir Mesih’e ve çocuk doğuran bir Bakire’ye ihtiyaç duymuşlar mıdır?

BAŞRAHİP

Bana pek çok şey soruyorsunuz aziz filozofum, zaten cehennem sizin gibi meraklılar için yaratılmıştır.

DIDEROT

Muziplik yapmayın! Beni Desmahis mi zannediyorsunuz?

BAŞRAHİP

Kesinlikle hayır. Dünyanın varoluşundan beri bu sorunların hiçbir sonuç vermeden tartışıldıklarını kabul ettiğiniz halde bunları sürekli gündeme getirmenin neye yarayacağını sormak isterim.

DIDEROT

Ah azizim Başrahip, şimdi ne güzel konuşuyorsunuz. Vakit kaybediyoruz. Pascal bize bunu söylemişti: Bütün felsefe tartışmaları, hatta felsefenin kendisi bile bir saatlik zahmete değmez.

BAŞRAHİP

Biz insanların dünyayla ilgili felsefeleri, fakat...

DIDEROT

Teoloji mi, o hiçbir zahmete değmez!

BAŞRAHİP

Ama insan içgüdüünün dayatmasıyla gözlerini kendinden üstün olan şeye karşı konulmaz bir şekilde dikmiştir ve daima da dikecektir. Öbür dünya hakkındaki düşünceleri onun yakasını asla bırakmayacaktır. Biz Hristiyanların merkezi bir karargâha, bir doktrine, bir yasaya,

8 Diderot, burada “başlangıçtaki” anlamına gelen “originel” sözü ile acayip anlamına gelen “original!” arasında bir kelime oyunu yapıyor. Kastettiği “Peché Originel”, yani Âdem’le Havva’nın cennetten kovulmalarına yol açan ilk günahıdır. (ç.n.)

adil bir “Kateşizm”⁹ sahip olduğumuzu unutmayın. Hâlbuki sizde bunların hiçbirisi yok ve hiçbir zaman da olmayacak.

DIDEROT

Ha! Ha!

BAŞRAHIP

Evet, olmayacak; çünkü inkâr ve şüpheye dayanarak yasalar yapmak, buna insanları inandırmak mümkün değildir. Öğretmek ve yasalaştırmak için reddedilmez bir veriler bütününe sahip olmak gerekir, hele bizi çok yakından ilgilendiren şeylerle, bizim kalıcı ve temel düşüncelerimizle, aslımızla, bizim ve evrenin yaratılışıyla...

DIDEROT

Altı günde, yedinci gün de dinlenme.

BAŞRAHIP

Bizim bir “Kateşizm”ımız var, gücümüzü ondan alırsınız.

DIDEROT

Demin, sözünü ettiğimiz gibi törenleriniz, bayramlarınız, ayinleriniz, ilahileriniz, orglarınız, halkı kendinize çekmek için çok iyi bestelenmiş bir müziğiniz ve törenleriniz var. İşte başarınızın bir sebebi de bu. Elinizdeki avantajların hiçbirini görmezlikten gelmiyorum. Ama biz filozoflar da kendi başarılarımızı inkâr etmeyelim ve sürekli bir ilerleme halinde bulunduğumuzu bilelim. Geçenlerde Granval’de rahip Hoop anlattı: İsviçre’de rahibi olmayan ya da rahibin hastalığı yüzünden izine çıktığı bir köyde Protestan bir rahibin onun yerine görev yaptığını görmüş. Rahip sabah Protestan çocuklarına din dersleri veriyor, akşam da Katolik çocuklarına Kateşizm okutuyormuş. Bu dersleri de hem Katolik kilisesi, hem de Protestan tapınağı olan yerde yapıyormuş.

9 Hristiyanlığın temel prensiplerinin tümü, bunun yazılı olduğu kitap. (ç.n.)

BAŞRAHIP

Bu Protestan rahibi akşam ayinini yönetecek kadar ileri gitmiyordur herhalde?

DIDEROT

Henüz bunu yapmıyor ama zamanla o da olur. Hoşgörü yavaş yavaş her yana yayılıyor. Katolikler ve Protestanlar artık birbirlerini ateşte yakmıyorlar; bu da önemli bir gelişme. Hoşgörü de zorunlu olarak kayıtsızlığa yol açacağından, benim hesabıma göre Hristiyanlığın ancak iki üç yüzyıllık ömrü kalmıştır.

BAŞRAHIP

Lütfen bu süreyi biraz daha uzatın: *Tu es petrus et super hanc petram...*¹⁰

DIDEROT

Yazık ki bu dünyada ebedi olan bir şey yok Başrahip, Montesquieu size topu topu beş yüz yıllık bir ömür biçiyor. Yüz elli yıl önce ölen İskoçyalı Jean Graig size bin üç yüz elli yıl bağışlamıştı. Ben o kadar cömert değilim ve en çok iki üç yüzyıl verebiliyorum.

Belki haksızım, belki daha uzun bir ömre layıksınız. Dünyada her şey dönüşüme uğruyor, değişiyor, yıpranıyor, sönüp gidiyor, yok oluyor. Siz dahi bütün kerametlerinize, *Tu es petrus*'unuza rağmen bu genel yasanın hükmünden kurtulamazsınız. Zaten iyice bocalamış bir haldesiniz! Papalarınızın nüfuz ve üstünlükleriyle dünyaya hükmettiğiniz günler geride kaldı! Sizden önce de Jüpiter tüm maiyetiyle birlikte Olimpiya'da tahta kurulmamış mıydı? İktidarı, bundan daha iki yüz yıl önce Trento konsili toplandığı sırada iki bilginin ona: "Şu içerdekiler istedikleri kadar atıp tutsunlar, dilediklerini yapsınlar... Er geç senin mezhebine dönmek zorunda kalacağız. Evet,

10 İsa'nın Aziz Petrus'a söyledikleri: "Sen Pierre'sin, kilisemi bu kayanın üzerine kuracağım." Havarinin ismi olan "Pierre" Fransızcada kaya anlamına gelmektedir. (y.h.n.)

Jüpiter sana iman ediyoruz! Sen de yeniden tahtına çıktığın, tekrar hükmetmeye başladığın zaman bizi unutma! Sana sadık kaldığımızı hatırlamak lütfunda bulun!” diye yalvaracakları ölçüde güçlüydü.

BAŞRAHİP

Bunlar bazı hayalperestler, kâhinlerdir.

DIDEROT

Evet öyle! Ama doğrusunu söylemek gerekirse hayalperestlik ve kâhinlik konusunda kimse sizin elinize su dökemez. Hele Katolik Kilisesi’nin Saint-Pierre’den beri ne dönüşümlere uğradığından, başlangıçtaki haliyle bugünkü arasında ne büyük farklar olduğundan söz etmek gerekse... Saint-Pierre’in bu halini görse kiliseyi tanıyamayacağını siz de benim kadar bilirsiniz. Ve size güç veren şu yasanızın yahut kateşizminizin sahte ipliklerle dokunmuş bir kumaş olduğunu da bilirsiniz.

BAŞRAHİP

İstediğinizi söyleyin azizim filozof, ama bu kumaş sapa-sağlamdır, sağlam bir bütün halindedir...

DIDEROT

Sağlam demek!

BAŞRAHİP

Evet halk yığınları için; herkesin ihtiyacına cevap vermekte ve yetmektedir. Hâlbuki sizler, ansiklopedici baylar, insan zihnini kurcalayan büyük sorulardan hiçbirine cevap vermemektesiniz: “Dünya nasıl yaratılmıştır? Tanrı nedir? İnsan yeryüzünde nasıl türemiştir? vb.” Siz filozoflar, yahut içinizden pek çokları... Sizi kibirle yoğrulmuş olmakla, böbürlenmekle suçlayacak değilim. Hayır, aksine! Ağzınızdan şu söz hiç düşmez: Bilmiyorum... Bilgim yok!

DIDEROT

Doğrudur. Ben de çok kere böyle derim. Fakat sizler de Başrahip, aksine daima her şeyi bilirsiniz, asla hiçbir şeyden şüphe etmezsiniz.

BAŞRAHİP

Evet öyleyizdir!

DIDEROT

Sürekli olarak bilimin her gün biraz daha çürüttüğü yargılarda bulunursunuz...

BAŞRAHİP

İnsanların biliminin!

DIDEROT

Bunu sakın kötülemeyin! Araştırmak ve tartışmak için ona başvuruyorsunuz. Bilim hakkında kötü bir şey söylemek en son size düşer. Ömrünüzü kitaplarınızın, el yazmalarınızın, bütün o eski Yunan ve Roma devirlerinin yadigârlarının arasında geçiriyorsunuz. Ansiklopediciler dediğiniz kimselerin size ne kadar değer verdiklerini de bilirsiniz.

BAŞRAHİP

Bilirim Diderot, ne kadar hoşgörülü ve ince duygulu bir insan olduğunuzu bilirim.

DIDEROT

Pekâlâ aziz dostum, bilgeliğinizden başka Katolik dogmalarının doğruluğu hakkında görüş sahibi olacak kadar sağduyunuz bulunduğuna ve benim gibi bu konuda kesin bir fikriniz olduğuna eminim. Bana boşboğaz diyacaksınız. Peki ama neden Katolik olduğunuzu söyle misiniz?

BAŞRAHİP

Nasıl? Neden?

DIDEROT

Evet, neden?

BAŞRAHİP

Fakat...

DIDEROT

Tamam, ben açıklayayım. Bunun sebebi yalnız –yalnız!– Fransa’da doğmuş, Katolikler tarafından yetiştirilmiş,

“beslenmiş” olmanızdır. Bir an, Antipod adalarında, Zanzibar’da, Hitay’da yahut Patagonya’da doğmuş olduğunuzu ve bu durumda hangi dine mensup olacağınızı düşünün. Ne Yahudi, ne Protestan, ne de Müslüman olabilirdiniz. En fazla Budist, Brahman, puta yahut havaya tapan biri olurdunuz! Dilediğinizi seçin. Gördüğünüz gibi azizim Başrahip tüm bunlar mekân, tesadüf, şans işi...

BAŞRAHIP

İyi söylediniz Diderot, bir şans! Öyle olsun! İşte ben de bu şanstı faydalanmış bulunuyorum.

DIDEROT

Hayırlı olsun! Ama insanın en önemli şeyinin, ebedî selametinin, başka deyişle dininin sadece tesadüfe, kaderin cilvesine bağlı olduğunu kabul edin. Doğrusu ne büyük bir meziyet değil mi?

BAŞRAHIP

Bundan dolayı da Tanrı’ya şükrediyorum...

DIDEROT

Bunda haklısınız Başrahip. Ben bir dinsiz olarak bu fırsattan faydalanamıyorum... Ama beni affedin, sorularımı hoş görün... Bilirsiniz kendimi hiç tutamam, aklımdan geçeni olduğu gibi söylerim.

BAŞRAHIP

Ben bütün tartışmalardan uzak yaşıyorum. Günümüzdekilerden çok eski Roma’nın, Yunan’ın ve Filistin’in bilge kişileri üzerinde çalışıyorum.

DIDEROT

Çalışmak evet, işte bu ölümlü dünyada bizim payımıza düşen şey; bizim görevimiz budur. Bizden sonrakilere eskisinden fazla ışık ve refah bırakmak; geçmişten bize kalan mirası artırmak, işte bizim kendimizi vermemiz gereken iş bu olmalı. Sözlerime şunu da eklemek isterim: Etrafımızdakilere, bütün yol arkadaşlarımıza elimizden

geldiği kadar iyilik yapmak, onları elimizden geldiği kadar ıstıraptan kurtarmak. İyilik her şeyden üstündür. Çalışma ve iyilik; işte benim inancımın iki temel direği Başrahip. Ben de d'Holbach gibi sonsuzlukla hiç mi hiç ilgilenmem. Dünya ne zaman ve kimin tarafından yaratılmıştır? Öldükten sonra nereye gidiyoruz, ne olacağız? Sizin birinci derecede önem verdiğiniz bu sorunlar benim umurumda bile değil. Yüzlerce, binlerce asırdan beri hiç kimse çözümlemek şöyle dursun, bunları biraz olsun aydınlatamamıştır. O halde?.. Tanrı, ruh, ahiret gibi şeylere ne inanırım, ne de bunları inkâr ederim. Bu meseleleri bir kenara bırakıp gözlerimi içinde bulunduğumuz hayata çeviririm ve tıpkı Spinoza gibi öbür dünya ve ölüm üzerindeki bütün düşünceleri faydasız, boş ve gereksiz sayarım.

BAŞRAHİP

Ah zavallı Diderot'cuğum! Gerçek bilgelik Bourdalou'nun pek muhteşem bir şekilde söylediği gibi, tam tersine sürekli ölümü düşünmekte değil midir?

DIDEROT

Yolunuz açık olsun! Bana gelince, görüşlerim o kadar uzağa gidecek kadar keskin değil. Yaşadığım zamanın içinde kalmak ve ne olmuşsam, ne görüyorsam ona bağlanmakla yetiniyorum. Ayrıca niye iki kafam, üç kolum yahut dört bacağım yok diye üzülmediğim gibi, Tanrı'nın varlığı, ruhun ebediliği gibi meseleler üzerinde de fikir sahibi olamadığımdan ötürü kendimi kahretmiyorum! Hayatı olduğu gibi kabul ediyor ve onu mümkün olduğu kadar rahat, hoş ve dürüstçe geçirmeye çalışıyorum. Hiç ummasam da Stiks'in¹¹ ötesinde bir yargıca rastlarsam, onun bilgeliğine ve merhametine inanırım. Herhalde beni bilgisizliğimden, düşkünlüğümden ve açık sözlü-

11 Yunan mitolojisinde, yer altındaki ölümler ülkesi Hades'teki bir nehrin adı. (ç.n.)

lüğümünden dolayı cezalandıramayacaktır. Aksi takdirde ona şunları söyleme hakkım doğar: “Tanrım, daha açık konuşmanız gerekirdi. Muammaları çözemediysem, bu benim kabahatim mi? Beni içine soktuğunuz karanlıklarda yol alabilmek için, fenerimi, şu tek ve biricik alevimi, şu titrek ışığı, bana bağışladığınız şu küçücük aklı söndürmem gerektiğini nereden bilebilirdim ki?”